

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กของมารดาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านระบบความเชื่อ ค่านิยม พิธีกรรม และการปฏิบัติต่าง ๆ ของพฤติกรรมมารดาที่มีต่อเด็กเล็กที่อยู่ในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อสรุปของการวิจัยที่สมบูรณ์ จึงขอแบ่งประเด็นของเนื้อหาออกตามผลของการศึกษา ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชน หมู่บ้านที่ทำการศึกษา เพื่อให้มองในภาพรวมของสภาพทั่วไปของชุมชนที่เข้าไปศึกษาวิจัย ประวัติความเป็นมา สถานที่ตั้ง องค์ประกอบของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การศึกษา การเมือง การปกครอง การสาธารณสุขที่เข้าไปมีบทบาทในชุมชน ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีชีวิตตั้งแต่เริ่มต้นของคนกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาเลือกหาพื้นที่ในการทำมาหากินอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลโภชนาการเด็กเล็ก การถ่ายทอดความรู้พื้นฐานที่จะทำให้เข้าใจพฤติกรรมของมารดาที่มีต่อเด็กเล็กกับระบบเครือญาติและระบบของสังคมด้านต่าง ๆ

ตอนที่ 2 พฤติกรรมของมารดาในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็ก

ตอนที่ 3 เจาะลึก ปัจจัย ด้านระบบความเชื่อ ค่านิยม พิธีกรรม และการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการให้โภชนาการของมารดาในชุมชนชนบท แก่เด็กเล็ก

ตอนที่ 4 กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ที่มีผลต่อพฤติกรรมของมารดาในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กที่อยู่ในชุมชน

1. บริบทของชุมชน

พื้นที่ที่ศึกษา เป็นหมู่บ้านชนบทในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนจำนวน 1 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านอ้อย ตำบลห้วยทราย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้รับการพัฒนาจากสังคมภายนอกหมู่บ้านด้านต่าง ๆ และมีปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยสนใจ มีวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ระบบความเชื่อ ค่านิยม ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้างบางส่วน และยังมีความเป็นคนพื้นเมืองของคนในหมู่บ้านชนบทตามสภาพชนบทภาคเหนือโดย

ทั่วไป มีอาณาเขตที่ชัดเจน มีวัดประจำหมู่บ้าน ที่เป็นจุดรวมของการมีส่วนร่วม การถ่ายทอด ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งกันและกันอยู่ การคงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีบางส่วน กับระบบการรับรู้ ของคนรุ่นต่อ ๆ อันจะทำให้เกิดความเชื่อมโยงระบบความสัมพันธ์ที่หลงเหลืออยู่ ทำให้ได้ศึกษา ปรากฏการณ์ตามประเด็นที่มุ่งทำการศึกษา ตามบริบทของชุมชนบ้านอ้อยในปัจจุบัน ดังนี้

สภาพโดยทั่วไปของชุมชน

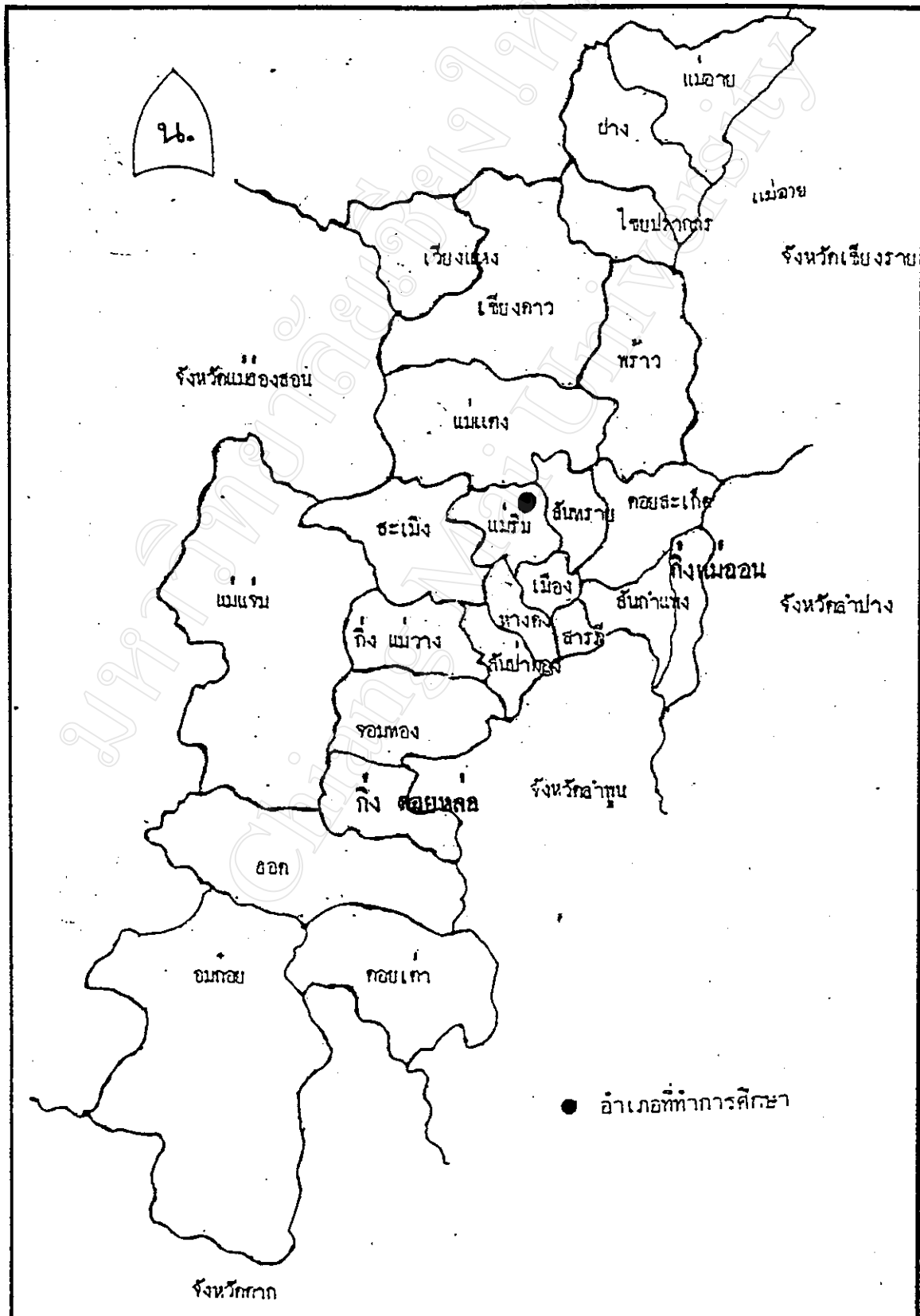
หมู่บ้านอ้อย ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 18 กิโลเมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่ริมประมาณ 8 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 20 นาที การเดินทางไปยังหมู่บ้านสามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปีอย่างสะดวกสบาย

ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

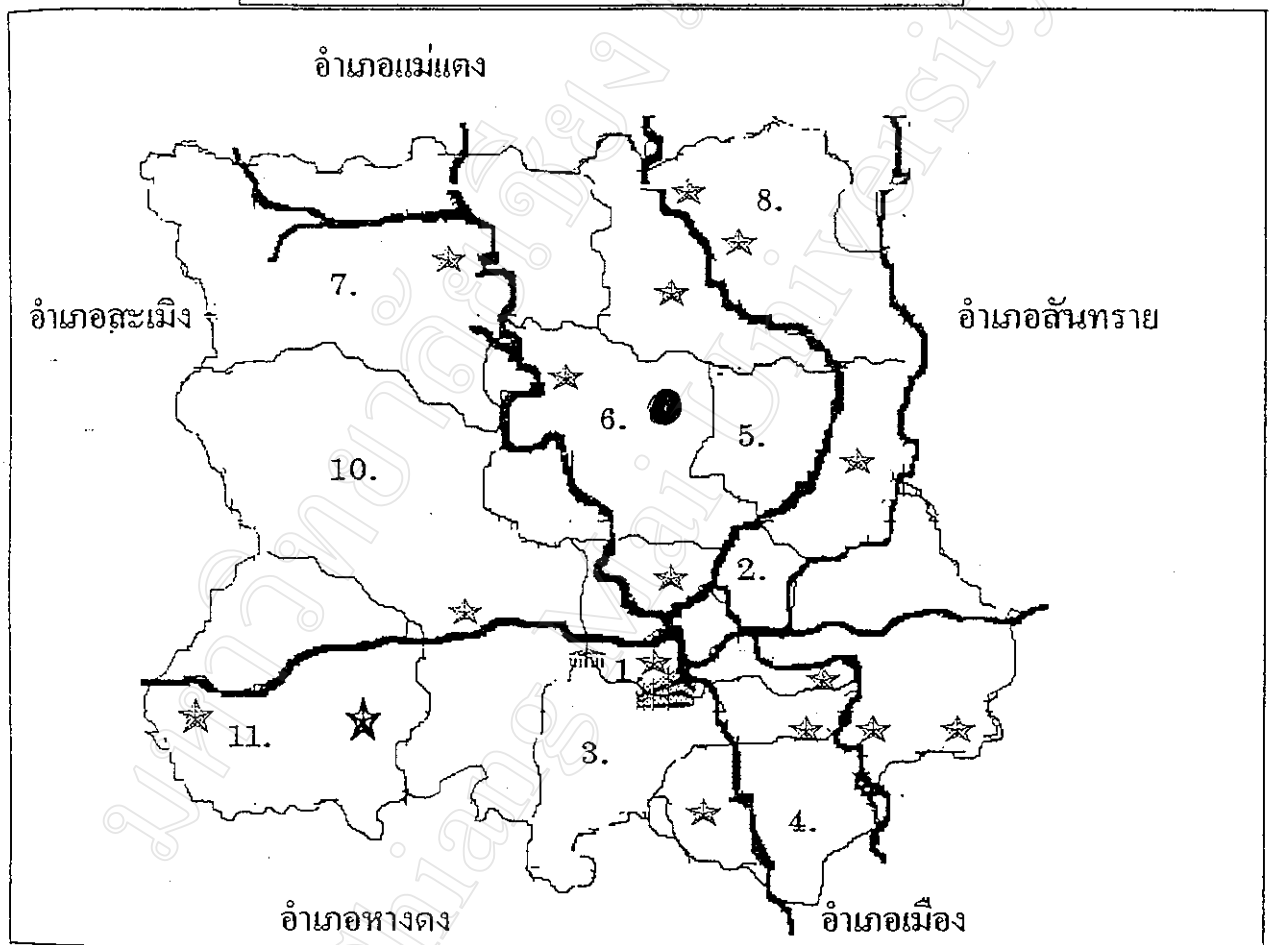
บ้านอ้อย หมู่ 1 ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ภายในหมู่บ้านมีถนนลาดยาง และคอนกรีตผ่านภายในหมู่บ้าน ทำให้การคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียง การเดินทางไปใช้บริการที่สถานีอนามัยได้อย่างสะดวกสบาย อาณาเขตของหมู่บ้านมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านหนองปลามัน	หมู่ที่ 2	ตำบลห้วยทราย
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านเหมืองฝ้า	หมู่ที่ 1	ตำบลริมเหนือ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านแม่แอน	หมู่ที่ 4	ตำบลห้วยทราย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านป่าตั่ว	หมู่ที่ 2	ตำบลสันโป่ง

แผนภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่

รูปที่ 2 แผนที่อำเภอแม่ริม

หมายเหตุ

1.ค.ริมใต้	7 หมู่บ้าน
2.ค.ริมเหนือ	4 หมู่บ้าน
3.ค.แม่ลา	5 หมู่บ้าน
4.ค.ดอยแก้ว	8 หมู่บ้าน
5.ค.ลำโป่ง	11 หมู่บ้าน
6.ค.ห้วยทราย	5 หมู่บ้าน
7.ค.สะลวง	8 หมู่บ้าน
8.ค.ปี้เหล็ก	8 หมู่บ้าน
9.ค.หมืองแก้ว	9 หมู่บ้าน
10.ค.แม่แรม	11 หมู่บ้าน
11.ค.โป่งแยง	9 หมู่บ้าน

สถานีอนามัย

ที่ว่าการอำเภอ

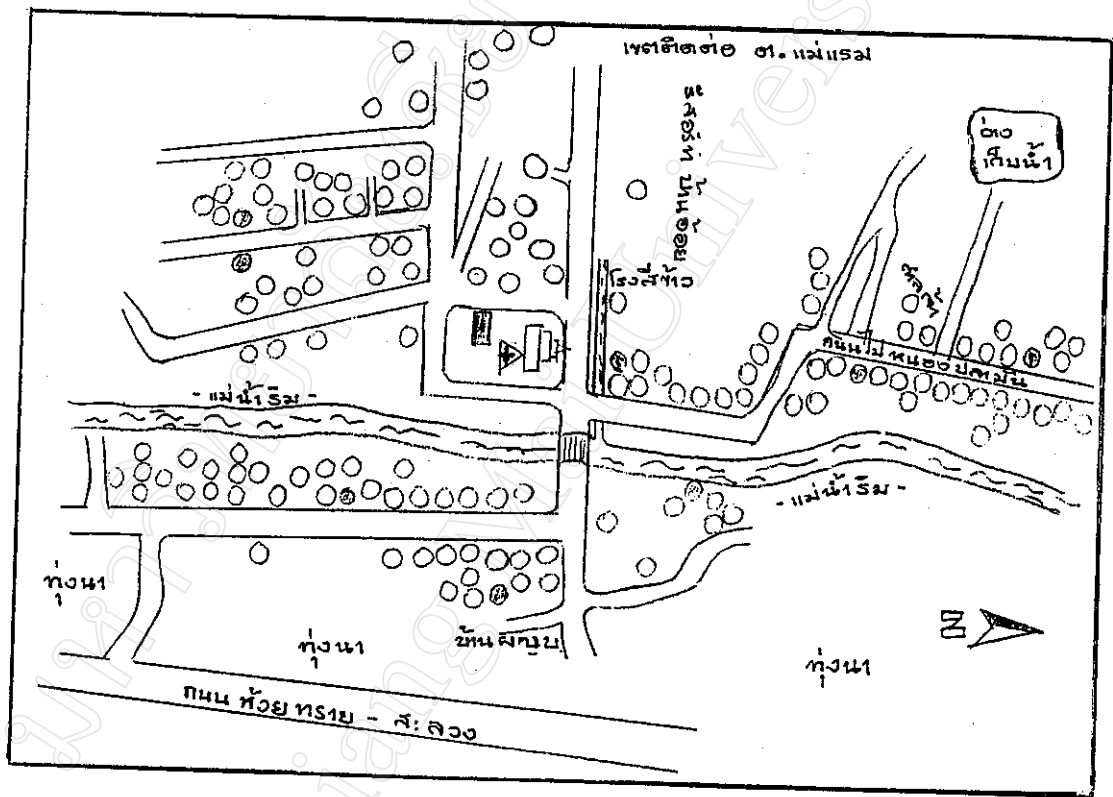

โรงพยาบาล

ตำแหน่งที่ทำการศึกษา

รูปที่ 3. แผนที่ หมู่ชนอ้อย หมู่ที่ 1.
ตำบล ห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

- ▲ วัด
 ⊕ ส.ล.ม.ร.
 ~ ~ ~ แม่ริม
 IIII ส.ท.น

สภาพทางภูมิศาสตร์

ลักษณะพื้นที่ของบ้านอ้อย มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบเนินเขา โดยพื้นที่ด้านตะวันออกของหมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ทางการเกษตร ด้านตะวันตกของหมู่บ้านเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งอยู่ติดต่อกับเขตตำบลแม่แรม มีลำน้ำธรรมชาติที่สำคัญไหลผ่านหมู่บ้าน คือ น้ำแม่ริม ผ่านเป็นระยะทางยาวประมาณ 1 กิโลเมตร แต่เดิมชาวบ้านได้อาศัยลำน้ำแม่ริมเป็นน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงชีวิต ทำการเกษตรกรรม เป็นแม่น้ำที่มีน้ำไหลผ่านตลอดทั้งปี ในช่วงฤดูฝนที่มีน้ำหลากผ่านมายังหมู่บ้าน มีผลกระทบต่อภาวะการถูกน้ำท่วมในบริเวณที่ราบทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ที่ตั้งบ้านเรือนติดกับน้ำแม่ริมทำให้เกิดผลเสียหายบ้าง แต่ไม่มากนักในช่วงเวลาของน้ำหลากมาก ๆ ไม่นานน้ำก็แห้งกลับสู่สภาพเดิม

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านอ้อย

ลักษณะการสร้างบ้านเรือนของบ้านอ้อยเรียงรายไปตามน้ำแม่ริม จากเหนือจดใต้ ความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร ปัจจุบันมีถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน และซอยต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านไปมา ได้ทั่วถึงกันทุกครัวเรือนภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ความหนาแน่นของบริเวณบ้านมีไม่มากนัก ทุกบ้านจะมีบริเวณบ้านเป็นของตนเอง อาศัยปลูกอยู่ใกล้เคียงกันกับหมู่ญาติพี่น้องกัน ทำให้การไปมากับญาติพี่น้องเป็นไปโดยง่าย แต่ก็ยังมีบางครอบครัวได้โยกย้ายไปสร้างบ้านเรือนเป็นของตนเองในลักษณะครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น บางครั้งอาจจะต้องไปอยู่ในที่ที่พ่อแม่แบ่งปันให้ที่ไกลไปจากบ้านที่เคยอยู่เดิมบ้าง แต่ก็ยังคงนิยมอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดิมอยู่นั่นเอง

ลักษณะของบ้านที่อยู่อาศัย

หมู่บ้านอ้อย เป็นหมู่บ้านที่มีการรวมเป็นกลุ่มบ้าน ตามลักษณะทางกายภาพ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในระบบเครือญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียง ลักษณะของบ้านมีความคงทนถาวร เป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูงเป็นส่วนใหญ่ มีบ้างบางบ้านที่สร้างใหม่ เมื่อไม่นานมานี้ เริ่มได้รับสิ่งใหม่ ๆ ตามกระแสของสังคมภายนอกหมู่บ้านในการจัดสร้าง จัดการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้น เปลี่ยนจากการใช้วัสดุที่ทำจากไม้มาเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่ทำจากปูน ทราย โลหะต่าง ๆ ที่คงทนถาวรมากขึ้น เพราะราคาจะถูกกว่าและหาซื้อได้ง่าย เป็นแบบที่ทันสมัยเหมือนกับสังคมในเมือง แต่ในบริเวณบ้านยังคงเป็นลานกว้าง ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผลเพื่อการเก็บเกี่ยว การบริโภคร่วมอยู่ด้วย เชิงบันไดของตัวบ้านนิยมปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เมื่อตกแต่งบ้านให้เกิดความสวยงามซึ่งได้ทั้งความสวยงามและร่มเงา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป

ลักษณะพื้นที่ตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านอ้อย มี 2 ลักษณะ 2 ฟากของลำน้ำแม่ริมส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบทิศตะวันออกของแม่น้ำแม่ริมติดกับทุ่งนา มีบ้านเรือนตั้งอยู่ค่อนข้างหนาแน่นจำนวน 82 หลังคาเรือน และบริเวณที่เป็นทางทิศตะวันตกของแม่น้ำแม่ริมติดกับป่าสงวน มีบ้านเรือนอาศัยอยู่ประมาณ 46 หลังคาเรือน ทำให้การกระจายตัวของบ้านเรือนแยกเป็น 2 ส่วน ตามลักษณะของระบบการปกครองที่เด่นชัดจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในหมู่บ้าน โดยมีนายศรีทน ศรีโรย เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 9 หรือที่เรียกกันในหมู่บ้านทางภาคเหนือว่า “พ่อหลวง” เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 9 นับตั้งแต่ได้เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านอ้อยนี้มา นายศรีทน ศรีโรย เป็นผู้ใหญ่บ้านที่มีอายุยังไม่มากนัก อายุเพียง 45 ปี ได้แต่งงานกับนางจันทรา ศรีโรย อายุ 41 ปี ซึ่งเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน นอกจากนี้ยังได้รับการบอกเล่าจากผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันในเรื่องที่เกี่ยวกับการแบ่งเรียกกลุ่มบ้านต่าง ๆ ในบ้านอ้อยที่มีอยู่ 128 หลังคาเรือน นั้นคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านได้จัดแบ่งตามลักษณะที่ตั้งของบ้านเรือนเป็น 3 ผัง คือ กลุ่มบ้านแรกเป็นกลุ่มบริเวณหลังวัด มีบ้านเรือนตั้งอยู่ 43 หลังคาเรือน กลุ่มที่สองเรียกกันว่าเป็นกลุ่มตะวันออกของแม่น้ำแม่ริม มีบ้านเรือนตั้งอยู่ 39 หลังคาเรือน กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มน้ำแม่ริมหรือกลุ่มฟากทิศตะวันตกของแม่น้ำแม่ริมนั่นเอง มีบ้านเรือนตั้งอยู่ 46 หลังคาเรือน รวมเป็นหมู่บ้านเดียวกันที่เรียกเป็นทางการว่าหมู่บ้านอ้อย ถึงแม้จะมีการแบ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านอ้อยไปในลักษณะของพื้นที่ก็ตาม แต่ระบบความสัมพันธ์การร่วมมือในงานบุญต่าง ๆ การเดินทางติดต่อซึ่งกันและกันยังคงร่วมกันอยู่ในโอกาสต่าง ๆ แต่จะมากน้อยนั้นขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละครัวเรือน และระยะเวลาเป็นตัวกำหนดสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพ แต่ด้วยความเป็นหมู่บ้านเดียวกัน คือ หมู่บ้านอ้อย จึงทำให้ระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ยังคงอยู่

บ้านอ้อยมีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 1,241 ไร่ มีการแบ่งแยกพื้นที่ในลักษณะการใช้ประโยชน์ คือเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยตั้งบ้านเรือน 180 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตรกรรมรวม 707 ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่สำหรับทำนา 532 ไร่ พื้นที่ทำไร่ทำสวน 175 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 27 ไร่ พื้นที่อีก 327 ไร่ เป็นที่ป่าสงวนที่ทางรัฐบาลกำหนดเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้เอาไว้ แต่ยังพบว่าการบุกรุกป่าสงวนอยู่บ้างจากคนภายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านอ้อยยังได้อาศัยใช้ประโยชน์ พืชผลบางอย่างและเชื้อเพลิงจากป่าสงวนในการดำรงชีพประจำวันอยู่อีกมากมาย

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศในหมู่บ้านอ้อยไม่แตกต่างจากภูมิอากาศของจังหวัดเชียงใหม่โดยทั่วไป และมีภูมิอากาศคล้ายคลึงกับอากาศโดยทั่วไปของอำเภอแม่ริมคือ ในรอบปีจะมีฝนตกอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง และแห้งแล้งในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ดังนี้

ฤดูฝน เริ่มมีฝนตกในเดือนพฤษภาคม จนถึงเดือนตุลาคม ซึ่งในบางปีมีฝนตกหนักจะทำให้เกิดน้ำหลากมากเป็นผลทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่บริเวณที่ราบทางทิศตะวันออก ที่สร้างบ้านเรือนติดกับน้ำแม่ริมอยู่บ้างแต่ไม่ถึงกับเสียหายพื้นที่การเกษตรมากนัก เพราะน้ำที่ท่วมจะคงตัวอยู่ไม่นานน้ำจะแห้งได้อย่างรวดเร็ว ถ้าหากฝนตกตามฤดูกาลปกติ น้ำแม่ริมจะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำที่จะสามารถทำการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี และชาวบ้านยังได้อาศัยอาหารจากแหล่งป่าไม้ธรรมชาติอันเป็นป่าสงวนด้วยอีกทางหนึ่ง นอกเหนือจากการไปหาซื้อด้วยเงินทอง

ฤดูหนาว เป็นช่วงที่ต่อกับฤดูฝน จะเริ่มมีอากาศเย็น จนถึงหนาวมาก อยู่ในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ช่วงนี้จะมีอากาศค่อนข้างแห้งแล้ง อากาศจะหนาวเย็นช่วงตอนเช้า ๆ และเวลากลางคืน ตอนกลางวันจะมีแดดร้อนจัด ช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านที่ยังทำนา จะมีการออกแรงกันอยู่บ้าง (การลงแขก) แต่ยังคงอาศัยปัจจัยทางการเงินการใช้เงินตอบแทนแก่ผู้มาช่วยเหลืองานเป็นค่าจ้าง การช่วยเหลือกัน (การออมแรง) สูญหายไปหมดแล้ว คงเหลือแต่ถ้าเป็นลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นหรือทำงานรับจ้างที่พอจะมีเวลาว่างบ้างเท่านั้นที่จะกลับมาช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าว ส่วนหนึ่งจะเก็บเอาไว้กินตลอดทั้งปี เพื่อจะได้ไม่ต้องไปหาซื้อข้าวจากที่อื่น ถ้าบ้านนั้นยังมีการทำนาข้าวกันอยู่ บางครั้งจะมีการให้ค่าจ้างแก่ผู้มาช่วยเก็บเกี่ยวข้าวเป็นข้าวสารเหนียว ในหมู่บ้านอ้อยมักจะมีคนกินข้าวเหนียวตามวัฒนธรรมของคนทางภาคเหนือ ดังนั้นข้าวที่ปลูกจึงเป็นข้าวเหนียว นอกจากที่เหลือจากการเก็บเอาไว้กินแล้ว อีกส่วนที่เหลือจะนำไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นรายได้เข้าครอบครัว เพื่อเอามาใช้จ่ายอื่น ๆ ในครอบครัวส่วนหนึ่ง

ฤดูร้อนเป็นฤดูที่ทางภาคเหนือจะมีอากาศที่ใกล้เคียงกันถ้าอยู่แถบภูมิประเทศที่คล้ายคลึงกัน อากาศจะร้อนอบอ้าวและร้อนจัดในช่วงเดือนเมษายน โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวัน ตอนกลางวันอากาศจะเริ่มลดลงบ้างจนถึงเช้า ฤดูร้อนจะเป็นช่วงที่แล้งมากถ้าปีไหนมีฝนตกช่วงฤดูฝนน้อย การสูญเสียนั้นจะมีมาก แต่ไม่ได้เป็นปัญหาในการนำน้ำมาใช้ในครัวเรือนมากนัก เพราะในหมู่บ้านจะมีประปาหมู่บ้านไหลตลอด หาดบ้างเป็นบางช่วงเท่านั้น ผลที่เกิดขึ้นมักจะเป็นปัญหาในแถบผู้ที่ทำการเกษตรที่อาศัยอยู่ทางตะวันตก เมื่อเข้าสู่หน้าร้อน จะแห้งแล้งมีน้ำไม่ค่อยเพียงพอต่อการทำการเกษตรกรรมทำให้การลงทุนสูง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งของการขายที่ดินทำกินแก่ผู้คนนอกหมู่บ้านจากตัวเมืองเชียงใหม่บ้าง และนายทุนที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ไปจำนวนมาก ราคาที่ดินที่ขายขึ้นอยู่กับราคาตามที่ดินที่ตกลงกัน หรือตามราคาที่ดินที่ขึ้นลงอยู่ในขณะนั้น นับว่าเป็นปัญหาสำคัญด้านหนึ่งที่ทำให้เกิดการสูญเสียที่ดินทำกินทางด้านผลผลิตทางเกษตร และที่อยู่อาศัยลดลงไปบ้างบางส่วน

การคมนาคมติดต่อภายใน และภายนอกหมู่บ้านอ้อย

การคมนาคมของหมู่บ้านอ้อยกับภายนอกหมู่บ้าน มีความสะดวกสบาย มีการติดต่อเดินทางไปมาทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านได้ตลอดเวลา ใช้การคมนาคมทางบกโดยรถยนต์ รถจักรยานยนต์ และรถจักรยานเป็นพาหนะในการเดินทางภายในหมู่บ้านจะมีถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านและซอยต่าง ๆ ที่ทำด้วยดินลูกรังอัด และถนนลาดยางที่ได้รับจากการพัฒนาจากงบประมาณภาครัฐสนับสนุน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีรถจักรยานยนต์ใช้แทบทุกครัวเรือน บางครัวเรือนได้อาศัยรถยนต์ส่วนตัวในการคมนาคมในการเดินทางเข้าออกนอกหมู่บ้านและเพื่อประโยชน์ในการค้าขาย การจำหน่ายสินค้าแบบรถเร่ไปตามสถานที่อำเภอต่าง ๆ และเพื่อการจ้างเหมารับส่งนักเรียนประจำในการเดินทางไปศึกษาในโรงเรียนต่าง ๆ นอกหมู่บ้านในเขตอำเภอแมริม และโรงเรียนเขตตัวจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้เพราะในหมู่บ้านไม่มีโรงเรียน ซึ่งแต่เดิมเคยมีโรงเรียนตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันได้ยกเลิกโรงเรียนในหมู่บ้านอ้อยไป เนื่องจากเด็กที่อยู่ในเกณฑ์เข้าเรียนหนังสือลดน้อยลงมาก ไม่คุ้มกับการเปิดการสอนในโรงเรียน และอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านมีความนิยมส่งลูกหลานเข้าไปศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงที่อยู่ใกล้ตัวอำเภอแมริม และนิยมเข้าไปเรียนที่ในเขตตัวเมืองเชียงใหม่กันมากตามกระแสความนิยมที่เปลี่ยนแปลงไป ตามการคมนาคมที่มีความสะดวกสบายมากขึ้น สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการเดินทาง การคมนาคมที่สะดวกนี้เป็นผลทำให้ระบบข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ จากคนในหมู่บ้านอื่น และจากสื่อต่าง ๆ ได้ถูกถ่ายทอดเข้ามาในหมู่บ้านอ้อยมากขึ้น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ระบบการรับรู้และการเรียนรู้ในสังคมหมู่บ้านที่ถูกกระแสภายนอกเข้ามากกระทบ มีการเปลี่ยนแปลงไปในระดับหนึ่ง อาทิ ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ จากการที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่แต่ดั้งเดิม ของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนไปบ้าง เข้าสู่ด้านอาชีพอื่น ๆ มากขึ้น เพราะการเดินทางเข้าออกภายในและนอกหมู่บ้านเป็นไปอย่างรวดเร็ว และจากกระแสอื่น ๆ เข้ามามีบทบาทร่วมด้วย

ด้านสาธารณูปโภค

หมู่บ้านอ้อย เริ่มมีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคของชุมชนชนบทนอกเขตเมืองขึ้น ทางราชการจึงได้นำไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ในเขตตำบลห้วยทรายตามโครงการขยายไฟฟ้าเข้าสู่ชนบท จนทำให้ปัจจุบันหมู่บ้านอ้อยมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน และชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มมีค่านิยมใหม่ คือ ค่านิยมด้านวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกและสิ่งบันเทิงต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทั้งสิ่งที่จำเป็นและไม่จำเป็น เช่น สเตอริโอ วิทยุเทป โทรทัศน์ หม้อหุงข้าวไฟฟ้า จักรเย็บผ้าชนิดใช้ไฟฟ้า ตู้เย็น เครื่องทำน้ำเย็น เครื่องซักผ้า เตารีด เป็นต้น

จะเข้ามาในรูปของการตลาดเชิงสังคมแบบขายตรง มีการนำเข้ามาของบริษัทต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบการจัดบริการแบบเงินผ่อน และเงินสด ตามแรงโฆษณาสินค้าชนิดขายตรงถึงมือผู้บริโภค ทำให้ชาวบ้านสามารถใช้บริการได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว ตามความต้องการในขณะนั้น ๆ ของชาวบ้าน กรณีที่ชาวบ้านมีความพร้อมก็จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาใด ๆ แต่มีชาวบ้านบางรายที่มีปัญหาด้านการเงินทำให้เป็นสาเหตุการก่อหนี้สินขึ้นจากระบบเงินผ่อนส่งขึ้นมา นับเป็นช่วงหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงมากที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอ้อยประเด็นหนึ่ง

สำหรับน้ำดื่มที่ใช้ในครัวเรือน ชาวบ้านอ้อยส่วนใหญ่จะใช้น้ำจากระบบประปาในหมู่บ้าน ซึ่งเริ่มเข้ามาใช้อย่างเป็นระบบในหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ.2537 ร่วมกับการใช้น้ำจากบ่อบาดาลที่ขุดใช้ของแต่ละบ้านและจากบ้านใกล้เคียงที่เป็นญาติพี่น้อง และบ่อบาดาลสุบโยก และปั๊มไฟฟ้า แต่เดิมใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำบาดาลเป็นหลัก ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรกรรม ส่วนมากอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ตามฤดูกาล ภายหลังจากฤดูฝนจะอาศัยน้ำจากลำน้ำแม่ริม ในการทำการเกษตรหลักได้ปีละ 1 ครั้ง จากการทำนาในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนธันวาคม และปลูกถั่วเหลืองในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ปัญหาความแห้งแล้ง น้ำไม่เพียงพอกับความต้องการสำหรับการเกษตรของหมู่บ้านอ้อย นี้มีอยู่บ้างโดยเฉพาะทางฝั่งตะวันตกที่อยู่บนที่เนินสูงกว่าแม่น้ำจะอาศัยน้ำจากน้ำแม่ริมได้ไม่เต็มที่นักทำให้พื้นที่ทำการเกษตรแห้งแล้ง นับว่าน้ำในส่วนนี้เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตของชาวบ้านที่มีอาชีพทำการเกษตร การลงทุนในการจัดสูบน้ำจากลำน้ำแม่ริมมาใช้ ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูง ทำให้ชาวบ้านบางครอบครัวต้องอาศัยน้ำจากต่อน้ำบาดาลมาใช้ในพื้นที่ทำการเกษตรแต่ก็ไม่เพียงพอเพราะบางแห่งน้ำอยู่ลึกมาก และบางบ่อน้ำแห้งไม่พอทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้งตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ และเดือนมีนาคม เป็นต้นไป สำหรับน้ำดื่มในครัวเรือนในปัจจุบันชาวบ้านหันมานิยมใช้น้ำดื่มที่บรรจุขวดเป็นแกลลอนที่ทางร้านค้านำมาจำหน่าย และจากรถเร่ในรูปของตัวแทนบริษัทผลิตน้ำดื่มจากแหล่งต่าง ๆ นำเข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้านมากขึ้น จนชาวบ้านหลายครัวเรือนซื้อสำหรับดื่มและเพื่อความสะดวกในการใช้ตามค่านิยมและแรงโฆษณาต่าง ๆ ตามระบบการตลาดในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

หมู่บ้านอ้อย หมู่ที่ 1 เป็นชุมชนที่เกิดจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของขุนอินตา ศรีดวงแก้ว เมื่อปี พ.ศ.2520 กับครอบครัวที่อพยพมาด้วย 9 ครัวเรือน รวมกันเป็นกลุ่มบ้านน้อย ๆ และเรียกหมู่บ้านตนเองว่า “บ้านน้อย” อยู่บริเวณป่าตาล ซึ่งเป็นป่าละเมาะ แต่ในปัจจุบันต้นตาลได้ถูกหักร้างไปเหลือเพียงต้นตาลต้นเดียวที่แสดงให้เห็นถึงหมู่บ้านเดิม เริ่มแรกของการเข้ามาจับจองที่ดินในเขตหมู่บ้านและได้แต่งตั้งให้ ขุนอินตา ศรีดวงแก้ว เป็นท้าว (กำนัน) ปกครองตำบลและ

หัวหน้า หมู่บ้าน ต่อมาเจ้าน้อย คำวงศ์ จากเมืองเชียงใหม่ได้เสด็จประพาสย่านบ้านน้อย ชาวบ้านได้นำอ้อย ที่ปลูกอย่างมากมายในหมู่บ้านเป็นไร่อ้อย และเป็นอาชีพแต่ดั้งเดิมมาถวายเพื่อให้ช้างกิน เจ้าน้อย คำวงศ์ และขุนนางที่ตามเสด็จมาจึงได้ขนานนามบ้านน้อยเสียใหม่ เป็น “บ้านอ้อย” จนถึงปัจจุบันนี้ (จากการสอบถามผู้อาวุโสของหมู่บ้าน อาทิ พ่อหนานศรีนวล ขอบจันทร์ อายุ 70 ปี พ่อหลง ทองเที่ยง อายุ 77 ปี พ่อหมื่น ปวนมวล อายุ 75 ปี และข้อมูลเอกสารหมู่บ้านอ้อยจากนายศรีทน ศรีโรย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 9 คือ คนปัจจุบัน)

บริเวณอาณาเขตของบ้านอ้อย หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยทราย จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ 1,241 ไร่ รวมไปถึงที่ป่าสงวนด้วย แต่เดิมเริ่มแรกของการเข้ามาตั้งหมู่บ้านนี้ชาวบ้านได้อาศัยอยู่แทนบริเวณป่าต้นตาล ซึ่งเป็นบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านอ้อยในปัจจุบัน แต่ชาวบ้านต้องประสบปัญหาจากการปล้นสดมภ์ของโจรที่เดินทางผ่านมาในบริเวณที่ตั้งของครัวเรือนบ่อยครั้ง จนถึงปี พ.ศ.2451 เจ้าหนาน คนใหม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ตัดสินใจร่วมกับชาวบ้านย้ายที่ตั้งบ้านเรือนเข้าไปอยู่ในเขตบริเวณติดกับลำน้ำแม่ริมที่อยู่ด้านเข้าไปในบริเวณสวนอ้อย เพื่อให้ห่างไกลจากบริเวณทางเดินผ่านไปมาของคนนอกหมู่บ้าน เพื่อป้องกันการถูกปล้นจากโจรผู้ร้าย ซึ่งเป็น “บ้านอ้อย” ในปัจจุบันนี้และที่บริเวณป่าตาลเดิมก็ยังคงอยู่เป็นที่สำหรับทำการเกษตร ทำนา และบางส่วนถูกขายเพื่อสร้างบ้านเรือนจากบุคคลภายนอกหมู่บ้านไปบ้าง บางส่วนแต่ยังคงเหลือร่องรอยแสดงให้เห็นเป็นหมู่บ้านเดิมอยู่ จากสัญลักษณ์ต้นตาลต้นเดียวและที่นาที่ชาวบ้านมักกล่าวขานถึงให้เห็นความเป็นหมู่บ้านเดิมที่หลงเหลืออยู่ ในปัจจุบันเริ่มปรับเปลี่ยนที่เป็นหมู่บ้านจัดสรรตามแผนการจัดสรรที่บริเวณนั้นในอนาคต ทำให้มองเห็นถึงกระแสของการเปลี่ยนแปลง อันเกิดจากความเจริญภายนอกเข้ามาสู่หมู่บ้านที่อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 18 กิโลเมตร การขายที่ดินทำกินการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพจากอาชีพทำการเกษตรกรรม เริ่มมีอาชีพที่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้นตามแรงผลักดันของสังคมเมืองที่ลัทธิไหลเข้าสู่สังคมชนบท การที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งอยู่ใกล้ตัวหมู่บ้าน การเพิ่มรายได้และอาชีพต้องเปลี่ยนไปตามค่านิยมใหม่ ๆ กับค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าแต่ก่อน อีกทั้งบริบทของชุมชนได้ปรับเปลี่ยนไป ด้านสาธารณสุขโรคด้านสิ่งอำนวยความสะดวกที่ต้องใช้เงินเป็นตัวแลกเปลี่ยนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านอ้อยบางส่วนทนกระแสการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ต้องผลักดันตนเองและครอบครัวให้เกิดความทันสมัยขึ้น อาทิ ด้านการศึกษาที่มีการมองเห็นความสำคัญของการศึกษาในยุคใหม่ ทั้งผู้ที่มีโอกาสได้เรียนในระบบโรงเรียนและการศึกษาเพิ่มเติมนอกโรงเรียนมากขึ้นในคนยุคใหม่มีความเข้าใจว่าการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการเพิ่มระดับรายได้ให้กับครอบครัว ถ้าหากลูกหลานของตนได้รับการศึกษามากขึ้นก็จะเป็นหนทางหนึ่งที่จะเข้าสู่อาชีพที่จะทำให้เกิดรายได้สูงขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้วัฒนธรรมการกินก็เริ่มเปลี่ยนไปบางส่วน ตามแรงโฆษณา สื่อสารต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อความสะดวกสบาย และต้องการความรวดเร็ว ความจำกัดของ

เวลาเริ่มมีบทบาทต่อวิถีชีวิต ทำให้การใช้ชีวิตที่เคยเรียบง่ายเริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่ระบบการพึ่งพากันแบบระบบเครือญาตินั้นยังคงหลงเหลืออยู่บ้างแต่เป็นไปแบบพึ่งพาตนเองมากยิ่งขึ้น

ที่ตั้ง

บ้านตั้งอยู่บริเวณ 2 ฟาก (ดูตามลักษณะของแผนภูมิที่ 3) ในลักษณะเป็นกลุ่มของการสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเรียงรายไปตามน้ำแม่ริมจากเหนือจดใต้ การเดินทางไปมาสะดวก มีถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านและซอยต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะหันหน้าบ้านไปทางถนนและซอย ความหนาแน่นของบริเวณบ้านไม่หนาแน่น แต่ละบ้านมักจะปลูกต้นไม้รอบ ๆ บริเวณบ้าน อาทิ ขนุน มะม่วง มะละกอ ไม้ ต้มกล้วย และบางบ้านที่มีเนื้อที่มาก จะมีการทำพืชผักสวนครัวระหว่างบ้าน สำหรับใช้บริโภค เพราะชาวบ้านเริ่มมีความรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยจากพิษภัยในอาหาร สารเคมีในพืชผัก นอกจากนี้ยังนิยมปลูกพืชสมุนไพรสำหรับใช้รักษาโรคเป็นความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน

หมู่บ้าน

มีขนาดปานกลาง จำนวนหลังคาเรือนมีอยู่ 128 หลังคาเรือน ประชากรมีจำนวนทั้งหมด 519 คน โดยแยกเป็นเพศชาย 276 คน เพศหญิง 243 คน มีประชากรเด็กอายุระหว่าง 0-5 ปี จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 4.24 ของประชากรทั้งหมด ประชากรที่มีอายุ 5-14 ปี จำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 14.64 ของประชากรทั้งหมด ประชากรในกลุ่มวัยแรงงานที่มีอายุระหว่าง 15-59 ปี จำนวน 347 คน คิดเป็นร้อยละ 66.86 ของประชากรทั้งหมด ประชากรกลุ่มวัยแรงงานนี้เป็นประชากรที่มีอยู่เป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมดของหมู่บ้านและกลุ่มอื่น ๆ กลุ่มนี้จะเป็กลุ่มที่มีการเคลื่อนย้ายไปใช้แรงงานนอกหมู่บ้านมากในช่วงวัยแรงงานตอนต้น ๆ พออายุเริ่มมากเข้าสู่วัยแรงงานตอนปลาย มักจะกลับมาทำงานรับจ้าง ทำการเกษตรในหมู่บ้านเลี้ยงดูเด็กเล็ก ดูแลบ้านบ้าง และอีกกลุ่มหนึ่งที่ปัจจุบันเพิ่มจำนวนประชากรกลุ่มนี้มากขึ้น คือกลุ่มผู้สูงอายุ คือ ประชากรที่มีอายุมากกว่า 60 ปี มีอยู่จำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 14.26 ของประชากรทั้งหมด (กชช.2ค, 2539)

ศาสนา

ในหมู่บ้านมีวัด 1 แห่ง คือวัดตำหนักธรรมนิมิตรเป็นวัดขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก มีพระประจำวัด 2 รูป เณร 2 รูป ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่มีการนับถือมาตั้งแต่บรรพบุรุษตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านทางภาคเหนือ จะเห็นคุณค่าและความสำคัญของวัดมาก

เพราะวัดในหมู่บ้านอ้อยนี้เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญมากเป็นที่รวมของคนในหมู่บ้านเป็นสถานที่ที่ประกอบศาสนพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เป็นจุดรวมของจิตใจคนในหมู่บ้าน ทำให้ได้มีการพบปะพูดคุยร่วมกันทำบุญตามขนบธรรมเนียมประเพณีทุกอย่างที่สำคัญๆ และชาวบ้านจะมาทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน วัดตำหนักธรรมนิมิตรกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ.2453 โดย พ่อหลวงคำมูล ทองเที่ยง (“พ่อหลวง” เป็นคำเรียกของชาวบ้านทางภาคเหนือ ซึ่งหมายถึงผู้ใหญ่บ้าน) กับชาวบ้านอ้อยได้ร่วมแรงร่วมเงินกันส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจากทางภาครัฐบาล เป็นการออมเงิน (คือการบริจาค) ออมแรง (ร่วมแรง) กันก่อสร้างวัดตำหนักธรรมนิมิตรขึ้นมาจากนั้นได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดร่วมกันในหมู่บ้านมาโดยตลอด ทำให้วัดเป็นที่รวมใจของชาวบ้านอ้อยอยู่มาจนถึงปัจจุบัน วัดในหมู่บ้านนี้จึงเป็นวัดที่มีความสำคัญมากส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านโดยทางอ้อม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนมีความเป็นจุดรวมของชาวบ้านอ้อยอย่างยิ่ง

ด้านสาธารณสุข

ทางด้านสาธารณสุขของชาวบ้านอ้อย จากคำบอกเล่าของกลุ่มแม่บ้านและคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ได้เล่าถึงการใช้บริการด้านการดูแลสุขภาพของคนในหมู่บ้านว่าแต่เดิมเมื่อเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ออกหัด อีสุกอีใส ท้องเสีย เป็นหวัด ตัวร้อน เป็นไข้ เมื่อยตัว ที่ไม่มีอาการหนัก ชาวบ้านจะดูแลตนเองด้วยการรักษาแบบพื้นบ้าน ใช้ยาสมุนไพรที่ได้จากแหล่งธรรมชาติต่าง ๆ ที่ปลูกในครัวเรือน และชุมชน เพราะสมัยก่อนการคมนาคมยังไม่สะดวก การเดินทางไปโรงพยาบาลไกลมาก รอยนต์หายากในหมู่บ้าน จึงจำเป็นต้องรักษาตามแพทย์แผนโบราณหรือการรักษาแบบพื้นบ้าน

แม้ว่าในปัจจุบันการเดินทางไปมาของชาวบ้านจะมีความสะดวกและคล่องตัวมากยิ่งขึ้น การใช้เวลาในการเดินทางได้รวดเร็วมากแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อพื้นฐานในการรักษาพยาบาล การใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านภายในครอบครัวและชุมชนยังคงหลงเหลืออยู่ผสมผสานกับการรักษาแบบสมัยใหม่ เมื่อเจ็บป่วยจะเลือกใช้บริการตามเศรษฐกิจ ค่านิยม ความพึงพอใจที่จะเชื่อถือ โดยพึ่งพาโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุด ได้แก่ โรงพยาบาลนครพิงค์ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประจำจังหวัดเชียงใหม่ หรือใช้บริการในคลินิกที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อถือและได้รับการอย่างพึงพอใจมากกว่าการใช้บริการในสถานบริการของรัฐบาลที่อยู่ในระดับตำบล ทั้งนี้เป็นเพราะความศรัทธา ค่านิยมของกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมเดิม แต่หากมีเจ็บป่วยไม่มาก เช่น ปวดหัว เมื่อยตัวเล็กน้อย ชาวบ้านบางคนจะหันไปซื้อยาจากบ้านผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นกองทุนยาประจำหมู่บ้านที่จำหน่ายยาสามัญประจำบ้านเพื่อใช้แก้ไข้ปัญหาจากการเจ็บป่วยเฉพาะหน้าเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชนและเป็นการไปใช้บริการขั้นพื้นฐานในการรักษาพยาบาลของชุมชน

สถานีอนามัยตำบลห้วยทราย ตั้งอยู่ที่บ้านหนองปลามัน อยู่ห่างจากบ้านอ้อยประมาณ 2 กิโลเมตร ให้บริการทั้งทางด้านรักษาพยาบาลเบื้องต้น ด้านการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การฟื้นฟูสุขภาพร่างกาย และการดูแลสุขภาพอนามัยตนเอง ฯลฯ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ยังมีส่วนในการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านอ้อยอยู่เป็นประจำ รวมทั้งการนำความรู้และคำแนะนำด้านสุขภาพมาอบรมเผยแพร่แก่ อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน) ผู้นำชุมชน ประชาชน กลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการส่งเสริมสุขภาพของตนเองและครอบครัว เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดแก่ชุมชนทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการตามโอกาสต่าง ๆ ในเรื่องเลี้ยงดูเด็กเล็กด้านโภชนาการและสุขภาพโดยทั่วไป เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาภาวะทุพโภชนาการในเด็กเล็กและเด็กวัยเรียนให้มีสุขภาพสมบูรณ์เติบโตสมวัย

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านอ้อย มีการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจในระยะเริ่มแรกของชุมชนส่วนใหญ่ แบบยังชีพทางการเกษตรกรรมที่สามารถหารายได้ไม่เป็นตัวเงินจากผลิตผลของป่าชุมชนที่อยู่ในหมู่บ้านและโดยรอบใกล้เคียง ดังนั้นชาวบ้านอาศัยการดำเนินชีวิตที่สำคัญ คือ การทำนาข้าว ให้ออกินตลอดปี อาหารอื่น ๆ เพื่อการยังชีพ มีการปลูกพืชผักสวนครัว การหาอาหารอื่น ๆ จากธรรมชาติ ตามฤดูกาล ลำน้ำแม่ริมบ่าง หาปลาจากท้องนา การใช้หนองน้ำธรรมชาติ สัตว์ป่าที่พอหาได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชผักตามธรรมชาติ แต่เดิมการปลูกสร้างบ้านเรือนยังมีไม่มากเหมือนในปัจจุบัน มีการนำอ้อยที่ปลูกจำนวนมากมาหีบเอาน้ำอ้อยเคี้ยวทำน้ำตาล เป็นอาชีพที่ทำรายได้แก่ครัวเรือน และยังมีใช้แรงงานสัตว์ เช่น ควายช่วยหีบอ้อย เป็นการผ่อนแรงงานจากคนไปได้อย่างมาก และชาวบ้านมีระบบการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทั้งในระบบเครือญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียงร่วมกันในการประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยคนช่วยเหลือหลาย ๆ คน ที่ชาวบ้านทางภาคเหนือเรียกกันว่า “ออมแรง” “ลงแขก” หรือ “เอามื้อ, เอาวัว” ถ้าเป็นการจ้างก็ใช้วิธีการการแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของ เช่น การให้ข้าวแทนเงิน โดยเจ้าของที่นาหรือสวนอ้อยที่หีบได้จะให้ข้าวหรือผลิตผลจากอ้อยตามจำนวนที่เหมาะสมกับการใช้แรงแต่ละครั้ง

จากการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน จะเห็นว่าลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบเดิมที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา ปลูกอ้อย ปลูกถั่วเหลือง เป็นอาชีพหลัก ที่ทำรายได้ให้แก่ครอบครัว ปัจจุบันสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม เริ่มเปลี่ยนแปลงไปมาก ค่านิยมในการประกอบอาชีพจะมีค่านิยมออกไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เช่น การใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและการรับจ้างทั่วไปในเขตเมืองมากขึ้น เพราะทนกระแสความเจริญจากภายนอกเข้ามากกระทบวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านอ้อยและการเรียนรู้ของคนในชุมชนบ้านได้รับมากขึ้นทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน และ

การศึกษานอกระบบโรงเรียน จากการสื่อสารต่าง ๆ สื่อที่เป็นตัวบุคคล สื่อมวลชน เอกสาร สิ่งพิมพ์ เป็นต้น ทำให้มีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวัยรุ่น หนุ่มสาวหลังจากเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว เด็กกลุ่มหนึ่งจะเข้าเรียนต่อในโรงเรียนที่อยู่ในตัวเมือง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งจะหางานทำตามโรงงาน รับจ้างในรูปแบบต่าง ๆ ในตัวเมืองแม่ริมและตัวเมืองเชียงใหม่ บางกลุ่มอาจเลยเข้าไปแสวงหางานทำในกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีบางคนโดยเฉพาะผู้ชายจะออกไปทำงานใช้แรงงานในต่างประเทศ กลุ่มเหล่านี้จะเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อย จะถูกชักชวนจากคนภายนอกหมู่บ้านที่เข้ามาหาแรงงานในหมู่บ้าน ทำให้เกิดรายได้เพิ่มมากขึ้นกว่าการทำงานหนักในภาคการเกษตรกรรมที่เคยทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างเย็บเสื้อผ้าที่ร้านค้าหรือโรงงานผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปนำเข้ามาจ้างแรงงานของกลุ่มแม่บ้านหรืออาจจะเข้าร่วมกลุ่มประกอบอาชีพภายในหมู่บ้าน เช่น การรับจ้างเย็บปักถักร้อย เป็นงานฝีมือต่าง ๆ ของมูลนิธิวัดป่าดาราภิรมย์ และจากที่ต่าง ๆ เป็นต้น การประกอบอาชีพของชาวบ้านอ้อย สามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

อาชีพเกษตรกรรม 64 ครัวเรือน ได้แก่ ทำนา 43 หลังคาเรือน (ภายในบ้าน 1 หลังคาเรือนอาจมีการอยู่รวมกันหลายครอบครัว เป็นลักษณะครอบครัวขยาย) ส่วนใหญ่จะปลูกสำหรับบริโภคในครัวเรือน ผลผลิตที่ได้จะเก็บเข้ายุ้งฉาง ส่วนที่เหลือจากบริโภคจะมีพ่อค้าภายนอกหมู่บ้านมารับซื้อโดยตรงจากชาวบ้านเองเป็นเงินสด ภายหลังจากฤดูการทำนาแล้วคือ ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ชาวบ้านบางส่วนจะทำการเกษตรอื่น ๆ เช่น การปลูกถั่วเหลือง ประมาณ 20 ครัวเรือน ผลผลิตที่ได้จะขายให้กับสหกรณ์การเกษตรที่เป็นสมาชิกในราคากิโลกรัมละประมาณ 10 บาท (เป็นราคาขายผลผลิตในปี 2538) ราคาการซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรจะไม่ตายตัว มีการขึ้นลงตามสภาพของผลผลิตที่ได้แต่ละปี

นอกจากนี้ภาครัฐจะเข้ามามีบทบาทร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน เพื่อพยุงราคาผลผลิตทางการเกษตรให้เหมาะสมกับผลผลิตที่ได้ลงทุน แต่ผลของการลงทุนในการทำการเกษตรในปัจจุบันของพื้นที่ในหมู่บ้าน มีการลงทุนในค่าใช้จ่าย เป็นค่าปุ๋ย สารเคมี ยาฆ่าแมลง ฯลฯ ค่าจ้างแรงงานค่อนข้างสูงมาก ไม่ค่อยคุ้มทุนที่ลงไป ยกเว้นครอบครัวที่มีพื้นที่ดินทำกินของตนเองที่ค่อนข้างมาก จึงจะพออยู่ได้ หากปีใดผลผลิตจากการปลูกถั่วเหลืองได้ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 300 กิโลกรัมขึ้นไป ปีนั้นจะทำให้เกษตรกรสามารถพุงตนเองให้มีรายได้ขึ้นมาบ้างเล็กน้อยเท่านั้น หากปีใดได้ผลผลิตต่ำถูกการรบกวนจากธรรมชาติทำให้เกิดความเสียหาย ก็จะมีผลต่อปริมาณการผลิต แต่ถ้าหากปีใดมีผู้ผลิตมากเกินไปจนเกิดความจำเป็นก็จะส่งผลต่อราคาผลผลิตของเกษตรกรในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ปีที่ผ่านมารายได้ทางด้านเกษตรของบ้านอ้อยพอที่จะอยู่ได้บ้าง แต่ต้องอาศัยการประกอบอาชีพอื่นเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ เพราะส่วนมากชาวบ้านจะมีที่เพาะปลูกครัวเรือนละประมาณ 5 ไร่เท่านั้น ยังมีบางครัวเรือนได้ขายที่ดินไปมากแล้ว ทำให้พื้นที่เพาะปลูกลดลงไป จึงหันไปประกอบอาชีพอื่นทดแทน เช่น รับจ้างรายวันเพียงอย่างเดียว 42 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ

7,000 บาทต่อปี (รับจ้างงานการเกษตรกรรม, รับจ้างทำงานก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน รับจ้างเย็บปักผ้า เป็นต้น) และยังมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ มีมากถึง 79 ครัวเรือน

นอกจากนี้มีร้านตัดเย็บเสื้อผ้า 1 ร้าน เจ้าของร้านเป็นคนที่ย้ายมาจากภาคตะวันออก เชียงเหนือเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านอ้อยได้แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน มีฝีมือในการตัดเย็บเสื้อผ้า ได้รับการเรียนรู้ฝีมือด้านวิชาชีพติดตัวจากที่เคยเป็นลูกจ้างใช้ฝีมือแรงงานในร้านตัดเย็บเสื้อผ้าแห่งหนึ่งในตัวจังหวัดเชียงใหม่จึงนำมาประกอบอาชีพอิสระในหมู่บ้านเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีอาชีพหนึ่ง

การเลี้ยงสัตว์ในหมู่บ้าน เพื่อการบริโภค มีความนิยมเลี้ยง ไก่ หมู วัว ชาวบ้านไม่นิยมเลี้ยงสัตว์เพื่อขาย จะมีอยู่เฉพาะฟาร์มหมูใหญ่ 1 แห่ง ที่ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพเป็นลูกจ้างในฟาร์มหมู

ในปัจจุบันการประกอบอาชีพรับจ้างของชาวบ้านมีความนิยมที่จะออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน จะเป็นคนหนุ่มคนสาวและช่วงวัยแรงที่มีอายุประมาณ 15-45 ปี เมื่อทำงานอยู่ได้ระยะหนึ่งจนมีอายุมากขึ้นจะทยอยกลับหมู่บ้าน เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม รับจ้างทั่วไป และอื่น ๆ ภายในหมู่บ้านกลับมาช่วยพ่อแม่ที่อายุมากทำอาชีพเกษตรกรรม ทำนาทำสวนต่อไป สำหรับกลุ่มผู้หญิงที่มีลูกเล็กจะหยุดงานนอกบ้านชั่วคราวเพื่อเลี้ยงดูลูกก่อนประมาณ 1-2 เดือนที่สามารถลาหยุดได้ภายหลังคลอดบุตร พร้อมกับพยายามหางานทำเสริมไปด้วย เช่น รับจ้างเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป เย็บถัก ปักผ้า จักตอก จักสานอุปกรณ์ รับจ้างทำไร่นาบ้างเล็กน้อย สำหรับหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาในระดับที่จะไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้านที่สบายกว่าการทำนาทำสวนในปัจจุบันจะไม่นิยมทำการเกษตรช่วยครอบครัว เพราะไม่ค่อยมีเวลาและเด็กที่กำลังเรียนในระดับที่สูงขึ้นมีความจำเป็นต้องออกไปเรียนต่อในเมือง แต่เมื่อเรียนสำเร็จจะประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ประจำ

คนหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานรับจ้างเป็นกรรมกรก่อสร้างจะเป็นผู้ชายส่วนใหญ่ที่เป็นผู้หญิงก็มีบ้างแต่น้อยมาก ส่วนมากจะเป็นแรงงานไร้ฝีมือ เป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับครอบครัวภายหลังว่างจากการทำนา รายได้วันละประมาณ 120 บาท แต่มีบางรายได้ฝึกหัดวิชาชีพได้รับการเรียนรู้จากระบบการศึกษานอกโรงเรียนสารพัดช่าง และได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพจาก พ่อแม่ และครอบครัวทำให้พอจะมีความรู้ด้านวิชาชีพอยู่บ้าง เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างอิเล็กทรอนิกส์ ช่างเชื่อมต่าง ๆ จะได้รายได้สูงกว่ากลุ่มแรงงานไร้ฝีมือตามระดับของงานที่ได้รับ กลุ่มวัยรุ่นผู้หญิงประมาณ 25 คน จะเข้าทำงานรับจ้างในโรงงานผลิตอาหารกระป๋องของผลิตภัณฑ์ตราสามแม่ครัว เป็นโรงงานที่ตั้งอยู่ริมถนนสุขุมวิทปากทางเข้าหมู่บ้านอ้อย อยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านประมาณ 2-3 กิโลเมตรเท่านั้น ทำให้ได้รับความนิยมที่จะเข้าทำงานเพราะรายได้แน่นอน ได้ไม่ต่ำกว่า 100 บาทต่อวัน และอีกอย่างหนึ่งอยู่ใกล้บ้าน เดินทางไปและกลับสะดวกมากไม่ต้องเดินทางเข้าเมือง

นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้างที่ชาวบ้านนิยมออกไปรับจ้างกันมากคือไปเป็นแคดดี้ในสนามกอล์ฟ ส่วนใหญ่จะมีอายุประมาณ 20-35 และรับจ้างทำงานในฟาร์มหมู จะเป็นคนที่มีครอบครัวอายุมาก เพราะเป็นงานที่ไม่ค่อยพิถีพิถันมากนัก งานหนักเบาพอสมควรที่จะทำได้ รายได้จะน้อยกว่าพวกที่ไปทำงานที่สนามกอล์ฟ ที่นี้จะมีรายได้ค่อนข้างดี และยังได้รับรายได้พิเศษนอกเหนือจากเงินเดือน ในกรณีที่ได้ออกรอบบริการแบกอุปกรณ์กอล์ฟ และจะได้เงินเพิ่มมากขึ้นถ้าบริการมีชาวบ้านออกไปทำงานในสนามกอล์ฟประมาณ 10-15 คน การทำงานทำเป็นช่วง ๆ ไม่ต้องทำทั้งวันเหมือนงานรับจ้างอื่น ๆ จึงมีชาวบ้านที่อายุยังไม่มากนักนิยมออกไปทำกันมาก

อาชีพเสริมในหมู่บ้าน ได้แก่ การรับจ้างเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากโรงงานภายนอกหมู่บ้าน นำเข้ามาจ้างแรงงานในหมู่บ้าน เป็นรายได้แก่กลุ่มแม่บ้านที่ไม่ได้ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน กลุ่มที่ทำอยู่เป็นประจำจนเป็นอาชีพของครอบครัวอาชีพหนึ่งมีอยู่ 8 คน นอกนั้นจะทำเป็นอาชีพเสริมภายหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวจากการทำนาทำไร่แล้วเหลือ ค่าจ้างตัวละประมาณ 6-10 บาท ราคาขึ้นอยู่กับฝีมือและความง่ายของผ้าที่นำมาเย็บ ก่อนมีการลงมือเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป ทางโรงงานจะมีการจัดกลุ่มผู้สนใจ สอนวิธีการเย็บผ้าก่อนลงมือทำ จากนั้นกลุ่มสตรีที่สนใจจะได้รับการถ่ายทอดความรู้แบบนอกระบบโรงเรียนให้แก่ญาติพี่น้องที่สนใจต่อไป นอกจากนี้ยังมีกลุ่มจากมูลนิธิวัดป่าตาราภิรมย์เข้ามาเปิดทำการอบรมสอนวิชาชีพแก่ชาวบ้านที่สนใจในการเย็บปักถักร้อยงานฝีมือขึ้น เป็นการสร้างเสริมรายได้ที่ชาวบ้านที่ไม่ได้ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านอีกด้านหนึ่ง ภายหลังการว่างงาน และได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ตลอดจนอนุรักษ์งานฝีมือของชาวบ้านที่มีคุณค่าไว้อีกด้วยและยังทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น อาชีพต่าง ๆ ดังกล่าวส่วนหนึ่งได้รับการเรียนรู้มาจากคนภายนอกหมู่บ้าน ทั้งจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเอกชน ที่ได้ผลักดันให้เกิดแรงงานที่เป็นงานฝีมือจากชาวบ้านให้เกิดผลิตภัณฑ์กลับเข้าสู่ชุมชนเมือง พยายามให้ชาวบ้านกลับเข้าสู่ท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ภาวะหนี้สินและแหล่งสินเชื่อ

ภาวะการก่อหนี้สินและแหล่งสินเชื่อในหมู่บ้านอ้อย สาเหตุของการก่อหนี้ของชาวบ้านเกิดจากการกู้เพื่อทำการเกษตรจากแหล่งกู้เงินในระบบ คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สหกรณ์กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมีระเบียบการกู้ยืม ให้กู้ตามสภาพของการประกอบอาชีพ พื้นที่ทำการเกษตร การลงทุนการเกษตร เช่น ซื้อพันธุ์ถั่วเหลือง ปุ๋ยธรรมชาติ และปุ๋ยวิทยาศาสตร์ จะเสียค่าใช้จ่ายครัวเรือนละประมาณ 200-250 บาท ต่อไร่ และจ่ายค่ายาปราบศัตรูพืชและแมลง ค่าจ้างรถไถนา รถตัดตอซังข้าวเก็บเกี่ยว ค่าปลูก ค่าขนส่ง ทำให้ผลผลิตลงทุนค่อนข้างสูง เฉลี่ยไร่ละประมาณ 2,000-2,500 บาท ต่อไร่

การกู้ยืมจากร้านค้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้านเงินทุนหมุนเวียนจากทางราชการร้อยละ 2-5 บาทต่อเดือน มีกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้ แห่ลงสิ้นเชื้อจากกองทุนหมุนเวียน ศพช. (ศูนย์พัฒนาชนบท) เป็นผู้เข้าร่วมดำเนินการแหล่งเงินกู้กับชาวบ้านและแหล่งสิ้นเชื้อกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน จะเปิดให้มีการเก็บเงินออมทรัพย์ในหมู่บ้านโดยมีการปันผลให้แก่สมาชิกกลุ่ม การกู้ยืมเหล่านี้ทำให้เกิดหนี้ผูกพันขึ้น บางรายนำเงินนี้ไปใช้ในการซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกสบายทันสมัย มีการแข่งขันกันในหมู่เพื่อนบ้าน พยายามจัดหาสิ่งต่าง ๆ มาเพื่อให้เหมือนคนอื่น ๆ เกิดความฟุ้งเฟ้อตามค่านิยม เช่น ดาวนัรทมอเตอร์ไซด์ ซ็ออุปกรณไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ วิทยุเทป สเตอริโอ วีดีโอเกมส์ เป็นต้น ผลทำให้ชาวบ้านที่ยังมีที่ดินทำกินครอบครองอยู่จำนวนไม่น้อยนำที่เข้าแหล่งเงินกู้ของรัฐ เพื่อนำมาใช้จ่ายใช้สอยในสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดความทันสมัยและค่านิยมใหม่ด้านวัตถุ

การมองโดยภาพรวมทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม อาชีพ ระดับความเป็นอยู่ เศรษฐกิจของชาวบ้านในปัจจุบันค่อนข้างมีความเป็นอยู่ที่ดี แต่เมื่อได้เข้าไปศึกษาพูดคุย ซักถาม สังเกต แบบเจาะลึก มีชาวบ้านหลายคนได้แสดงข้อคิดเห็นว่าความเป็นอยู่โดยรวม ๆ ว่า ประมาณ 3-5 ปีที่ผ่านมาชาวบ้านส่วนใหญ่มีเศรษฐกิจ รายได้ ความเป็นอยู่ดีขึ้น สิ่งอำนวยความสะดวกที่ภาครัฐนำเข้ามาในหมู่บ้าน กอปรกับการเดินทางไปมาสะดวกรวดเร็ว รายได้จากการออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็น ลำเป็นสันที่เห็นเป็นตัวเงินมากกว่าการทำด้านการเกษตรเพียงอย่างเดียว เดียวนี้ถ้าอยากจะซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกก็หาซื้อได้ง่าย มีระบบการขายแบบเงินผ่อนเข้ามาให้บริการถึงในหมู่บ้าน

การถือครองที่ดิน

หมู่บ้านอ้อย หมู่ 1 มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,241 ไร่ ผู้ที่มีพื้นที่ถือครองเป็นเจ้าของที่ดินทำนาทำไร่ 1-5 ไร่ เป็นจำนวนการถือครองที่สูงที่สุด 44 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำนาทำไร่ 6-10 ไร่ เป็นจำนวน 10 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำนาทำไร่ 11-20 ไร่ จำนวนน้อยมากมีอยู่เพียง 3 ครัวเรือน ในจำนวนพื้นที่ทำนาเหล่านี้สามารถให้ผลผลิตข้าวเฉลี่ยไร่ละ 700 กิโลกรัม (จากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน, กชช. 2ค., ปี 2538) การถือครองที่ดินทำกินลดลงจากเดิมเมื่อประมาณ 3-5 ปีที่ผ่านมา สาเหตุหนึ่งเกิดมาจากการซื้อขายที่ดินในหมู่บ้าน เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นการแบ่งขายที่ดินให้ผู้อื่นที่อยู่ภายนอกหมู่บ้านเข้ามาหาซื้อที่ดินเพื่อนำไปประกอบกิจการอื่น เช่น รีสอร์ท บ้านจัดสรร

เมื่อประมาณ 3-4 ปี ที่ผ่านมา มีการขายที่ดินทำกินกันมาก โดยผ่านนายหน้าซื้อขายที่ดินเป็นคนกลาง ในราคาไร่ละ 5-6 แสนบาท เป็นราคาที่ชาวบ้านค่อนข้างพอใจ ทำให้มีชาวบ้านสนใจขายที่ดิน โดยเฉพาะพื้นที่ดินทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำแม่ริมจะถูกตัดแบ่งขายไปเป็นจำนวนมาก ประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของที่บริเวณนี้ เมื่อชาวบ้านลงทุนทำการเกษตรจะได้ผลผลิตที่ไม่ค่อยดี ต้องสูญเสียเงินในการลงทุนมากกว่ากำลังเงินที่มีอยู่ น้ำที่ใช้เพื่อทำการเกษตรมีน้อยไม่เพียงพอ บางฤดูกาลถึงกับแห้งแล้งมากจนไม่สามารถปลูกพืชได้ นอกจากนี้ยังได้รับกระแสจากสังคมภายนอก คนต่างถิ่นจากที่ต่าง ๆ ได้เข้ามาแสวงหาซื้อที่ดินผืนใหญ่ ๆ ของชาวบ้านให้ราคาที่ชาวบ้านพึงพอใจ จนกระทั่งเจ้าของที่ดินในหมู่บ้านหลายรายยินยอมขายที่ดินให้แก่กลุ่มนายทุน ผู้ให้ข้อมูลในหมู่บ้านยังบอกอีกว่า “...การที่ชาวบ้านหลายคนยินยอมขายที่ดินไปนั้นเพื่อลบล้างหนี้สินที่ตนมีอยู่ให้หมดไป ส่วนหนึ่งเพื่อนำไปใช้สอยในครอบครัว ซื้อสิ่งของจำเป็นบางสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความต้องการที่ใหม่ ๆ เหมือนกับเพื่อนบ้าน ความมีหน้ามีตาอยู่ในสังคมยุคใหม่...” นั่นเป็นความนึกคิดของชาวบ้านบางคนที่มีค่านิยมไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงต่อความทันสมัย และความสะดวกสบายที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป ไม่ใช่เพียงหมู่บ้านที่ทำการศึกษาค้นหาเท่านั้น

จากเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีสาเหตุของการขายที่ดินเพิ่มขึ้น เนื่องมาจากไม่มีแรงงานในครอบครัวที่จะสืบสานอาชีพในชุมชน บางรายที่ลูกยังเล็กจะขาดผู้ดูแลมีความจำเป็นต้องเลี้ยงดูเอง ออกไปทำนาทำสวนก็ไม่ได้สะดวกนัก เป็นเหตุผลหนึ่งที่ต้องขายที่ดิน ถ้าหากไม่ขายที่ดินที่มีอยู่จะเก็บเอาไว้ให้เขา ในอัตราส่วนครึ่งหนึ่งของผลผลิตที่ปลูกได้จ่ายแทนเงินส่วนใหญ่แล้ว การเช่าที่นามักจะเป็นหมู่บ้านติดพื้นห้อง ส่วนที่ดินที่ยังคงเหลืออยู่ในแต่ละครอบครัวมีไม่มากนัก มีไว้เฉพาะที่ดินสำหรับทำสวนครัว ปลูกผัก เอาไว้พออยู่พอกินเท่านั้น จากคำบอกเล่าจากสายทองมหาชัย ซึ่งเป็นหลานอยู่หนานคนเก่าแก่ในหมู่บ้าน และสายทอง ก็เป็นบุคคลหนึ่งที่ออกไปทำงานในตัวจังหวัดเชียงใหม่ ภายหลังจากที่จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากระบบการศึกษาผู้ใหญ่ แล้วได้ทุนจากโรงพยาบาลเชียงใหม่รามเข้าเรียนและฝึกงานด้านสาธารณสุขที่โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ จากนั้นได้ทำงานที่โรงพยาบาลเชียงใหม่รามมาจนถึงปัจจุบันนี้ “...ระบบการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมทำให้ไม่สามารถกลับมาทำการเกษตรต่อจากพ่อแม่ได้ เพราะไม่มีเวลาเพียงพอ ประกอบกับระบบการทำงานของตนเองเปลี่ยนแปลงไป การประกอบอาชีพที่ตนทำอยู่เป็นอาชีพที่ตนคิดว่ามีรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนอยู่แล้ว และสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นกว่าเมื่อ 8-10 ปีที่ผ่านมา สิ่งเหล่านี้ตนคิดว่าเป็นสาเหตุหนึ่งของการขายที่ดินทำกิน ทำให้การมีที่ดินเป็นของตนเองเพียงแค่อุบัติอยู่กับบริเวณปลูกพืชผัก ผลไม้ เพียงเล็กน้อยก็เพียงพอที่จะดำรงชีพได้ตลอดไป...”

การศึกษา

การศึกษาของชาวบ้านอ้อยในอดีต เมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านการศึกษาของชาวบ้านจะเป็นการเรียนรู้ในรูปแบบของการถ่ายทอดการอบรมสั่งสอนต่อ ๆ กันมาในสังคมที่ไม่กว้างขวางนัก ผู้ที่ถ่ายทอดจะเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายในเรื่องที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตในสังคม การปรับตัวให้เข้ากับบริบทของชุมชนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพเป็นการถ่ายทอดโดยการกระทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การลงมือทำ จากความเป็นจริงตามสภาพที่เป็นอยู่ มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตของชุมชน มีเทคนิควิธีการถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้ของความต่อเนื่องของวัฒนธรรมชุมชนในอดีตสืบทอดรุ่นต่อ ๆ กันมา เช่น การเรียนรู้การทำงาน การปลูกพืชหมุนเวียน การหาอาหารตามธรรมชาติ การจักตอกจักสาน การใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ การเรียนรู้เรื่องการดูแลตนเองเวลาเจ็บป่วย การใช้สมุนไพรรักษาพยาบาลตนเอง การดูแลตนเองเมื่อตั้งครรภ์ และการเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่แรกคลอด จนกระทั่งเติบโต การดูแลเรื่องอาหารการกิน และโภชนาการ การอบรมสั่งสอน การดูแลตนเองและครอบครัว การให้โภชนาการที่ถูกต้อง เหมาะสมตามวัยแก่เด็กเล็ก เป็นต้น แต่เดิมเป็นการถ่ายทอดจากพ่อแม่สู่ลูก คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านแก่ลูกหลาน มักจะเป็นการถ่ายทอดให้เกิดการเรียนรู้ที่ต้องปฏิบัติตามค่อนข้างจะเป็นทางเดียว ซึ่งมีความแตกต่างกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ แต่ในปัจจุบันที่มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ที่ย้อนกลับทั้งสองทาง เมื่อมีการศึกษาในระบบเข้มแข็งขึ้นกว่าเดิม

ต่อมาาระบบการศึกษาเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นระบบโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านอ้อย จะพบว่าคนรุ่นอายุประมาณ 30-50 ปี เริ่มได้รับการศึกษาภาคบังคับส่วนใหญ่จะจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เกือบทั้งหมดจะมีบางคนที่ไม่ได้เข้าโรงเรียน ต่อมาชาวบ้านเริ่มมีค่านิยมที่จะส่งลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนในเขตใกล้อำเภอแม่ริมและโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในตัวจังหวัดเชียงใหม่มากขึ้น ทำให้เด็กรุ่นใหม่มีโอกาสได้รับการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ถึงแม้ว่าจะมีข้อจำกัดที่ทำให้ต้องส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลหมู่บ้านก็ตาม แต่การศึกษาในปัจจุบันไม่ใช่อุปสรรคต่อการเรียนรู้ที่จะส่งลูกเข้าเรียนต่อ เพราะพ่อแม่มีจุดมุ่งหวังภายหลังจากจบการศึกษาแล้ว จะมีโอกาสได้ทำงานที่มีรายได้แน่นอน และมั่นคงมากกว่าการทำอาชีพเกษตรกรรม นอกจากนี้ยังมีการคมนาคมสะดวกสบาย รวดเร็ว มีรถรับส่งประจำภายในหมู่บ้านทำให้ไม่เป็นภาระด้านการรับ-ส่งโดยเฉพาะพ่อแม่ที่อยู่ในวัยทำงานลดความวิตกกังวลทำให้ประกอบอาชีพได้เต็มที่ และจากการพูดคุยและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เครือวัลย์ ปริญญารักษ์ อายุ 36 ปี ขณะนี้กำลังศึกษาระดับปริญญาตรีด้านพาณิชยการของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชได้เล่าให้ฟังว่า “...การศึกษาของลูกในสมัยนี้มีความจำเป็นมากต้องพยายามส่งให้ลูกเรียนสูงๆ และถ้าได้เอาลูกไปเรียนในเมืองด้วยแล้วจะทำให้มีประสบการณ์

ภาษาก็จะดี มีความเฉลียวฉลาด มีพัฒนาการด้านการแสดงออก มีหูตากว้างไกล กล้าคิด กล้าทำ มากกว่าที่ให้ลูกเรียนน้อยและเรียนอยู่แต่บ้านนอก กลัวจะไม่ทันคนอื่น ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ความทันสมัยทำให้ต้องส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนในเวียง...”

ข้อมูลระดับการศึกษาของคนในหมู่บ้านอ้อย จากข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน (กชช. 2 ค., 2539) ดังนี้

1. คนที่จบการศึกษาแล้วไม่ได้เรียนต่อรวมทั้งผู้ใหญ่และเด็กวัยเรียนจำแนกได้ดังนี้
 - 1.1 จบการศึกษามัธยมศึกษาหรือสูงกว่า 401 คน
 - 1.2 ระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า 18 คน
 - 1.3 สูงกว่ามัธยมศึกษา 5 คน
 2. คนที่กำลังศึกษาอยู่ปัจจุบันในระดับต่าง ๆ จำแนกได้ดังนี้
 - 2.1 ระดับก่อนวัยเรียน 22 คน
 - 2.2 ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 43 คน
 - 2.3 กำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษาต้นถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย 17 คน
 - 2.4 กำลังศึกษาระดับสูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย 2 คน
- (ปวช. 1 คน, ปริญญาตรี 1 คน)

การจัดระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะโครงสร้างครอบครัว

ครอบครัว รูปแบบครอบครัวของชาวบ้านอ้อย มี 2 ลักษณะ ทั้งที่เป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ผลผสมผสานกัน แต่เดิมชุมชนบ้านอ้อยจะมีลักษณะโครงสร้างของครอบครัวเดี่ยวขยายตัวออกเป็นครอบครัวขยายในลักษณะที่เรียกว่า แบบ Stem Family Household คือ ภายในครอบครัวจะมีสมาชิกมากกว่า 2 รุ่นขึ้นไป รุ่นปู่ย่า หรือตายาย รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูกรุ่นหลาน บางครอบครัวอาศัยอยู่รวมกัน ภายในบ้านหลังเดียวกัน เมื่อหนุ่มสาวแต่งงาน อาจมีการย้ายเข้ามาอยู่ในครัวเรือนของฝ่ายสาวหรือฝ่ายหญิงคู่ที่แต่งงานแล้ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เหมาะสมในขณะนั้นตามข้อตกลง ก่อนแต่งงานว่าจะจัดการกับการตั้งครอบครัวใหม่อย่างไรถ้ากรณีครอบครัวนั้นมีลูกสาวหรือลูกชายเพียงคนเดียว ก็มักจะย้ายเข้ามาอยู่กับครอบครัวที่มีลูกคนเดียว เพื่อที่จะได้ดูแลพ่อแม่ บางครัวเรือนอาจจะอยู่รวมกับพี่น้องที่ยังไม่แต่งงานหรือถ้าแต่งงานอีกคู่หนึ่งในบ้าน ครอบครัวเดิมจะขยายไปปลูกเรือนใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านพ่อแม่ แต่ยังมีลักษณะการพึ่งพาเศรษฐกิจของครอบครัวใหญ่ใช้อย่างทั่วถึงด้วยกันจากในพื้นที่ดินทำนาที่ได้ร่วมแรงช่วยกันปลูกและเก็บเกี่ยว นำมาไว้ในยุ้งของพ่อแม่ยุ้งข้าวหลังใหญ่ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ การพึ่งพาช่วยเหลือ

กันในทุก ๆ เรื่องอย่างแน่นแฟ้น หมู่บ้านอ้อยในอดีตครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวระบบเครือญาติจะรู้จักกันดีทั้งหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน การทำกิจกรรมภายในหมู่บ้านร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคมที่มีมาช้านาน

ลักษณะครอบครัวในปัจจุบัน จะมีทั้งลักษณะครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวคงอยู่ แต่มีสิ่งที่เปลี่ยนแปลงในลักษณะของครอบครัวไปบ้าง จากเดิมที่เคยอยู่กันในลักษณะครอบครัวขยายได้ลดลงเมื่อพ่อแม่ยกที่ดินทำกินพร้อมที่ดินสำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนให้กับลูกสาวลูกชายแยกออกมาตั้งครอบครัวใหม่ บางทีเมื่อแต่งงานแล้วสักระยะหนึ่งจึงแยกครอบครัวใหม่หรือที่เรียกกันว่า การปลูกเรือนใหม่ ส่วนมากมักจะปลูกเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านของพ่อแม่ ครอบครัวที่แยกออกมากลายเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ทำมาหากินด้วยตนเอง สร้างยังเก็บข้าวเอง มีอิสระในการประกอบอาชีพและการใช้จ่ายในครอบครัวอย่างอิสระ แต่ระบบความสัมพันธ์การพึ่งพาพ่อแม่ ญาติพี่น้องยังคงมีความใกล้ชิด พึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการเอาแรงเอาเมื่อกัน (การแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน) ในฤดูกาลปลูกและการเก็บเกี่ยว ปลูกถั่วเหลืองจะมีการระดมแรงงานมาช่วยกัน มีการปรึกษาหารือร่วมมือพัฒนาหมู่บ้าน การระดมความคิดร่วมกันทำกิจกรรมที่ทำให้เกิดประโยชน์ในชุมชนโดยส่วนรวม เช่น การประกอบงานบุญต่าง ๆ งานบุญประจำปี การทำบุญบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น ถึงแม้สภาพของสังคมภายในหมู่บ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม แต่ยังคงระบบความสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชน ส่วนที่สูญหายก็คงมีอยู่ในบางส่วนของความทันสมัยจากภายนอกชุมชนได้เข้ามาสู่ชุมชน อาทิ ด้านโภชนาการของเด็กเล็กที่พ่อแม่ได้รับการเรียนรู้จากภายนอกครอบครัวทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ข้อมูลข่าวสาร สื่อต่าง ๆ สื่อบุคคล สื่อทางโทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ เป็นต้น

ลักษณะโดยทั่วไปในปัจจุบันเมื่อแต่งงานมีครอบครัวใหม่จะปลูกสร้างบ้านในพื้นที่ที่จำกัด เนื่องจากที่ดินของพ่อแม่มีจำกัด ไม่สามารถเพิ่มเนื้อที่ขยายให้ได้มากเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการขายที่ดินทำกิน รวมทั้งที่ดินมีราคาสูงไม่สามารถหาซื้อมาเพิ่มเติมได้อีก เพราะหมู่บ้านได้รับการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ จากภาครัฐ มีการตัดถนน การให้บริการความสะดวกสบาย การคมนาคมที่รวดเร็ว ตลอดจนเด็กรุ่นหลัง ๆ มีการพัฒนาการด้านการศึกษาที่สูงขึ้น ดังนั้นทำให้รูปแบบของการดำรงชีวิต ลักษณะของครอบครัวที่จะสืบทอดวัฒนธรรมแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ที่ดินที่เหลืออยู่ถูกตัดแบ่งให้กับลูก ๆ ทุกคน และลูกจะใช้ประโยชน์จากที่ดินในลักษณะต่าง ๆ เช่น การปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่เป็นครอบครัวเดี่ยว

นอกจากนี้จะมีครอบครัวที่ได้อพยพมาจากที่อื่นมาตั้งครอบครัวใหม่หมู่บ้านอ้อยมีอยู่ 13 ครอบครัว จะมีที่เฉพาะสำหรับอาศัยอยู่เท่านั้น ทำให้การประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างทั่วไปทั้งในและนอกหมู่บ้าน

ความสัมพันธ์ในครอบครัวและระบบเครือญาติ

สถาบันครอบครัวในหมู่บ้านอ้อย มีระบบความสัมพันธ์ ความผูกพันของสมาชิกในครอบครัวทางเครือญาติอย่างแน่นแฟ้นภายในชุมชนเดียวกัน และชุมชนที่อยู่โดยรอบที่มีระบบความสัมพันธ์กับทางเครือญาติ เนื่องจากมีการแต่งงานระหว่างคนในหมู่บ้านเดียวกันและแต่งงานกับคนในละแวกหมู่บ้าน มีการนับถือญาติทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ไม่ว่าเมื่อแต่งงานกันแล้วจะเข้าไปอยู่ร่วมกับละแวกบ้านฝ่ายใดก็ตาม มีการไปมาหาสู่ซึ่งกันและกัน จึงมีความผูกพัน สนิทสนม ยังคงมีการช่วยเหลือให้คำปรึกษาหารือในเรื่องต่าง ๆ เช่น การดูแลสุขภาพด้านโภชนาการของมารดาและเด็กเล็ก การประกอบอาชีพ การจัดงานบุญประเพณีต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การพัฒนาชุมชน

การรวมกลุ่ม

ในสังคมบ้านอ้อย มีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการสืบทอดกันมา จะเห็นได้ว่า การรวมตัวของกลุ่มมีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน และการอยู่ร่วมกันในสังคม กิจกรรมของกลุ่มแต่ละกิจกรรม จะมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมแตกต่างกันตามความสนใจ ลักษณะกิจกรรม ห่วงเวลากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นตัวกำหนดการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านในปัจจุบัน การรวมกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการของกลุ่มขึ้น บริหารจัดการดูแลกันเอง แต่จะมีการประสานงานแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการ อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ได้รับรู้ด้วยเมื่อมีกลุ่มเกิดขึ้นในหมู่บ้าน

กลุ่มต่าง ๆ ในการศึกษาครั้งนี้ จะขอกล่าวถึงกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนดังนี้

1. การรวมกลุ่มแบบเป็นทางการ

เป็นการรวมกลุ่มที่ทางเจ้าหน้าที่รัฐบาล และหน่วยงานของการพัฒนาองค์กรอื่นที่สนับสนุนการจัดตั้งและการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อสร้างเสริมรายได้ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชน อาทิ หน่วยงานจากกระทรวงสาธารณสุข กรมการปกครอง กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หน่วยงานจากภาคเอกชน เป็นต้น การเข้ามาดำเนินงานในชุมชน โดยผ่านทางคณะกรรมการสภาตำบลหนองปลามัน อบต. ผ่านมาสู่คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านนายศรีทน ศรีโรย เป็นประธาน นายแดง รังษี รองประธาน และนายปิ่น ภูผึง เลขานุการหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน

กิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มที่เป็นทางการในหมู่บ้าน จะมีการดำเนินงานและ ประสานความสำเร็จหรือไม่นี้ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับตัวบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่หรือเป็นตัวแทนของหน่วย งานที่เข้ามาปฏิบัติงานที่หมู่บ้าน และอีกส่วนหนึ่งความร่วมมือของประชาชนในหมู่บ้านเอง ตัวอย่าง เช่น

- กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน : เพื่อช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน เมื่อสมาชิกของกลุ่ม เสียชีวิต โดยเก็บเงินสมาชิกตามจำนวนผู้เสียชีวิตที่เกิดขึ้น เป็นกลุ่มที่ได้จดทะเบียนที่สำนักประชา สงเคราะห์จังหวัด โดยคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์ จะได้มีการติดตามการ ดำเนินงาน และให้คำแนะนำที่ถูกต้อง และเกิดประโยชน์แก่สมาชิกในหมู่บ้าน มีประธานกลุ่ม คือ พ่อหลวงศรีทน ศรีROY

- กลุ่มออมทรัพย์ : ที่จัดตั้งโดยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์วัดป่าตาราภิรมย์ (หรือกลุ่มเมตตาธารี) มีการบริหารจัดการหลักโดยเจ้าหน้าที่วัดป่าตาราภิรมย์เข้ามาแนะนำ ให้ ความรู้เปิดสอนวิชาชีพ การซักผ้า ถักผ้า เป็นต้น ที่เสริมรายได้แก่สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มสตรี ได้มีการรวมเงินกันเข้าเป็นสมาชิกซื้อหุ้น ๆ ละ 50 บาท มีจำนวน 200 หุ้น การปันผลจะปันผลตาม หุ้นสมาชิกมีอยู่ มีการร่วมกิจกรรมปักผ้า ถักผ้าที่ทางมูลนิธิวัดป่าตาราภิรมย์นำเข้ามาให้ในหมู่บ้าน แล้วนำส่งขายกลับ ในแต่ละปีกลุ่มจะมีผลกำไรประมาณปีละ 17,000 บาท ผู้ที่เข้าร่วมกลุ่มส่วนใหญ่ เป็นผู้หญิงที่ไม่ได้ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จะทำกันหลังฤดูเก็บเกี่ยว ว่างงานหรือบางรายจะเป็น สตรีที่มีลูกอ่อนที่ต้องเลี้ยงดูเอง ทำให้แม่พอมีเวลาเลี้ยงดูลูกด้านต่าง ๆ การให้โภชนาการแก่ลูก ด้วยตนเอง

- กลุ่มกองทุนสาธารณสุขต่าง ๆ : เป็นกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางด้านสุขภาพอนามัย ของประชาชนในหมู่บ้าน อันได้แก่ กองทุนยาประจำหมู่บ้าน มีสมาชิก 510 คน การดำเนินการ บริหารจัดการโดยอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน มีการให้ชาวบ้านเข้าร่วมซื้อหุ้น ๆ ละ 10 บาท ให้บริการจำหน่ายเวชภัณฑ์ยา กระทรวงสาธารณสุขเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณทุนในรูปของ เวชภัณฑ์ยา ครั้งแรกในวงเงิน 1,000 บาท และมีบริการตรวจสุขภาพเบื้องต้น เช่น วัดความ ดันโลหิต ภาวะสุขภาพโดยทั่ว ๆ ไป ให้ไปรับบริการที่ ศสมช. (ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานในชุมชน) อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน) จะเป็นผู้ให้บริการ นอกจากนี้ ยังมีกองทุนที่เกี่ยวข้องอีก ดังนี้

- กองทุนสุขภาพอาหาร 1 กองทุน มีสมาชิก 85 คน หุ้นละ 20 บาท
- กองทุนเกลือเสริมไอโอดีน 1 กองทุน มีสมาชิก 100 คน
- กองทุนบัตรสุขภาพ 1 กองทุน มีสมาชิก 230 คน
- กองทุนยาสีฟัน แปรงสีฟัน ในหมู่บ้าน

กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับทางด้านสาธารณสุข ยังคงมีการดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน เป็นบริการขั้นพื้นฐานสุขภาพเท่านั้น ที่ประชาชนจะพึ่งตนเอง และได้รับประโยชน์จากบริการด้านสาธารณสุขทางเลือกอีกหนทางหนึ่งในเบื้องต้น

2. การรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ

เป็นการรวมกลุ่มตามความต้องการของสมาชิกภายในชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันขึ้นในหมู่บ้าน มีการพึ่งพาช่วยเหลือกันตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น มีการจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบเป็นไปตามความต้องการและความสามารถของสมาชิก เช่น

- กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุในหมู่บ้านอ้อย ได้เพิ่มขึ้นจากเดิมเมื่อปี 2536 มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็น 76 คน ทำให้ชมรมผู้สูงอายุมีความสำคัญมากขึ้น ทั้งทางด้านสุขภาพจิตผู้สูงอายุ สุขภาพอนามัยโดยทั่วไป กิจกรรมการรวมตัวของผู้สูงอายุ เช่น การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ การรับบริการตรวจวัดความดันโลหิต ตรวจร่างกายเบื้องต้นที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) เป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่คนหนุ่มสาว ในงานพิธีงานบุญหมู่บ้าน ประเพณีต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และจากการที่ได้พูดคุยกับพ่ออุ้ยบุญยืน ทองเที่ยง อายุ 58 ปี เล่าว่า “...ทุกวันนี้บ้านเรามีการเปลี่ยนแปลงไปมาก คิดว่าดีทำให้หมู่บ้านมีความเจริญเพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อน ความเป็นอยู่ก็ดีขึ้นด้วย ส่วนการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเป็นญาติพี่น้องยังคงรักษาอยู่ ชนบธรรมเนียมประเพณีงานบุญของหมู่บ้านทุกคนจะช่วยกันอยู่แล้วจะให้คนอายุมาก ผู้สูงอายุเป็นที่ปรึกษาเวลาจะจัดงานในหมู่บ้าน คนหนุ่มสาวเป็นผู้ดูแลและปฏิบัติ แต่ถ้ามีข้อปรึกษาจะหันมาให้ความสำคัญแก่คนแก่เป็นแรงหนุน ทุกคนจะยอมรับคนที่อาวุโสกว่าในหมู่บ้าน เมื่อมีเรื่องที่จะต้องตัดสินใจและทำงานให้กับหมู่บ้าน ตัวผู้สูงอายุก็ยินดีร่วมมือทุกคน...”

- กลุ่มผู้เลี้ยงหมู, กลุ่มชมรมถั่วเหลือง, กลุ่มธนาคารข้าว เกิดจากการรวมตัวของผู้ที่ประกอบอาชีพเลี้ยงหมู และปลูกถั่วเหลือง ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากจน เพื่อพยุงราคาของผลผลิต ทางกลุ่มได้ตั้งคณะกรรมการซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนบริหารจัดการ มีการให้กู้ยืมและคิดดอกเบี้ยเวลานำผลผลิตมาคืน มีการนำผลผลิตส่วนหนึ่งจำหน่ายแลกเปลี่ยนเงินเข้ากองทุนอีกส่วนหนึ่ง เป็นกองทุนเอาไว้ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านกู้ยืมอย่างเพียงพอกับความต้องการ

ปัญหาในหมู่บ้านอ้อย ด้านการจัดตั้งกลุ่มมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เกิดจากการบริหารของกรรมการบางกลุ่ม การจัดการกับกลุ่มต่าง ๆ ให้เกิดความต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์สูงสุด อาจเป็นเพราะบางสิ่งบางอย่างในการแก้ไขปัญหา อยู่นอกเหนืออำนาจและการต่อรองของชุมชนเอง ยังต้องการการแก้ไขร่วมกันในทุก ๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมกัน แต่มีบางส่วนที่คณะกรรมการหมู่บ้านสามารถตกลงร่วมมือแก้ไขให้ลุล่วงกันได้เป็นอย่างดีพอใจของทุก ๆ ฝ่าย

ตอนที่ 2 พฤติกรรมที่มารดาได้รับการส่งเสริมต่อพฤติกรรมในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็ก

พฤติกรรมในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็ก ที่มารดาได้รับการส่งเสริมในการศึกษาในชุมชนบ้านอ้อย โดยศึกษาในกลุ่มแม่หรือผู้ปกครองของเด็กเล็กอยู่ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแม่ที่มีลูกอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป (ซึ่งเป็นกลุ่มดั้งเดิม) และแม่ที่มีลูกอายุน้อยกว่า 5 ปี (เป็นกลุ่มแม่รุ่นใหม่) ซึ่งมีประเด็นเนื้อหาในการศึกษาครั้งนี้ ออกเป็น 2 ประเด็นคือประเด็นที่ 1 บริโภคนิสัย และประเด็นที่ 2 วิธีการดูแลเด็กเล็ก

ประเด็นที่ 1 บริโภคนิสัย

- 1.1 พฤติกรรมบริโภคนิสัยของมารดาก่อนการตั้งครรภ์
- 1.2 พฤติกรรมบริโภคนิสัยในขณะตั้งครรภ์
- 1.3 พฤติกรรมบริโภคนิสัยภายหลังการคลอดบุตร

1.1 พฤติกรรมบริโภคนิสัยก่อนตั้งครรภ์ของมารดา หรือผู้ปกครองเด็กเล็ก

พฤติกรรมมารดาหรือผู้ปกครองมารดากลุ่มดั้งเดิม จะถูกกำหนดด้วยบริบทของชุมชน วัฒนธรรมของชุมชน แนววิถีการดำรงชีวิตโดยทั่ว ๆ ไปเป็นปัจจัยหลัก ภายหลังจากการแต่งงาน จะได้รับการอบรมสั่งสอนวิธีการปฏิบัติตัวเพื่อเตรียมครอบครัว การดูแลครอบครัว โดยเฉพาะด้านโภชนาการ มีผู้อาวุโส คือ พ่อ แม่ ย่า ยาย เป็นผู้สั่งสอนแก่ลูก แม่ที่มีลูกสาวอยู่ในวัยที่พร้อมมีครอบครัว จะมีบทบาทโดยตรง ในช่วงก่อนแต่งงานมีครอบครัว ลูกสาวจะถูกปลูกฝังแนวความคิดและวิธีการปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา พฤติกรรมของมารดาดั้งเดิมกับมารดาในปัจจุบันจะไม่ค่อยแตกต่างกันมากนักในช่วงก่อนการตั้งครรภ์ แต่มารดารุ่นใหม่จะมีความวิตกกังวลในเรื่องรูปแบบวิถีการดำรงชีวิต พฤติกรรมด้านโภชนาการ และพฤติกรรมพิเศษอื่น ๆ มารดาทั้งสองรุ่นเรียนรู้หลักการปฏิบัติตัวเมื่อมีครอบครัวตามแบบแผนของวัฒนธรรม ประเพณีของการดำเนินชีวิต การปฏิบัติตัวในสภาวะการณ์ต่าง ๆ เช่น การดูแลตนเองในภาวะตั้งครรภ์ ภาวะหลังคลอดในแต่ละเริ่มจากการอยู่เดือน ช่วงขณะเลี้ยงลูกอ่อน และการดูแลด้านภาวะโภชนาการแก่ลูกเล็กก่อนวัยเรียน ที่ต้องมีการปฏิบัติตัวที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป ทั้งในเรื่องการกิน และอื่น ซึ่งอาจจะมีผลต่อพฤติกรรมการกินโดยทางอ้อมต่อภาวะสุขภาพโดยรวมขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้มารดามีพฤติกรรมต่าง ๆ

การได้รับการสั่งสอนพฤติกรรมมารดาหรือผู้ปกครองมารดากลุ่มดั้งเดิมกับมารดาในปัจจุบันจะมาจากคำบอกเล่า การอบรมสั่งสอนจากผู้อาวุโสในลักษณะการถ่ายทอดสืบต่อกันมาในแต่ละรุ่น อาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ การปฏิบัติจากสิ่งที่ได้กระทำจริง รับการฝึกฝนทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม

ในช่วงก่อนตั้งครรภ์มารดาทั้งสองกลุ่มจะเรียนรู้ในการเตรียมตัวสำหรับการมีบุตรตามปกติโดยทั่วไปไม่แตกต่างจากการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาวะการบำรุงร่างกาย การได้รับโภชนาการบริโภคนิสัยเหมือนการใช้ชีวิตประจำวันโดยทั่ว ๆ ไป ไม่มีพฤติกรรมพิเศษที่แตกต่างจากปกติ ไม่ว่าจะเป็นมารดารุ่นเก่าหรือรุ่นใหม่ก็ตาม การคำนึงถึงด้านความพร้อมในค่าใช้จ่ายที่จะติดตามมาภายหลังการมีบุตร ทำให้แม่รุ่นใหม่จะมีการปรึกษาหารือกับคู่ของตนเองเพื่อเตรียมความพร้อมในเรื่องนี้ การจัดหาผู้ที่จะดูแลบุตรของตนภายหลังคลอด เนื่องจากสังคมบ้านอ้อยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้มารดารุ่นใหม่ มีการเตรียมตัวสำหรับเพื่อการวางแผนการณ ภายหลังจากการมีบุตรล่วงหน้าเป็นส่วนใหญ่ สำหรับมารดารุ่นเก่าจะมีการเตรียมตัวก่อนการมีบุตรด้านค่าใช้จ่ายไม่กังวลใจเท่าไรนัก เพราะคนรุ่นเก่าโดยเฉพาะผู้หญิงจะไม่ค่อยนิยมออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ทำงานทำอยู่ภายในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ ภาระหน้าที่ที่หารายได้ส่วนใหญ่จะเป็นของสามี

แม้ว่าเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมของสังคม เศรษฐกิจและอาชีพที่เปลี่ยนแปลง แต่พฤติกรรมของมารดารุ่นดั้งเดิมและมารดารุ่นใหม่ในของการปฏิบัติตัวก่อนการตั้งครรภ์เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับรองรับครอบครัวที่มีลูกเล็กได้รับการปลูกฝังสั่งสอนพฤติกรรมโภชนาการก่อนการตั้งครรภ์ของมารดาทั้งสองกลุ่มไม่ค่อยแตกต่างกันเท่าไรนัก โดยเฉพาะในด้านการปฏิบัติตัวตามข้อห้ามและข้อแนะในขณะก่อนตั้งครรภ์ในเรื่องพฤติกรรมด้านโภชนาการ ไม่ว่าจะเป็นยุคแม่มดดั้งเดิมกับแม่รุ่นใหม่ ยังคงมีการปฏิบัติตัวตามปกติ ไม่มีเหตุผลที่จะต้องจำกัดในเรื่องเหล่านี้ เนื่องจากเป็นช่วงที่ร่างกายอยู่ในภาวะปกติ ไม่ใช่ภาวะพิเศษ และแม้ทั้งสองกลุ่มไม่ได้คิดว่าต้องปฏิบัติตนเองก่อนตั้งครรภ์ให้เป็นพิเศษ หรือค่านึงว่าจะมีผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของลูกได้ เพราะภาระของตนในขณะนั้นถือว่าเป็นภาวะปกติอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องกำหนดกฎเกณฑ์เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมที่เคยปฏิบัติตลอดมาตั้งแต่เด็ก การเตรียมพร้อมด้านโภชนาการจึงเป็นเรื่องปกติไม่มีความแตกต่างอะไรออกไปจากเดิมที่เป็นอยู่

1.2 พฤติกรรมบริโภคนิสัยขณะตั้งครรภ์

1.2.1 พฤติกรรมการบริโภคนิสัยขณะตั้งครรภ์ของมารดาและผู้ปกครองดั้งเดิม

จากผลการศึกษาพบว่ามารดาในอดีตจะมีความเชื่อที่จะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้อาวุโสในครัวเรือน คือ พ่อ แม่ ย่า ยาย อย่างเคร่งครัด ไม่ว่าทำแล้วจะมีผลอย่างไรต่อตนเอง มีส่วนน้อยเท่านั้นที่ฝ่าฝืนข้อห้ามและข้อแนะนำการกินหรือพฤติกรรมพิเศษในการดูแลสุขภาพตนเองในขณะตั้งครรภ์ มารดาเหล่านี้ได้แสดงพฤติกรรมหรือการปฏิบัติออกมา เป็น 2 แบบคือ มารดากลุ่มหนึ่งจะปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อแนะนำอย่างเคร่งครัด ไม่ว่าตามสภาพสิ่งแวดล้อมของวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม มารดาอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มน้อยมาก จะปฏิบัติตามแต่ไม่เคร่งครัด คือ ทำบ้างไม่ทำบ้าง บางครั้งมีการฝ่าฝืนข้อห้ามข้อแนะนำการกิน หรือพฤติกรรม

การดูแลสุขภาพของตนเองในขณะตั้งครรภ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของพฤติกรรมการกิน หรือ บริโภคนิสัยที่มารดารุ่นเก่าบางคนที่ได้พูดคุย ชักถาม เล่าให้ฟังว่า...

“...ข้อห้ามบางอย่างที่แม่อยู่บอกกล่าวให้ทำ บางครั้งก็ยอมทำเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ แต่พอผู้ใหญ่ไม่เห็นแล้ว จะแอบไม่ทำตามในบางอย่าง เช่น การกินกล้วย ผู้ใหญ่มักจะห้ามไม่ให้กินกล้วย หมดทั้งผล (ให้กินเพียงครึ่งผล) เพราะจะทำให้เด็กตัวโต คลอดยาก บางครั้งตนเองในขณะท้อง ร่างกายมีความรู้สึกอยากกิน ถ้าไม่ได้กินจนอึด หรือทำให้หายอยากกินแล้ว รู้สึกหงุดหงิด ต้องแอบไปลักกินที่หลัง เมื่อผู้ใหญ่หรือคนเฒ่าคนแก่ไม่เห็นแล้ว กินจนอึด บางทีกินเกือบหมดหวี แต่เมื่อแอบไปกิน ไม่ปฏิบัติตามหลาย ๆ ครั้ง ผลที่ตามมาเป็นเรื่องจริงตามที่ผู้ใหญ่ว่า คือหลังจากกินจนหายอยากกินแล้ว รู้สึกว่าตนเองคัดท้อง (อืดอึด) หลังจากนั้นก็ไม่คิดจะฝ่าฝืนคำแนะนำของผู้ใหญ่ อีก...”

มีข้อห้ามในขณะตั้งครรภ์อยู่อีกหลายอย่าง ที่ยังคงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในอดีต และนำมาถ่ายทอดแก่รุ่นลูก- เมื่อลูกและญาติพี่น้องกำลังตั้งครรภ์ เป็นความเชื่อที่จะปฏิบัติตามจนเป็น พฤติกรรมทางโภชนาการขึ้น ตัวอย่างที่กลุ่มมารดารุ่นเก่าปฏิบัติกันมา “...แม่มารบื้อกินข้าวหัก กินข้าวต้องลูกก่อน ห้ามกินข้าวอ้อมที่หลังผู้อื่น มิฉะนั้นแล้วจะทำให้เจ็บท้องเมิน...” ซึ่งเป็นเหตุผล ข้ออ้าง ที่นำมาอธิบายให้แม่ที่กำลังตั้งครรภ์ทำตาม ก็คือ จะทำให้ลูก ตัวโต คลอดยาก เจ็บท้อง คลอดนาน คลอดยาก ทั้งนี้เป็นเหตุผลที่แฝงไปตามสถานการณ์สิ่งแวดล้อมขณะนั้น คือ การ คมนาคม การเดินทางไปในสมัยนั้นไม่สะดวกเหมือนกับบ้านอ้อยในปัจจุบัน ไม่มีรถยนต์ที่จะ อำนวยความสะดวกแต่แม่ให้เดินทางไปคลอดที่โรงพยาบาลง่าย ๆ ความสะดวกสบายที่จะไปสถาน บริการทางสาธารณสุขยังไม่เอื้ออำนวยเหมือนในปัจจุบัน สภาพการเดินทางของคนในหมู่บ้านอ้อย เปลี่ยนแปลงไป ความสะดวกสบายรวดเร็วมากขึ้น แม่บางคนในสมัยเดิม ยังมีบ้างที่คลอดเองโดย หมดตาแย ถ้าหากไม่มีข้อห้ามต่าง ๆ อาจมีผลทำให้การคลอดยาก อาจเป็นอันตรายต่อแม่และลูก ได้ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดข้อห้ามในเรื่องของแสงและการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบอีกว่าการเตรียมตัวของมารดารุ่นเก่าเมื่อรู้ตัวว่ามีการตั้งครรภ์ ส่วนใหญ่จะมีพฤติกรรมปฏิบัติตัวตามคำแนะนำของพ่อแม่ ย่ายาย และผู้อาวุโสในบ้าน ตามแต่ ผู้ใหญ่จะแนะนำให้ปฏิบัติตามและไม่ค่อยพบว่าการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ทางสังคมวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อในขณะนั้น การปรึกษาหารือยังคงพึ่งพาผู้อาวุโสเป็นผู้ให้คำแนะนำ การฝากครรภ์กับผู้มีความรู้ทางการแพทย์แผนปัจจุบันกลุ่มมารดารุ่นเก่าไม่มีความต้องการและไม่ได้ปฏิบัติ เนื่องจาก ความคิดว่าหากได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของแม่ ย่า ยาย หรือผู้อาวุโส หมดตาแยหรือผดุงครรภ์ โบราณ ก็เพียงพอแล้วเพราะแต่เดิมรุ่นพ่อแม่ คนเก่าแก่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา สามารถอยู่รอดได้ มีการคลอดบุตรที่เป็นปกติ สุขภาพแม่แข็งแรง ไม่มีปัญหาแต่อย่างไร มารดารุ่นเก่าบางคน มีความ คิดว่า

“...หากต้องการดูแลตนเองเพิ่มมากขึ้นทางด้านสาธารณสุขในขณะตั้งครรภ์ ก็มีบ้างที่จะไปใช้บริการที่สถานอนามัยตำบลที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน คือหมออนามัย (เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล) จะให้บริการตรวจครรภ์ ให้คำแนะนำ และยาบำรุงร่างกายกลับบ้าน...” แต่ก็มีมารดาบางคนไปใช้บริการน้อยมาก นอกเหนือจากการใช้บริการด้านความเจ็บป่วยมากกว่า การมุ่งไปใช้บริการด้านการดูแลสุขภาพขณะตั้งครรภ์หรือฝากครรภ์ของหญิงตั้งครรภ์ การปฏิบัติตัวด้านโภชนาการของมารดาขณะตั้งครรภ์ส่วนหนึ่งเกิดจากข้อสำคัญคือ เจ็บไข และปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต มีการยอมรับหรือการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม-วัฒนธรรมท้องถิ่น

นางกรองแก้ว เป็นมารดาคนหนึ่งที่มีอายุ 49 ปี เล่าถึงการดูแลตนเองในขณะตั้งครรภ์ ลูกคนแรกที่ผ่านมาว่า “...คนท้องสมัยนั้นไม่ค่อยมีใครใส่ใจที่จะบำรุงตนเองมากนัก เพราะยังไม่ค่อยรู้เรื่อง มีความรู้แบบสมัยใหม่น้อย การไม่ฝากท้องเหมือนในปัจจุบันนี้ยังไม่ค่อยนิยม คิดว่ากินตามที่คนเฒ่าคนแก่แนะนำก็พอแล้ว เพียงแต่อย่าทำอะไรที่ผิดข้อห้าม ความเชื่อที่พ่อแม่สั่งสอนเท่านั้น การที่จะบำรุงอาหารหลาย ๆ อย่าง การกินยาบำรุงมากมายเหมือนในการปฏิบัติตัวในสมัยนี้ ไม่ค่อยเห็นใครทำกัน มีแต่เฉพาะพวกแม่รุ่นลูกหลานที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน และที่มีความรู้มาก ๆ เท่านั้น ที่จะเริ่มเลือกกินอาหารบำรุงขณะท้อง ตามที่หมอแนะนำ...”

การปฏิบัติขณะตั้งครรภ์ของมารดาในอดีตได้สืบทอดกันมาสู่รุ่นลูก รุ่นหลาน แต่การสืบทอดแนวทางปฏิบัติอาจมีการผันแปรไปบ้างตามสภาพสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา และตามปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มมารดาเหล่านี้ยังพูดถึงการปฏิบัติตัวเกี่ยวกับโภชนาการและการดูแลตนเองและลูกในครรภ์ว่า

“...คนเฒ่าคนแก่มักจะสอนให้ลูกหลานได้ปฏิบัติตามคำแนะนำและข้อห้ามต่าง ๆ มากมายในขณะตั้งครรภ์ บางอย่างเป็นข้อห้ามหรือแนะนำในขณะตั้งครรภ์ ที่มีเหตุผลข้ออ้างที่ควรทำอยู่มากมาย และบางอย่างนั้นเป็นเรื่องที่ไม่รู้เหตุผลอยู่เหมือนกันว่าทำไมจึงต้องทำเช่นนั้น แต่หากผู้ใหญ่บอกให้ทำ ก็มักจะทำตามกันไม่ขัดแย้ง เพราะเกรงกลัว และเกรงใจผู้ใหญ่ในบ้าน หากไม่ทำตามจะไม่ดี อาจมีผลมาถึงตัวเองและลูกได้ แต่มีบางคนในหมู่บ้านอ้อยไม่ทำตาม แต่น้อยมาก การไม่ทำตามมีเฉพาะบางเรื่องเท่านั้น อาจจะเป็นเพราะมีเหตุผลอื่นที่ทำให้ทำตามไม่ได้ แต่ไม่มากนัก แต่ถ้ามีข้อแนะนำให้ปฏิบัติขณะตั้งครรภ์ที่ดี ทำแล้วสบายใจมีผลดีแล้ว จะจดจำนำมาสอนลูกหลานต่อ ๆ กันมาจนได้ปฏิบัติกันบ้าง ไม่ปฏิบัติบ้างในปัจจุบันนี้ ขึ้นอยู่กับตัวของลูกหลานว่าจะทำตามหรือไม่...”

อาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมมารดาที่อยู่ในสภาวะตั้งครรภ์ในอดีตของหมู่บ้านอ้อยนั้น จะมีความสอดคล้องผสมกลมกลืนกับสภาพวัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม เหมาะสมกับอัตภาพวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เป็นการจัดประสบการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือเกิดจากสาเหตุปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้แม่ทำตามที่ไม่มีความทางเลือก

1.2.2 พฤติกรรมบริโภคนิสัยขณะตั้งครรภ์ของมารดาและผู้เลี้ยงดูหลักรุ่นใหม่

พฤติกรรมกรรมการบริโภคนิสัยหรือพฤติกรรมทางโภชนาการของมารดาและผู้เลี้ยงดูหลัก คือ ยา ยาย รุ่นใหม่ที่มีลูกเล็กในปัจจุบัน มีการปฏิบัติตัวเกี่ยวกับโภชนาการในขณะตั้งครรภ์เป็นแบบผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมดั้งเดิมและสมัยใหม่ที่มารดารุ่นใหม่เรียนรู้มาจากวัฒนธรรมภายในชุมชน และวัฒนธรรมภายนอกชุมชน

แม่ที่อยู่ในภาวะตั้งครรภ์มีพฤติกรรมพิเศษต่างจากคนทั่วไปในภาวะปกติโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับโภชนาการ และพฤติกรรมพิเศษอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลตนเองและลูกในครรภ์ พฤติกรรมเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากได้รับการบอกกล่าวจากผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่ ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดในครอบครัว เพื่อให้ทำตามข้อห้ามและข้อแนะนำต่าง ๆ และความรู้สมัยใหม่ที่ได้รับจากโรงเรียนที่แสดงพฤติกรรมการปฏิบัติออกมา 3 รูปแบบดังนี้ :-

รูปแบบที่ 1 : กลุ่มมารดารุ่นใหม่ ปฏิบัติตนเองขณะตั้งครรภ์อย่างเคร่งครัด ตามข้อห้ามและข้อแนะนำของผู้อาวุโส ญาติพี่น้องยังคงมีอยู่บ้างนั้น เกิดจากเหตุผลที่ทำให้แม่ปฏิบัติตาม ดังจากที่ได้สนทนากับแม่กลุ่มนี้ มีบางคนให้ข้อคิดเห็นว่า “...การที่แม่บางคนยังคงปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อแนะนำจากผู้อาวุโส ญาติพี่น้องส่วนหนึ่งเกิดจากความเกรงใจ ไม่กล้าฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ และยังอาศัยอยู่ร่วมครัวเรือนกับพ่อแม่ ผู้สูงอายุในบ้านเดียวกัน ทำให้จำเป็นต้องทำตาม และอีกอย่างหนึ่งคือ แม่กลุ่มนี้ยังต้องพึ่งพาผู้อาวุโส พ่อแม่ เพื่อช่วยดูแลลูกภายหลังคลอด เพราะมีความจำเป็นต้องออกทำงานนอกบ้าน หากไม่ทำตามอาจจะมีผลในด้านความขัดแย้งต่อครอบครัวได้ จึงปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข...” กลุ่มนี้ยังพบอยู่บ้างแต่น้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากสภาพความเศรษฐกิจ สังคม เปลี่ยนแปลงจากเดิม การรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาผสมผสานกลมกลืนกับวิถีชีวิตบางส่วนของชาวบ้านอ้อย และมีบางส่วนได้พัฒนารูปแบบของการปฏิบัติไปบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน ทำให้มารดาในกลุ่มนี้ของคนที่พอนำมาปฏิบัติได้

รูปแบบที่ 2 : กลุ่มมารดารุ่นใหม่ ปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อแนะนำต่าง ๆ แต่ไม่เคร่งครัด หรืออาจกล่าวได้ว่า อาจมีการปฏิบัติตามบ้าง ไม่ปฏิบัติตามบ้าง ตามเหตุผลที่มารดาแต่ละคนมีความคิดแยกแยะ จากประสบการณ์ที่ได้จากสังคม-วัฒนธรรม จากสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อวิทยุโทรทัศน์ สื่อจากเอกสารสิ่งตีพิมพ์ และสื่อ บุคคลจากสถานศึกษาการเรียนรู้สิ่งสมมามีข้ออ้างอิงที่สมเหตุสมผล การทำตามแบบอย่างที่มาดากลุ่มนี้คิดว่า ทำ/ปฏิบัติได้จริง เป็นพื้นฐานความรู้ของแม่ที่ปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก เกิดจากได้สั่งสม สังเกต จากครอบครัว และสังคมเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ชิด ตามการศึกษาจากคำบอกเล่าจากกลุ่มมารดาและผู้ปกครองเด็กเล็กรุ่นใหม่

“...สิ่งที่คิดว่าทำตามแล้วจะทำให้เกิดผลดีต่อตนเองและต่อลูกก็จะทำตามแต่ต้องคิดดูก่อนว่าอะไรจะทำตามพ่อแม่ หรือคนเฒ่าคนแก่บอก และมีบางอย่างไม่ยอมทำตามเพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ทำแล้วไม่เกิดประโยชน์ จะไม่ทำตาม มีบางอย่างจะทำตามสิ่งที่เคยรู้เคยเห็นมาจากสมัยที่เรียนในโรงเรียน จากเพื่อน และบางเรื่องจะทำตามที่เห็น และฟังมาจากสถานที่ต่าง ๆ เช่น จากโทรทัศน์บ้าง หนังสือพิมพ์บ้าง เอกสารที่ทางราชการแจกให้ ส่วนใหญ่จะได้มาจากทางโรงพยาบาลเวลาไปฝากท้อง เจ้าหน้าที่ และแพทย์ให้คำแนะนำ จะปฏิบัติตามเพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ดี ทันสมัยกว่าเรื่องบางอย่างที่คนเฒ่าคนแก่แนะนำ มีบางอย่างที่ทำตามพ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่แนะนำ เพราะเห็นว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงมาก่อน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเลือกทำตาม (ปฏิบัติตาม) ข้อห้ามและข้อแนะนำที่มีเหตุผลเป็นประโยชน์ก่อน และทำตามความต้องการหรือความอยากในขณะที่กำลังตั้งครรภ์อยู่ ถ้าเห็นแล้วไม่เกิดโทษแก่ลูกในท้องก็จะทำตาม แต่จะเลือกไม่ทำตามข้อห้ามข้อแนะนำที่ไม่มีเหตุผลมลาย...” แม่กลุ่มนี้จะมีการปฏิบัติที่ไม่เป็นไปตามการบอกกล่าวให้ทำตามของผู้อาวุโสหมดทุกเรื่อง

จากการสนทนาแบบเจาะลึกกับแม่รุ่นใหม่ที่มีลูกเล็ก ดังเช่น ที่ นางสาวทอง อายุ 35 ปี และเป็น อสม. เล่าให้ฟังถึงการปฏิบัติตัวเองในขณะตั้งครรภ์จากข้อห้ามข้อแนะนำของผู้อาวุโสให้ปฏิบัติตามว่า “...ห้ามกินข้าวหนักเต็มคาน จะทำให้เจ็บท้องเมิน คลอดยาก (ห้ามไม่ให้กินอาหารมากเพราะจะทำให้เจ็บท้องนาน คลอดยาก) ไม่เชื่อหรอกแต่ทำตามเมื่ออยู่ต่อหน้าคนเฒ่าคนแก่ และต่อหน้าแม่ จะลุกออกไปจากวงอาหารก่อน ถ้ายังอยากอยู่ (ยังไม่อิ่ม) จะลักกลับมากินใหม่ที่หลังจกอิ่มจะใจก็จะหยุดกิน ไม่เช่นนั้นจะนอนหลับไม่สนิทเพราะยังไม่อิ่ม และยังไม่หายอยากกิน...” ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามเพราะไม่กล้าขัดแย้งกับผู้อาวุโสในขณะนั้น แต่ถ้ามีอะไรทำตามได้ก็จะทำตาม และยังคิดว่ามีอีกหลายอย่างที่เป็นสิ่งที่เห็นด้วย และได้ปฏิบัติตามอย่างไม่มีเงื่อนไขของปฏิบัติกริยา จากการบอกเล่าของนางวันเพ็ญ เชื้อลาว อายุ 30 ปี เป็นสะใภ้ที่เข้ามาอยู่ร่วมกับครอบครัวของสามี “...ห้ามกินของหมักของดองจะลูท้อง (ท้องเสีย) ได้ฟังมาจากคนเฒ่าคนแก่ แม่สามีบอก คิดว่าเป็นสิ่งที่น่าจะทำตาม เพราะของหมักดองไม่ใช่ของสด อาจทำให้ท้องเสียได้ ถ้าเกิดแล้วจะทำให้ทรมาณทั้งตัวเองและลูกในท้องได้ นอกนั้นก็ไม่ว่าอะไรมากนักที่จะนำมาปฏิบัติตามเพราะตนเองได้รู้จักกับคนอื่น ๆ มากมาย มีการเล่าสู่กันฟังในเรื่องใหม่ ๆ เกี่ยวกับทางด้านสาธารณสุขสมัยใหม่ นอกนั้นก็ถามหมอที่โรงพยาบาลไปฝากท้อง หมอจะแนะนำเรื่องการดูแลสุขภาพของตนเอง เพื่อให้ลูกแข็งแรงไม่เจ็บป่วยง่าย มีการแจกยาบำรุงทุกครั้งเมื่อไปฝากท้อง มีการแนะนำให้กินอาหารที่มีประโยชน์ และให้พยายามดื่มนมให้ได้ทุกวันเพื่อลูกในครรภ์ได้แข็งแรงคลอดง่าย...”

นอกจากนี้ ยังมีการปฏิบัติตนเองขณะตั้งครรภ์ของแม่กลุ่มนี้อีกหลายอย่าง ที่มีการปฏิบัติตามบ้างไม่เคร่งครัด เช่น “...แม่มาเวลากินอาหารห้ามเด็กกินเพราะเชื่อว่า เวลาเจ็บท้องจะทำให้ท้องหลุดง่าย ... บ่ให้อกินมันนั๊ก (อาหารที่มีไขมันมาก)...ห้ามไปเซาะปลา (จับปลา) ที่รู้คือกลัวไปหกล้มหกลูกทำให้แท้งลูกได้...”

มารดาในกลุ่มนี้ จะมีพฤติกรรมการกิน และพฤติกรรมพิเศษตามเหตุผลที่อ้าง ทั้งที่ปฏิบัติตามข้อบังคับและข้อแนะนำ และปฏิบัติตามบ้างไม่ปฏิบัติตามบ้าง คือ ปฏิบัติอย่างไม่เคร่งครัด

รูปแบบที่ 3 : กลุ่มมารดารุ่นใหม่ ไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับและข้อแนะนำของผู้อาวุโส ในหมู่บ้านอ้อย แม่กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาและการเรียนรู้จากภายนอกหมู่บ้านในสังคมเมืองมากขึ้น ได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอก พื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีการดำรงชีวิตแบบเดิม

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า มารดารุ่นใหม่ที่มีพฤติกรรมการดูแลตนเองทางโภชนาการที่ไม่เอื้อต่อข้อบังคับและข้อแนะนำของผู้อาวุโส จากการสัมภาษณ์มารดาในกลุ่มนี้ จะเห็นได้ว่า...

“...มารดารุ่นใหม่ที่รู้ตัวว่าตั้งครรภ์มีค่านิยมใหม่ ที่จะไปพบแพทย์ตามคลินิก เจ้าหน้าที่ของสถานอนามัย หรือแพทย์ในโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้ สามารถเดินทางไปสะดวกหรือโรงพยาบาลที่คิดว่าเป็นโรงพยาบาลเฉพาะทางเพื่อฝากครรภ์เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจต่อตนเองและลูกมากขึ้น...”

ซึ่งเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พฤติกรรมทางโภชนาการของมารดาชุมชน บ้านอ้อยกลุ่มนี้ ที่ได้รับการศึกษาและการเรียนรู้จากประสบการณ์ภายนอกหมู่บ้าน ในสังคมเมืองมากขึ้น ได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอก พื้นฐานทางสังคม-วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีการดำรงชีวิตแบบเดิม ทำให้การสั่งสมประสบการณ์มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตรุ่นพ่อแม่ ปู่ ย่า ตายาย ที่ห่างไปเรื่อย ๆ และหลากหลายแนวทางปฏิบัติและจากมุมมองที่ได้ศึกษาทางโภชนาการของมารดาในขณะตั้งครรภ์ กับสิ่งที่มารดาเก็บประสบการณ์สะสมอาจจะมีรูปแบบในการถ่ายทอดที่แตกต่างออกไปจากเดิมได้ โดยมารดารุ่นใหม่จะเลือกปฏิบัติ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มารดารุ่นใหม่ที่มีพฤติกรรมการดูแลตนเองทางโภชนาการที่ไม่เอื้อต่อข้อบังคับและข้อแนะนำของผู้อาวุโส จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากมารดาในกลุ่มนี้ จะเห็นได้ว่า...

“...มารดารุ่นใหม่ที่รู้ตัวว่าตั้งครรภ์ มีค่านิยมใหม่ ที่จะไปพบแพทย์ตามคลินิก เจ้าหน้าที่ของสถานอนามัย หรือแพทย์ในโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้สามารถเดินทางไปสะดวกหรือโรงพยาบาลที่คิดว่าเป็นโรงพยาบาลเฉพาะทาง เพื่อฝากครรภ์ เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจต่อตนเองและลูกมากขึ้น...”

ซึ่งเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พฤติกรรมทางโภชนาการของมารดาชุมชนบ้านอ้อยกลุ่มนี้ที่มีลักษณะดั้งเดิมลดน้อยลงเปลี่ยนแปลงเป็นพฤติกรรมทางโภชนาการที่อิงลักษณะวัฒนธรรมชุดใหม่

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษากลุ่มมารดาในกลุ่มนี้ ได้ให้เล่าให้ฟังถึงแนวของการปฏิบัติตนเองว่า “...จะเชื่อว่าการดื่มนม จะช่วยบำรุงตนเองและลูกได้ตามที่หมอแนะนำ นมเป็นอาหารที่มีประโยชน์ คิดว่าจะปฏิบัติตามและได้ปฏิบัติแล้ว จะเห็นได้ว่า ตนเองมีสุขภาพที่ดีจริง ๆ และยังนิยมไปฝากครรภ์ที่คลินิก มากกว่าไปที่สถานอนามัยตำบล เมื่อคลอดได้ไปคลอดที่โรงพยาบาล เพราะเชื่อว่า แพทย์ที่ไปฝากท้องจะต้องเป็นแพทย์คนเดียวกันกับที่โรงพยาบาลและเป็นผู้ที่ทำการคลอดให้มีความรู้สึกว่าจะดีกว่า ปลอดภัยมากขึ้น แต่มีบางคนยังไปใช้บริการฝากครรภ์ที่สถานอนามัยใกล้บ้าน เพราะสะดวกกว่าไม่ต้องเดินทางไกล...”

ส่วนธัญญา อายุ 30 ปี เป็นมารดาที่มีลูก 2 คน เล่าให้ฟังว่า “...เดี๋ยวนี้การทำตามความเชื่อเดียวกัน การดูแลตนเองในขณะตั้งครรภ์ในข้อห้ามต่าง ๆ ที่คนเฒ่าคนแก่ได้ห้ามอย่างมากมานั้น เริ่มที่จะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เพราะคนรุ่นใหม่ ๆ มักจะรู้ได้เห็นมามากมาย อย่างตอนตั้งครรภ์ลูกคนแรก เมื่อประมาณ 12 ปี ที่ผ่านมา ตอนนั้นยังไม่ค่อยได้บำรุงตัวเองและลูก เพราะยังไม่ค่อยรู้เรื่อง ต้องการเพียงให้ลูกสมบูรณ์ไม่เป็นอะไรก็ใช้ (ไม่เจ็บป่วยบ่อย) เท่านั้น แต่พอตั้งท้องลูกคนที่ 2 จะไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว จะมีการบำรุงมากกว่าเดิม เพราะเวลาไปฝากท้องที่โรงพยาบาล หมอจะให้คำแนะนำทุกครั้ง และได้เห็นจากเพื่อนญาติพี่น้องได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอแล้ว ลูกของเขาคลอดมาดูสมบูรณ์แข็งแรงดีทุกคน...”

นอกจากนี้ ในทรรคนะทั่วไปของคนหนุ่มสาวที่เป็นแม่รุ่นปัจจุบัน ยังเล่าให้ฟังอีกว่า “...พวกคนท้องสมัยนี้ ไม่มีการงดอาหารแสลงที่เคยเชื่อและทำตามแต่ก่อน เช่น จะไม่มีการงดพวกไข่ กะทิของมัน ๆ เพราะมีตัวอย่างให้เห็นจากคนที่ท้อง พวกเขาก็กินทุกอย่างพอถึงเวลาคลอด ไม่มีใครเป็นอันตรายจากการคลอด หรือมีความเจ็บป่วยแต่อย่างใด แต่เด็กเกิดมามีน้ำหนักดีกันทุกคน แม้ก็มีสุขภาพดีด้วย...”

การเลือกไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำหรือข้อบังคับของผู้อาวุโสในครอบครัวและชุมชนของกลุ่มมารดาที่ได้รับการศึกษามากขึ้นจากเดิม และการได้รับสะสมประสบการณ์มาจากทั้งคนอื่นโดยตรง ทำให้เกิดการเรียนรู้ นำมาปฏิบัติจนเป็นพฤติกรรมโภชนาการ ที่ไม่ผูกติดกับวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือความเชื่อเก่า ๆ ซึ่งมีอิทธิพลจากผู้สูงอายุ มารดาในกลุ่มนี้จะเลือกปฏิบัติเพียงบางเรื่องเท่านั้น ที่คิดว่าจะส่งผลพฤติกรรมสุขภาพที่ดีในขณะตั้งครรภ์ และเป็นไปได้ที่จะปฏิบัติโดยไม่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นมารดาจากครอบครัวเดี่ยว และไม่มีเวลามากพอที่จะปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมได้

1.3 พฤติกรรมบริโภคนิสัยภายหลังการคลอดบุตรของมารดา

ในการศึกษาครั้งนี้ จะแยกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรก : พฤติกรรมบริโภค ภายหลังการคลอดของมารดารุ่นดั้งเดิม และส่วนที่สอง : บริโภคนิสัยภายหลังการคลอดของมารดารุ่นปัจจุบัน (รุ่นหนุ่มสาว) ดังนี้

1.3.1 พฤติกรรมบริโภคนิสัยภายหลังการคลอดบุตร ของมารดารุ่นดั้งเดิม

พฤติกรรมโภชนาการเกิดจากการสั่งสมพฤติกรรมของมารดา ที่เกิดจากการเรียนรู้ อบรมสั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม จากที่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นผู้ถ่ายทอด เป็น พฤติกรรมที่ยังผูกติดกับความเชื่อเก่า บางอย่างเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ดี สอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิต สภาพสิ่งแวดล้อม สภาพทางภูมิประเทศของชุมชน แต่ก็มี ความเชื่อที่ไม่เหมาะสม อาจเกิดจากเหตุผลข้ออ้างของชนบทรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรมชุมชน ไม่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากเท่ากับการบอกกล่าวจากพ่อแม่ ผู้อาวุโส ในหมู่บ้านการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม เป็นไปอย่างช้า ๆ

จากการพูดคุยกับมารดาที่เคยอยู่ในสภาวะหลังคลอดรุ่นเดิมในหมู่บ้านอ้อย “...ส่วนใหญ่ มารดากลุ่มนี้จะมีพฤติกรรมโภชนาการและพฤติกรรมพิเศษต่าง ๆ ได้รับมาจากอิทธิพลผู้สูงอายุ พ่อแม่เป็นผู้บอกเล่าชี้แนะให้ปฏิบัติตามข้อบังคับและข้อห้าม...” ที่ผู้สูงอายุและแม่ที่ได้รับการถ่ายทอดจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พฤติกรรมบริโภคนิสัย จะมีภูมิพื้นฐานมาจากครอบครัวเดิมเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมโภชนาการของมารดาหลังคลอด

สำหรับข้อห้ามและข้อแนะนำช่วงให้นมลูก หรือช่วงเลี้ยงลูกอ่อนนั้น แม่รุ่นเดิมส่วนใหญ่ จะเลี้ยงลูกอ่อนด้วยน้ำนมแม่ การปฏิบัติตัวของแม่จึงต้องหลีกเลี่ยงการกินอาหารบางอย่างที่จะผ่านทางน้ำนมไปสู่ลูก เป็นการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้อาวุโส และพ่อแม่อย่างเคร่งครัด มารดากลุ่มนี้เล่าให้ฟังว่า...

“...ได้ยินคนเฒ่าคนแก่บอกให้แม่ที่มีลูกอ่อนหรือภายหลังคลอดใหม่ ๆ จะต้อง“อยู่เดือน” ทุกคน ถ้าหากใครไม่ทำตาม จะทำให้เป็นอันตรายต่อตัวเอง ที่คำเมืองเรียกเป็น “ลมผิตเดือน” อาการที่เป็น คือ มีอาการอ่อนเพลียแรง เมาหัว ปวดเมื่อยตัว หนาวสั่น มีไข้ ถ้าเป็นแล้วจะ แก่ยาก อาจกลายเป็น “ผีบ้า” ได้ ถ้าหากไปทำผิดข้อห้าม เคยมีคนในหมู่บ้านเป็นมาแล้ว ให้เห็น ไม่มีอะไรมาทำให้หายได้ จึงทำให้พวกเราเชื่อและกลัวที่จะไม่ทำตาม ทำแล้วไม่เสียหายอะไร เชื่อเอาไว้บ้างก็ดี...”

ผู้วิจัยยังได้ถามต่อไปอีกว่า มีข้อห้ามและข้อแนะนำให้ปฏิบัติตามที่คิดว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเป็นลมผิตเดือนเชื่อว่าเกิดจากอะไร

แม่อุ้ยกรองแก้ว มั่งสังข์ อายุ 48 ปี เล่าให้ฟังเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวในการ “อยู่เดือน” หรือ “อยู่กรรม” และพฤติกรรมโภชนาการของกลุ่มแม่ที่อยู่ในช่วงให้นมลูกภายหลังคลอดว่า “...แต่เดิมก่อนแม่มาร (หญิงตั้งครรภ์) กำลังจะคลอด สามีจะเป็นผู้ช่วยเตรียมจัดหาสำมนไพรเอาไว้ให้ ภรรยาที่กำลังจะคลอดได้ใช้ตลอดการอยู่เดือน เพื่อให้แม่ที่มีลูกอ่อนได้ใช้หรือทำการอยู่เดือนจะทำให้หมดลูกเข้าอยู่เร็ว ร่างกายจะได้ปกติไม่เจ็บไข้...”

สำมนไพรที่ใช้ในการ “อยู่เดือน” ประกอบด้วย รากเป้าน้อย รากเป้าใหญ่ นำมาต้มรวมกัน ใช้ 3 มัด แล้วต้มรวมกับหัวปลีเลยที่นำมาซอยแล้วต้มให้เดือด ทิ้งไว้ให้พออุ่นจึงนำมาให้แม่ที่กำลังอยู่เดือนอาบในแต่ละวัน ที่เหลือนอกนั้นมัดเป็นกำตากแห้ง ทำเก็บไว้ ให้ครบพอที่จะใช้ได้ 30 วัน คือจนครบเดือน พอครบเดือนจะนำสำมนไพรทั้งหมดที่ใช้ในแต่ละวันมาต้มรวมกันอีกครั้งหนึ่ง ให้แม่ที่อยู่เดือนอาบ เป็นอันสิ้นสุดของการอยู่เดือน

แต่ดั้งเดิมชาวบ้านมีความเชื่อว่าผู้หญิงที่เพิ่งคลอดจะมีภาวะการสูญเสียเลือดมากในขณะคลอด สุขภาพทางร่างกายมีความบอบช้ำจากการคลอด เชื่อว่า ภาวะการอยู่เดือนจะช่วยมารดาหลังคลอดให้ฟื้นสภาพร่างกายที่อ่อนแอ ได้พักฟื้นสภาพรวดเร็วขึ้น อาหารและโภชนาการในช่วงนี้จึงมีความละเอียดอ่อน คนในหมู่บ้านจึงได้ถ่ายทอดความรู้มาสู่รุ่นลูกหลาน ในเรื่องพฤติกรรมมารดาและพฤติกรรมพิเศษต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกินและการปฏิบัติตัว ของมารดาหลังคลอดเพื่อหลีกเลี่ยงการเจ็บป่วย ขณะเดียวกันช่วยให้แผลและมดลูกของแม่เข้าอยู่และแห้งเร็ว มารดารุ่นเดิมหมู่บ้านอ้อย ยังมีความเชื่อและปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อแนะนำ เกี่ยวกับอาหารแสลงของหญิงหลังคลอดอยู่มาก มารดากลุ่มดั้งเดิมคนหนึ่งได้กล่าวว่า “...ถ้าในช่วงอยู่เดือน หรือผู้ที่ เป็นแม่ลูกอ่อนไปกินของน้ำแกง จะทำให้ลูกท้อง ให้กินแต่ของจืด ๆ กินข้าวกับจิ้นทอด ตับทอดหรือปิ้ง...” ผู้วิจัยจึงถามถึงเหตุผลว่าทำไมจึงต้องทำอย่างนั้นและมีการทำตามคำบอกกล่าวและความเชื่ออย่างไรบ้าง “...ตอนแรก ไม่ค่อยเชื่อ เชื่อพร่องไปเชื่อพร่อง แต่บ่กล้าทำผิดประเพณีของบ้านเฮา ที่เชื่อกันมานาน ยิ่งผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้บอก ปกติจะไม่ทำตาม ก็ที่ว่าอาหารที่แม่กินจะไปลงน้ำนม...”

นอกจากนี้ได้ทำการเสวนากลุ่มมารดารุ่นเดิม ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความเชื่อที่ปฏิบัติตามว่า “...ตอนอยู่เดือน ต้องกินแต่ของปิ้ง แห้ง กลั้วแผลบ่แห้งในช่วงกึ่งเดือนแรก พอหลังกึ่งเดือนไปแล้ว จึงเริ่มกินของน้ำแกงได้พร่อง...” และยังมีเหตุผลเป็นเชิงผลกระทบทางด้านโภชนาการและภาวะสุขภาพโดยตรง ต่อแม่และลูกอ่อน แผลของแม่จะแห้งเร็ว แผลที่สะดือลูกจะแห้งและหลุดเร็ว

ขณะเดียวกันในช่วงอยู่เดือน กลุ่มแม่รุ่นเดิมยังมีการปฏิบัติตัวตามที่ญาติพี่น้อง พ่อแม่ และผู้อาวุโสแนะนำ และที่น่าสังเกตการปฏิบัติส่วนหนึ่งยังได้มาจากเพื่อนบ้าน “...ให้กินน้ำปลีเลย (ไพร) ทุกวันจนครบเดือน จะช่วยให้แผลของแม่หลังคลอดแห้งเร็ว ทำให้มีน้ำนมมาก เลือดลมดี ไม่ปวดหัว หายเมื่อยตัว ลูกสบายท้อง...” ในปัจจุบันหมู่บ้านอ้อยยังมีการนำต้นปลีเลยมาปลูกในบริเวณบ้าน ตามสวน ถ้าบ้านใดไม่มีที่ปลูก จะมีการแบ่งปันจากบ้านญาติหรือเพื่อนบ้าน

นอกจากนี้มารดายังได้รับความรู้ คำแนะนำในการปฏิบัติภายหลังคลอด จากการเยี่ยมบ้านหลังคลอดของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบล มารดากลุ่มนี้จะเลือกทำตามเฉพาะเรื่องที่ไม่ขัดแย้งกับการบอกกล่าวของผู้อาวุโส ซึ่งมารดากลุ่มนี้เล่าให้ฟังว่า “...หมอนามัยมาเยี่ยมที่บ้าน และบอกให้บำรุงร่างกายให้มาก ๆ อย่าทำงานหนักขณะนี้ กินอาหารบำรุงเพื่อให้มีน้ำนมที่มีประโยชน์ต่อลูก...”

1.3.2 พฤติกรรมบริโภคนิสัยภายหลังคลอดบุตรของมารดารุ่นปัจจุบัน

โครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านอ้อยมีการเปลี่ยนแปลงตามความทันสมัย ทำให้พฤติกรรมการปฏิบัติตัวของแม่ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารแสลงในภาวะหลังคลอดตามความเชื่อข้อห้ามข้อแนะนำ ลดน้อยลง ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนไปจากมารดารุ่นดั้งเดิมบ้าง มารดากลุ่มนี้ปฏิบัติตามข้อห้าม หรือข้อแนะนำด้านโภชนาการ และพฤติกรรมพิเศษต่าง ๆ แบบเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสมตามสภาพการณ์สิ่งแวดล้อม ความรู้จากประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่ที่ได้เรียนรู้จากภายนอกชุมชน ครอบครัว มารดาที่อยู่ในภาวะหลังคลอดในปัจจุบันจะมีการปฏิบัติตัวในลักษณะต่าง ๆ

ในทหรณะของมารดารุ่นใหม่ยังมีการนำความรู้จากการสั่งสอนจากผู้อาวุโสในครอบครัว และชุมชนเลือกปฏิบัติตามความสำคัญของสภาวะร่างกายภายหลังการคลอดบุตร “...การอยู่เดือน หรือ “อยู่ไฟ” ของชาวบ้านที่เคยปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต แต่วิถีการปฏิบัติ บางครอบครัวได้นำมาดัดแปลงหรือมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการไปบ้าง การผสมผสานไปกับวิวัฒนาการสมัยใหม่ทางด้านสาธารณสุข...” เป็นพฤติกรรมผสมผสานระหว่างเก่ากับใหม่อย่างผสมกลมกลืน

จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับครอบครัวของนางวิไล ยวงขาว ซึ่งเป็นครอบครัวรุ่นใหม่ ที่อาศัยอยู่ร่วมกับ แม่อยู่ การปฏิบัติตัวภายหลังการคลอดบุตรจะมีบทบาทช่วยเหลือดูแลครอบครัว รับภาระงานของภรรยาเกือบทั้งหมดในขณะที่อยู่เดือน จะแบ่งเบาภาระครอบครัว เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพอนามัยของภรรยา และลูกหลังคลอดใหม่เป็นผู้ช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับการอยู่เดือนและอาหารที่เหมาะสมสำหรับหญิงหลังคลอด แต่ไม่ค่อยเคร่งครัดมากเหมือนกับคนรุ่นก่อน ๆ มีการเลือกอาหารที่การแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจากโรงพยาบาลแนะนำโดยเลือกจะปฏิบัติตามเฉพาะส่วนที่ไม่ขัดต่อประเพณีที่ยึดถือกันมา เช่น การเลือกอาหารบำรุงร่างกายครบคุณค่าทางโภชนาการ “...การฝ่าฝืนข้อห้ามข้อแนะนำที่ไร้เหตุผลและงมงายบางอย่าง จะกระทำอย่างนุ่มนวลไม่ฝ่าฝืนหมดทุกอย่าง ยังคงความเชื่อจากผู้อาวุโสบ้าง เพราะมีบางสิ่งที่เชื่อว่า ผู้อาวุโสกว่าเป็นผู้เคยผ่านประสบการณ์มาแล้ว และยังต้องพึ่งพาผู้เฒ่าผู้แก่และพ่อแม่ ที่จะฝากลูกเอาไว้ ภายหลังจากการลาพัก หลังคลอดแล้วอีกประการหนึ่ง...”

มารดารุ่นใหม่หลายคนได้สะท้อนถึงการปฏิบัติตามคำบอกกล่าว ข้อห้ามข้อแนะนำโดยเฉพาะด้านโภชนาการของแม่หลังคลอดใหม่ว่า “...ในบ้านเรามีแม่อยู่ 2 แบบ ๑ แบบ แม่ที่อยู่กับคนเฒ่าคนแก่ มักจะทำตามอย่างไม่มีเหตุผลในตอนแรก คิดว่าทำแล้วดีก็ทำตาม และเคยเห็นเพื่อนบ้านฝ่าฝืนข้อห้าม ไม่ทำตามคำบอกกล่าวของผู้ใหญ่ จนกลายเป็น “ผีบ้า” คือมีอาการเป็นผอมเมาหัว อุ้มค้อยู้อู้อือ มีอาการทางประสาท จะเป็นจนตายไม่มีทางรักษา อย่างนี้ทำให้แม่พวกนี้มักจะทำตามคำของผู้อาวุโส แต่ยังมี การปฏิบัติตามคำแนะนำของทางหมอปัจจุบันอยู่ด้วย แต่จะน้อยกว่าที่ผู้อาวุโสบอก หรืออาจเป็นเพราะเกรงใจแม่อยู่...”

กลุ่มที่แยกครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอ้อย แต่ยังมี การไปมา กับบ้าน พ่อแม่ และญาติพี่น้องที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน “...ยังคงมีการปฏิบัติตามเงื่อนไขทางกายภาพสังคม วัฒนธรรมชุมชนอยู่ในบางส่วน ที่มีการถ่ายทอดรุ่นต่อ ๆ กันมา อันมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และสุขภาพของมารดาในภาวะสุขภาพขณะนั้น...” การฝ่าฝืนข้อห้ามและข้อแนะนำด้านโภชนาการ หรือพฤติกรรมสุขภาพอื่น ๆ บ้าง แต่ไม่ทุกอย่าง ถึงแม้จะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่สามารถตัดสินใจได้เองก็ตาม

รูปแบบของพฤติกรรมโภชนาการ และพฤติกรรมสุขภาพอื่น ๆ ในขณะ “อยู่เดือนและให้นมลูก” แตกต่างไปจากคนที่อยู่ในภาวะปกติทั่วไป ในปัจจุบัน “...คนในหมู่บ้านทุกคนจะไปฝากท้องกันที่โรงพยาบาลและคลินิกใกล้บ้านและเวลาคลอดจะนิยมไปคลอดที่โรงพยาบาลจะทำให้สามารถปลอดภัยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และได้รับคำแนะนำ ทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองหลังคลอด แนะนำให้กินอาหารบำรุงภายหลังคลอดได้ทุกชนิด จำพวกเนื้อสัตว์ ไข่ นม ผัก ผลไม้ จะทำให้มีน้ำนมมากเพียงพอแก่ลูก สุขภาพของแม่จะกลับคืนดีเร็ว และแนะนำไม่ให้งดของแสลง แต่กลับให้กินเพิ่มเพื่อบำรุง...”

ผู้วิจัยได้ซักถามอีกว่า “...การทำตามคำแนะนำที่ได้รับมาจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และแพทย์มีแม่คนไหนที่ไปปฏิบัติตามบ้าง และที่ไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติตามอย่างไร มีเหตุผลอย่างไรบ้าง...”

แม่ที่เคยมีประสบการณ์มาแล้ว (มีลูกมาแล้ว) และมีความรู้ จะไม่ค่อยเคร่งครัดในการปฏิบัติตามผู้อาวุโสทุกเรื่อง จะเลือกปฏิบัติตามเพียงบางอย่าง เช่น “การอยู่เดือน” ซึ่งมีผล ข้ออ้างที่ทำให้แม่ทำตามแต่ไม่เคร่งครัด จะมีปฏิบัติรวมกับความเชื่อแพทย์และวิทยาการสมัยใหม่ ส่วนแม่ประเภทไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน มีความรู้น้อย ไม่มีทางเลือกจะปฏิบัติเพราะเกรงใจผู้อาวุโส เมื่อได้รับอิทธิพลคำแนะนำจากภายนอก เช่น บุคลากรทางการแพทย์ อาจนำมาพิจารณาปฏิบัติร่วมกับวิทยาการสมัยใหม่ ขณะอยู่โรงพยาบาลทำให้กล้าที่รับประทานตามที่ได้รับคำแนะนำจากแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอยู่บ้าง แต่เมื่อกลับถึงบ้านได้รับฟังคำสั่งสอนจากผู้สูงอายุบางครั้งทำให้ไม่กล้าปฏิบัติในการฝ่าฝืนข้อห้าม ข้อแนะนำบางอย่างได้ จึงทำให้แม่ประเภทนี้มีภาวะจำยอมต่อคำบอกกล่าวของผู้อาวุโส

พฤติกรรมโภชนาการของแม่ที่ได้ศึกษาทำให้สามารถสรุปได้ว่า มีการปฏิบัติของมารดารุ่นเก่าและมารดารุ่นใหม่ มีความแตกต่างกันมากน้อยขึ้นอยู่กับภาวะของมารดาในขณะนั้น มารดารุ่นเก่าจะมีความเชื่อและปฏิบัติตามข้อห้าม ข้อแนะนำ จากคำบอกกล่าวของผู้อาวุโสเป็นส่วนใหญ่ เกือบทุกเรื่องที่ได้รับการสั่งสอน โดยปราศจากเหตุผลเป็นแรงสนับสนุน ส่วนมารดารุ่นใหม่ จะมีการปฏิบัติตามบ้าง แต่ไม่ค่อยเคร่งครัด คือ ทำตามบ้างไม่ทำตามบ้าง โดยมีเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ มาเกี่ยวข้องเป็นเหตุและผล แต่มีบ้างที่อยู่ในภาวะจำยอมและไม่มีทางเลือกที่ปฏิบัติตามคำบอกกล่าวของผู้อาวุโส

ประเด็นที่ 2 วิธีการดูแลเด็กเล็ก

ในปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมทั่วไปเป็นไปอย่างรวดเร็ว คนไทยส่วนมากไม่สามารถจะควบคุมการบริโภคของตนเองได้ เป็นผลต่อภาวะโภชนาการของบุคคลในภาวะต่าง ๆ อาทิ ภาวะโภชนาการกลุ่มทารกและเด็กก่อนวัยเรียนเป็นอย่างมาก เพราะพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลักอื่น ๆ มีความเปลี่ยนแปลงวิธีการดูแลเด็กที่แตกต่างไปจากเดิม จากที่แม่จะเป็นผู้เลี้ยงดูลูกที่ยังเล็กด้วยตนเองตลอดเวลาเปลี่ยนไปมีผู้เลี้ยงดูเด็กเล็กแทน อาจเป็นบทบาทของปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องที่ไม่มีภาระออกไปทำงานนอกบ้าน เป็นผู้เลี้ยงดูแทน เมื่อเด็กโตขึ้นมีอายุตั้งแต่ 1 ปี 6 เดือนจนถึงก่อนเด็กเข้าโรงเรียน พ่อแม่ให้นมลูกเล็กส่งเข้าศูนย์เด็กเล็กภายในหมู่บ้าน ผู้เลี้ยงดูเด็กคอยดูแลเด็กเล็ก ตลอดช่วงเวลาเช้าถึงเย็น ทั้งในด้านโภชนาการ และการพัฒนาการเด็กต่าง ๆ

พฤติกรรมของกลุ่มมารดาและผู้เลี้ยงดูหลักรุ่นดั้งเดิม

วิธีการดูแลเด็กเล็กของมารดาและผู้เลี้ยงดูหลักรุ่นดั้งเดิมได้ให้ความสนใจด้านพฤติกรรมโภชนาการที่มีผลต่อสุขภาพของเด็กเล็กที่เป็นไปตามสภาพสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม ขนบประเพณีดั้งเดิมที่ยึดถือสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แม่รุ่นนี้จะนำประสบการณ์ความรู้พื้นฐานที่ได้รับการสั่งสอนมาใช้ มีการเลี้ยงดูตามธรรมชาติ และพฤติกรรมโภชนาการตามความเคยชิน จากการบอกกล่าวของแม่รุ่นเดิมว่า “...แต่ก่อนแม่จะเป็นผู้ ดูแลลูกเองคนเดียวในช่วงยังเป็นละอ่อน แม่ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ในไร่ ในนา ช่วงที่ลูกยังเล็ก จะเป็นหน้าที่ของพ่อ ออกทำงานหาอาหารกลับบ้าน จนกว่าลูกจะโตพอที่นำไปนาไปไร่ได้ และแม่ต้องแข็งแรงดีก่อน...”

บทบาทของพ่อจะเป็นแรงเสริมให้แม่ได้มีโอกาสดูแลลูกในช่วงเป็นทารก และการดูแลสุขภาพอนามัยของตัวแม่เอง โดยเฉพาะแม่หลังคลอดบุตรใหม่ ๆ แม่รุ่นเดิมจะมีเวลามากตั้งแต่เด็กแรกเกิด จนถึงเด็กก่อนวัยเรียน ผู้อาวุโส คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง จะมีบทบาทร่วมกันในการให้ข้อแนะนำในการเลี้ยงดูลูกด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อความสมบูรณ์ แข็งแรง สุขภาพที่ดีของลูก

แม่จะต้องปฏิบัติตามบอกล่าวของผู้อาวุโส ญาติพี่น้อง เช่น ทางด้านโภชนาการที่สัมพันธ์กับภาวะสุขภาพของเด็กเล็กในทุกช่วงอายุ

จากการศึกษาจะขอแยกวิธีการดูแลเด็กเล็กของมารดาและผู้เลี้ยงดูหลักรุ่นดั้งเดิมออกเป็นช่วงอายุของเด็กเล็ก ดังนี้

ช่วงแรกเกิดถึง 2 ปี

ช่วงแรกเกิดถึง 2 ปี จากการบอกล่าวของมารดารุ่นดั้งเดิม “...คนสมัยก่อนจะให้ละอ่อนที่เกิดใหม่ ๆ ได้กินนมแม่ทุกคน มันสะดวกดีอยู่กับตัวแม่อยู่แล้ว ในสมัยนั้นน้ำนมไหลดี ไม่มีปัญหาอะไร ให้กินไปเรื่อย ๆ พอละอ่อนได้เกือบขวบก็เริ่มหยุดได้แล้ว...” และ “...ตอนแม่อยู่เดือน คนเฒ่าคนแก่เมื่อก่อนป้อนจะเริ่มมามข้าว (ข้าวต้ม) ป้อนเด็กตั้งแต่ 2-3 วันแรกเกิดมาเลย เห็นละอ่อนให้หนัก เริ่มให้ทีละน้อย ๆ วันแรก ๆ วันละคาบก่อน แต่ก็ยังดูคนแม่อยู่ด้วย พอละอ่อนได้ 2 เดือนจะให้วันละสองคาบ กินพร้อมกับกล้วยบด หรือขนมปังกรอบที่เป็นแผ่น ๆ นำมาแช่น้ำสุก ต้มให้ละเอียดให้แทนเมื่อวันไหนไม่มีกล้วยได้ กินให้อิ่มท้อง ไม่ให้ โยเย หลับสบาย ละอ่อนดูदन้ามนมแม่อย่างเดียวไม่อยู่ท้อง นอนที่ไม่นาน เตี้ยตัวบ่น้อย แถมยังให้นักอีก ละอ่อนคงทิว เห็นนมแม่ใส ๆ คงไม่อยู่ท้อง แต่น้ามนมแม่ยังเป็นของดีมากกว่าอย่างอื่น...”

วิธีการปฏิบัติต่อการเลี้ยงดูเด็กเล็กช่วงนี้มีวัฒนธรรมในการเลี้ยงดูเด็กที่เกี่ยวข้องพฤติกรรมโภชนาการของมารดารุ่นเดิม คือ “...ให้เด็กกินปลาได้เมื่อเด็กสามารถออกเสียงปลา และให้กินไข่เมื่อเด็กตั้งไข่ได้ จุดมุ่งหมายกลัวเด็กกินเนื้อสัตว์เร็วเกินไปด้วยข้ออ้างต่าง ๆ...” วิธีการดูแลเด็กด้านโภชนาการในบางอย่างก็เป็นประโยชน์เอื้อต่อสุขภาพเด็ก แต่สิ่งที่ถือปฏิบัติบางอย่างไม่เหมาะสมอาจทำให้เกิดภาวะทุพโภชนาการ คือทำให้เด็กได้รับประทานอาหารไม่เหมาะสมตามวัยที่ควรได้รับเป็นผลกระทบที่แต่เดิมไม่ได้คำนึงถึง

ช่วงเด็กวัยก่อนเรียน 3-5 ปี

ปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะโภชนาการดีหรือไม่ดีในกลุ่มเด็กเล็กในหมู่บ้านอ้อยขึ้นอยู่กับการปัจจัยเงื่อนไขของแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กเล็ก ขาดความรู้ ความเข้าใจที่แท้จริง ถึงแม้ว่าแม่ทั้งหลายที่ได้รับรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงดูเด็กถ่ายทอดกันมาจากผู้อาวุโสรุ่นก่อน ๆ หรือจากญาติพี่น้อง จากสภาพปัญหาด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ทำให้การเอาใจใส่ตลอดจนการเตรียมตัวของพ่อแม่ในวิธีการเลี้ยงดูเด็กเป็นไปตามสภาพแวดล้อม ไม่พิถีพิถันเหมือนในสังคมการเปลี่ยนแปลงเช่นในปัจจุบัน แม่มีโอกาสเลี้ยงดูลูกเล็กเอง ทำให้มีความใกล้ชิดผูกพันของครอบครัวระหว่างแม่และลูกมีมากกว่าสังคมในปัจจุบัน ส่งผลทำให้เด็กเล็กในชุมชนมีภาวะโภชนาการในทางบวกหรือลบ บวกบาท

ของยายาย เป็นตัวกำหนดวิธีการปฏิบัติของแม่ที่จะส่งเสริมภาวะโภชนาการของลูกให้เป็นไปในทางบวกหรือลบได้

จากการศึกษาพบว่าความใกล้ชิดและการเลี้ยงดูลูกด้วยตนเองจะเป็นผลดีต่อภาวะโภชนาการที่ดีของลูก เด็กที่แม่คอยดูอยู่ใกล้ชิด และการดูแลเอาใจใส่ด้านอาหารที่ดี มีผลทำให้ลูกมีน้ำหนักปกติ ความเจ็บป่วยไม่ค่อยเกิดขึ้น “...น้ำหนักของลูกจะดีหรือไม่ดี ขึ้นอยู่ที่การดูแลเอาใจใส่ของตัวแม่ ถ้าแม่มีเวลาให้ลูกไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านในช่วงลูกยังเล็ก ลูกจะได้กินอาหารได้ครบทุกมื้อลูกส่วน แม่จะเป็นผู้จัดเตรียมให้ อาหารของเด็กแม่จะเป็นผู้ประกอบเอง เกิดพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ของแม่ จะส่งผลต่อภาวะโภชนาการของลูก ถ้าแม่ได้ดูแลทุกอย่างใกล้ชิด และน้ำหนักลูกจะดีตาม ภาวะการเจ็บป่วยจะลดลง...”

กลุ่มแม่ดั้งเดิมที่มีความจำเป็นของเศรษฐกิจ ต้องออกทำงานนอกบ้าน และไม่สามารถนำลูกไปได้ ได้เล่าให้ฟังว่า “...เมื่อตอนลูกเป็นละอ่อน ยังไม่ได้เข้าโรงเรียน ตัวเองจะต้องออกไปะการะงาน นอกบ้านไกล ๆ ไม่ได้เอาลูกไปด้วย จะฝากลูกไว้กับแม่อยู่ที่บ้านให้ช่วยดูแล การให้อาหารลูกกินอย่างไร แล้วแต่แม่อยู่จะจัดการ พอแม่อยู่เลี้ยงละอ่อนไปเมิน ๆ ทำให้ละอ่อนเกิดติดนิสัยเลือกกิน แต่เฉพาะที่คุ้นเคยกันมาตั้งวัน บ่อยชอบกินผัก จะติดกินแต่จิ้นกับไข่มากกว่าอย่างอื่น ถ้าเป็นของน้ำแกงก็จะกินแต่น้ำแกง ต้องปล่อยไปตามนั้น ถ้าเฮ้อู้หนักก็บ่ดี แล้วก็คิดว่า คนเฒ่าคนแก่เคยทำมาก่อน...” และยังทราบจากคำบอกเล่าอีกว่า “...คนพื้นเมืองแบบหมู่เฮาแต่เดิมจะเลี้ยงลูกตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่เป็นส่วนใหญ่...”

จากการศึกษากลุ่มมารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักรุ่นใหม่ (คือ ย่า ยาย หรือญาติพี่น้อง) พบว่า “...ที่บ้านโชคดีที่มีแม่อยู่ด้วย แม่อยู่จะเป็นผู้ดูแลหลาน (คือลูกของนางวิไล) ทุกอย่างให้ เวลาที่พ่อแม่เด็กออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดูแลอาบน้ำแต่งตัวให้หลาน การกำหนดอาหารที่จะให้เด็กกิน หรือแม้แต่การซื้อขนมจะมีส่วนในการเลือกซื้อตามที่หลานต้องการเลือก...”

จากการสังเกตการณ์วิธีปฏิบัติของผู้มีบทบาทในการเลี้ยงดูเด็กเล็ก พบว่า พ่อแม่ของเด็กรุ่นใหม่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน จึงปล่อยบทบาทหรือภาระการเลี้ยงดูเด็กไว้ ปู่ ย่า ตา ยาย ถึงแม้ผู้เลี้ยงดูเด็กเล็กจะมีใช่พ่อแม่ก็ตาม การเอาใจใส่ดูแลเด็กเล็กทั้งด้านโภชนาการที่มุ่งด้านอาหารการกินประจำวันของเด็กเล็ก สุขภาพอนามัย การพัฒนาการความเอาใจใส่ทะนุถนอมเด็กเล็กเป็นไปอย่างที่คุณดูแลคิดว่าดีที่สุด มีการอบรมสั่งสอนโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การรับประทานอาหาร การเลือกซื้อ อาหารว่างระหว่างมื้ออาหารของเด็กเล็ก เด็กเล็กที่พอจะรู้เรื่องราวแล้วจะติดตามปู่ ย่า ตา ยาย หรือญาติ พี่น้องออกไปเลือกซื้อด้วย

“...แม่จะมีบทบาทชักจูงเลือกซื้อขนมถุง ๆ เช่น ขนมอบกรอบที่ส่วนใหญ่จะทำจากแป้งน้ำมันเป็นหลัก มากกว่าการเลือกซื้อขนมไทยที่หลากหลายประกอบกับขนมที่ร้านค้านำมาขายจะเป็นขนมชนิดถุงบรรจุเสร็จ เก็บไว้ได้นาน มีสีสรรต้องตาเด็ก และได้รับความนิยมจะขายดี นอกนั้น

ยังมีอาหารชนิดอื่นที่แม่จะพยายามหาซื้อให้ลูกได้เต็มคือ “นม” แต่นมที่นิยมซื้อให้ลูกมักจะเป็น “นมเปรี้ยว” เพราะคิดว่ามีคุณค่าทางโภชนาการสูง มีรสชาติที่ลูกชอบ...”

จากการพูดคุยกับสุพรรณ อายุ 30 ปี เป็นแม่ที่มีลูกอยู่ในช่วงก่อนวัยเรียน เล่าถึงวิธีการปฏิบัติต่อการเลือกอาหารให้ลูกเล็กของแม่รุ่นใหม่ในบ้านอ้อยว่า “...ในสมัยนี้ แม่ส่วนใหญ่จะมีค่านิยมให้ลูกกินขนมทุกอย่างอะไรก็ได้ ตามที่ลูกต้องการ ให้โดยไม่จำกัดเวลา ทำให้มีผลต่อการได้รับอาหารที่มีคุณค่าไม่เพียงพอตามปกติที่เด็กควรจะได้ มัวแต่ไปกินขนมจิ้มเลย ทำให้พอถึงเวลากินข้าวก็ทำให้ละอ่อนกินได้น้อยเพราะอิ่มขนมก่อน...”

จากวิธีการเลี้ยงดูเด็กเล็กในปัจจุบัน พบว่า สามีเป็นผู้มีบทบาทในการส่งเสริมวิธีการเลี้ยงดูลูกเล็กอีกทางหนึ่ง วิไล ยวงขาว อายุ 33 ปี เล่าให้ฟังว่า “...พ่อ (คือ สามีวิไลเขาเก่งในการเลี้ยงดูลูกมาก เขาได้ประสบการณ์การเลี้ยงเด็กมาจากพี่สาวและบ้านของเจ้านายที่ไปอยู่ด้วย เป็นบ้านคุณหญิงได้มีโอกาสที่ได้เลี้ยงลูกท่านมา ทำให้เห็นวิธีการดูแลเด็กเล็ก ๆ ที่ดี ๆ มาพอเขามีลูก เขาก็นำมาสอนให้ทำตามอย่างกับลูกของเราเป็นอย่างดีเลย อย่างเช่นบอกว่าต้องให้ลูกกินข้าวกินไข่แดง กลัวยเมื่อลูกอายุ 3 เดือนแล้ว...”

ผู้ดูแลเด็กเล็กในศูนย์โภชนาการเด็กในหมู่บ้านเล่าว่า “...ในทุกวันนี้หมู่บ้านอ้อยมีการเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าแต่ก่อน ๆ เมื่อประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา คิดว่า บ่ดี จะทำให้มีการละลูกมากขึ้น พ่อแม่ไม่ได้กอดลูก ปลอ่ยให้พี่ แม่อ้อย เลี้ยงตามมีตามเกิด การที่อ้อยเลี้ยง บางที่ไม่ได้มีการอบรมเด็กเท่าที่ควรจะตามใจเลี้ยงแบบเก่า ๆ การดูแลเรื่องอาหารตามที่หาได้ ตามใจเด็กเลือกซื้อเลือกกินไปเรื่อย ไม่ได้คิดถึงอาหารดี ๆ มีประโยชน์ ชอบซื้อขนมถุง ๆ กรอบ ๆ ไม่มีคุณค่าให้เด็กกิน บางทีก็เป็นลูกอม หมากรั้ว น้ำหวานใสสีจัด ๆ คิดว่าบ่ดี...”

จากการศึกษาโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ในแม่รุ่นใหม่ที่ยังมีลูกอยู่ในช่วงแรกเกิดใหม่ ๆ จากครอบครัวของสุทิน และอำนาจ พบว่า “...มีการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงดูทารกจากกินนมแม่จนโต ลดลงจะกินเพียง 1-3 เดือน จากนั้นแม่ก็ต้องไปทำงานนอกบ้านไกล ไม่สามารถกลับมาให้นมลูกช่วงกลางวันได้ จะเปลี่ยนเป็นนมผง เนื่องจากไปทำงานนอกบ้าน ไม่มีเวลาย่ำ ยายเป็นผู้ดูแลช่วงแม่ไม่อยู่ แม่จะเป็นผู้แนะนำวิธีการใช้นมผสมให้กับย่า ยาย สำหรับอาหารอื่น ๆ ย่า ยาย เป็นผู้มีบทบาททั้งหมด อาศัยประสบการณ์เดิมที่สั่งสมมา ผสมผสานกับความรู้ที่ลูกหลานบอกกล่าว...”

การให้อาหารเสริมตามวัยแก่เด็กทารก สังเกตจากวิธีการเลี้ยงดู จัดเตรียมอาหารตามประสบการณ์พื้นฐาน ของแม่แต่ละคนที่ได้รับมาจากแหล่งต่าง ๆ ในปัจจุบันที่มีความหลากหลายกว่าแต่ดั้งเดิม “...เด็กทารกอายุ 3 เดือนขึ้นไป เริ่มบดกล้วยน้ำว้า กินไข่แดง ข้าวครูด บางมือจะใช้ซีลิลแลค...” ส่วนนางวันเพ็ญ ซึ่งเป็นแม่ที่มีลูกเล็ก อายุปัจจุบัน 3 เดือน ได้ปฏิบัติต่อการให้อาหารแก่ลูก คือ “...ตอนลูกอายุได้ 2 เดือน แม่อ้อยบอกว่าให้เริ่มให้ข้าวบดกับกล้วยแก่ลูกได้แล้ว

จึงทดลองทำโดยเริ่มให้กินข้าวบดกับซีรีแลค ผสมกล้วยได้ครูด (กล้วยน้ำว้า) บดรวมกัน ลูกกินแล้ว นอนหลับนานเลี้ยงง่าย...” และมีแม่รุ่นใหม่คนหนึ่งบอกว่า “...แม่อยู่ในบ้านเคยบอกให้เลี้ยงละอ่อน เมื่อตอนอายุได้ 1 เดือน ให้ป้อนข้าวบดกับกล้วยได้ จะทำให้ละอ่อนอึดท้องไม่ให้อโยเย หลับสบาย จึงทดลองทำตาม 1 คาบ รู้สึกว่าพอลูกกินเข้าไปแล้วคัดท้องหนัก ตั้งแต่นั้นเลยหยุดให้ ให้กินแต่นม อย่างเดียว คิดว่าจะให้ใหม่ก็ต่อเมื่อลูกอายุได้ 3 เดือนแล้ว ตามที่หมอโรงพยาบาลแนะนำ...”

แม่อยู่กรองแก้ว มั่งสังข์ ได้เล่าประสบการณ์ในการแก้ปัญหาเมื่อลูกและหลานเจ็บป่วยว่า “...เมื่อละอ่อนบ่สบายมีไข้นัก จะนำใบก้อมก้อมดำ กับใบค้ำควมาตำให้ละเอียดแล้วหมกบนหัวจะ ช่วยลดไข้ได้...แต่พอแม่สมัยใหม่จะไม่ค่อยทำกันแล้ว ถ้าละอ่อนไข้บ่สบายจะนิยมนำไปหาหมอที่ คลินิกหรือโรงพยาบาล เพราะจะทำให้หายเร็ว มียาสมัยใหม่กิน หรือฉีดยาเร็วกว่าแบบเดิม ๆ พวกเขาไม่ค่อยชอบการเอาใบก้อมก้อมดำกับใบค้ำควมาหมกบนหัวทำให้เป็นไข้ประหลาดออกยาก...” แต่จากการศึกษายังพบว่ามีมารดาบางคนยังคงปฏิบัติตามแผนโบราณอยู่บ้าง ตามโอกาส แต่การปฏิบัติไม่ได้ทำทุกครั้ง คือทำบ้างไม่ทำบ้าง ถ้ามีโอกาสส่วนใหญ่จะรีบพาไปหาหมอ แต่ก่อนไปพบ แพทย์จะนำผ้าชุบน้ำบิดหมาด ๆ มาเช็ดตัวลดไข้ การนำยาสมุนไพรมาใช้มักจะทำในเด็กเล็กอายุ 1-2 ปี การใช้สมุนไพรในการรักษาเด็กเล็ก กลุ่มแม่รุ่นใหม่บางคนบอกว่า “...บางอย่างถ้าทำแล้วดี ได้ผลก็ทำตาม แต่บางอย่างก็ไม่เชื่อ เพราะการแพทย์ปัจจุบันสะดวกปลอดภัยกว่าโดยเฉพาะสมัยนี้ การเดินทางสะดวกรวดเร็วแล้ว...”

นางธัญญา เป็น อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน) เล่าให้ฟังว่า “...เคยมีเจ้าหน้าที่อนามัยแนะนำให้ใช้สมุนไพรในเวลาลูกไม่สบาย คือ นำตะไคร้กับใบก้อมก้อมดำตำทำให้อุ่นสำหรับ ให้เด็กอาบ ตัวเองไม่เคยทดลองทำ แต่คิดว่าน่าจะช่วยได้...” “...ส่วนเรื่องการงดของแสลงระหว่าง ลูกเจ็บไข้ไม่เคยห้าม ห้ามเฉพาะถ้าหากลูกท้อง (ท้องเสีย) จะไม่ให้กินของส้มของตอง เป็นส่วน หนึ่งของการปฏิบัติของมารดาที่เคยได้รับความรู้จากแหล่งต่าง ๆ เพิ่มเติม

ตอนที่ 3 เจื่อนไซ ปัจจัยด้านระบบความเชื่อ ค่านิยม พิธีกรรม และการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทำให้โภชนาการของแม่แก่เด็กเล็ก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์เปิดใจเล่าประสบการณ์พบเจื่อนไซ ปัจจัยต่าง ๆ กับการเปลี่ยนแปลง อันจะส่งผลต่อการปฏิบัติและพฤติกรรมโภชนาการของมารดาที่มี ต่อลูกเล็ก สิ่งที่พบในการศึกษาประกอบด้วยเจื่อนไซปัจจัยหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะขอแยกเป็น 4 ประเด็น คือ

1. ความเชื่อ : ที่มีความสัมพันธ์กับโภชนาการและความเชื่อที่สัมพันธ์กับภาวะความ เจ็บป่วย

2. ค่านิยม : ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กเล็ก และค่านิยมที่มีความสัมพันธ์กับการทำงานของมารดา

3. พิธีกรรม : ที่มีความสัมพันธ์กับครอบครัว ภาวะสุขภาพของเด็กเล็ก

4. การปฏิบัติ : ที่มีความสัมพันธ์กับระหว่างมารดากับมารดาของตนเอง และผู้อาวุโส (การปฏิบัติด้านความผูกพัน)

1. ความเชื่อ

ความเชื่อที่สำคัญและมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติให้เกิดพฤติกรรมการให้โภชนาการของมารดา ในการศึกษาครั้งนี้จะขออธิบายในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงในที่นี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ส่วน คือ

1.1 ความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับโภชนาการ

ความเชื่อเป็นความคิดที่อาจจะได้รับการพิสูจน์หรือยังไม่ได้พิสูจน์ - แต่ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อที่เป็นความจริงหรือไม่จริง ย่อมจะมีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน ชนบประเพณี ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ได้สั่งสมประสบการณ์ที่ละน้อยในชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นวิถีชีวิตสืบทอดมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นมารดาในปัจจุบัน มีความเชื่อว่า “...แม่ที่อยู่ในภาวะตั้งครรภ์หากได้ดื่มนมจะช่วยบำรุงตัวแม่และลูกให้แข็งแรง นมเป็นอาหารดีมีประโยชน์...” และยังมีความเชื่อที่เกี่ยวกับโภชนาการในเด็กว่า “...การให้เด็กได้รับอาหารเสริมตามวัยเร็วเกินไป จะทำให้เด็กทารกได้รับประโยชน์จากน้ำนมแม่ไม่เต็มที่ การให้อาหารเสริมตามวัยที่ดีควรรอจนกว่าเด็กจะอายุ 3 เดือนไปแล้ว พร้อมกับให้ดูดน้ำนมแม่ต่อไปด้วย...” เป็นความเชื่อกลุ่มแม่รุ่นใหม่ได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เอกสารสิ่งพิมพ์ สื่อสารที่นางธัญญา อายุ 30 ปี เป็นแม่รุ่นใหม่ มีลูกเป็นคนที่ 2 แล้ว ได้เล่าถึงประสบการณ์จากความเชื่อว่า

“...เมื่อตั้งครรภ์จะต้องไปฝากครรภ์ รับคำแนะนำต่อการปฏิบัติตัวควรบำรุงร่างกายให้แข็งแรง รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ไม่ควรงดของแสลง เพราะอาหารทุกชนิดจะมีคุณค่าทางโภชนาการที่แตกต่างกัน มีความสำคัญและจำเป็นต่อสุขภาพของแม่และลูกตั้งแต่ตั้งครรภ์จนกระทั่งภายหลังคลอด และขณะให้นมลูก...” ทั้งนี้เพราะมารดาได้รับความรู้เพิ่มเติมมาจากแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่โรงพยาบาลนครพิงค์เป็นผู้แนะนำให้ปฏิบัติตาม ถ้าหากเชื่อและปฏิบัติตามจะส่งผลให้แม่และลูกมีความสมบูรณ์แข็งแรง และน้ำหนักลูกจะดี ไม่เจ็บป่วยง่าย

อย่างไรก็ดี จากการสัมภาษณ์มารดาในหมู่บ้านอ้อย ยังพบว่ายังมีมารดาอยู่กลุ่มหนึ่งที่ยังยึดกับความเชื่อแบบดั้งเดิม ด้านโภชนาการที่ถ่ายทอดมา โดยมักจะมีเหตุผลหรือข้ออ้างอิง

เป็นคำอธิบายของความเชื่อนั้น ๆ คำบอกเล่าของนางกัลยา อายุ 20 ปี ว่า “...เมื่อแม่กลับจากทำงานนอกบ้านมาใหม่ ๆ ถ้าจะให้ลูกกินนม แม่จะต้องอาบน้ำก่อน เพื่อให้หน้านมจากตัวแม่เย็น ถ้าให้ลูกกินนมร้อนจากตัวแม่ ที่ยังไม่สะอาดทันทีจะทำให้ลูกท้อง (ท้องเสีย)...”

และในทรศนะของ นางสุพรรณ ปวนมูล อายุ 36 ปี ยังมีความคิดว่าความเชื่อดั้งเดิมที่ดูน่าเชื่อถือยังมีอยู่อีกหลายอย่าง เช่น “...แม่ลูกอ่อนที่ยังให้ลูกดูดน้ำนมแม่ ไม่ให้กินพริก จะร้อนลงนมไปยังลูก ทำให้ลูกร้อน เจ็บท้อง และไม่กินของส้มของดองเพราะจะทำให้ลูกท้อง...” และยังพบอีกว่า ชาวบ้านอ้อยยังมีความเชื่อว่าเป็นประโยชน์โดยตรงทางด้านโภชนาการคือ “...แม่จะต้องให้ลูกได้ดื่มน้ำนมแม่ จะทำให้แม่และลูกมีความรักผูกพัน มีจิตใจอ่อนโยน...”

ความเชื่อที่อาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของมารดาในด้านโภชนาการ มีหลายอย่างที่พบในหมู่บ้านอ้อยที่ผสมผสานทั้งความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อใหม่เข้าด้วยกันแบบผสมกลมกลืน เกิดจากการแยกแยะตามพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักของมารดาในรุ่นต่าง ๆ ที่ได้รับสะสมมา

จากมารดาชุมชนบ้านอ้อยก็บอกว่า เคยปฏิบัติตามความเชื่อบางอย่างที่สอดคล้องกับสิ่งที่ทำแล้วเป็นความจริงตามที่พิสูจน์ และปฏิบัติมาจนเป็นนิสัย “...มีความเชื่อว่าการกินน้ำปูเลย (ไฟร) จะช่วยให้แผลแห้งเร็ว ช่วยให้แม่มีน้ำนมมามากลงไปยังนมทำให้ลูกสบายท้อง แต่ปัจจุบันยังมีข้อให้คิดเกี่ยวกับความเชื่อนี้อีกว่า หากกินน้ำปูเลยมาก ๆ จะทำให้ลูกตัวเหลือง...” ทำให้แม่เกิดความสับสนต่อความเชื่อว่าจะเชื่ออย่างไรที่ถูกต้อง เพราะยังไม่เห็นข้อเท็จจริงจากความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม

ความเชื่อดั้งเดิมด้านโภชนาการที่บางอย่างมีวิธีการปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง และส่งผลให้ความเชื่อต่าง ๆ จะคงอยู่หรือสูญหายไป แม้แต่ระบบการถ่ายทอดความเชื่อของ ผู้อาวุโสที่ศึกษาพบว่า มีบางอย่างที่มีการผ่อนปรนไปจากเดิม

1.2 ความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับภาวะความเจ็บป่วย

ความเชื่อของชุมชนจะที่มีผลต่อสุขภาพพลานามัย จากการศึกษาาระบบความเชื่อ มารดา ของหมู่บ้านอ้อย พบว่ามีทั้งความเชื่อที่ดี มีผลต่อสุขภาพและความเชื่อของมารดาที่ไม่ส่งผลดีต่อภาวะสุขภาพของมารดาและลูก ถ้าหากขาดการเลือกปฏิบัติอย่างถูกวิธี

แม้ว่าการดูแลตนเองของมารดาและลูกของชาวบ้านอ้อย ในขณะที่เจ็บป่วยมีการพัฒนาดีขึ้น แต่ยังพบว่า มีมารดาบางคนที่ยังนิยมวิธีการพึ่งตนเองโดยวิธีชื้อยากินเอง จากกองทุนยาประจำหมู่บ้าน เมื่อเจ็บป่วยไม่มาก เช่น เป็นหวัด ท้องเสียเล็กน้อย หรือใช้สมุนไพรรักษาตามประสบการณ์ ความเชื่อดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อให้เกิดการดูแล

ตนเองในเบื้องต้นก่อน หรือกรณีที่เป็นมาก และเคยรักษาที่สถานบริการทางสาธารณสุข แล้วยังไม่หายหรือหายก็จะพึ่งพาการรักษาแผนโบราณ พิธีกรรมต่าง ๆ เข้ามาช่วยผสมผสานกับแพทย์แผนปัจจุบัน

“...เด็กที่ออกหัด อีสุกอีใส ห้ามกินกล้วยทุกชนิด เพราะจะทำให้เมื่อยปวด และห้ามกินไข่ จะทำให้เด็กที่ออกหัด อีสุกอีใสคัดท้อง เป็นแผล พุพอง จนทำให้เกิดแผลเป็นได้...” และนางสายทอง ซึ่งเป็น อสม. คนหนึ่งของหมู่บ้านอ้อย และมีลูกยังเล็กอยู่ บอกว่ากลุ่มมารดาในชุมชนยังมีความเชื่อแบบเก่าที่ว่า

“...ถ้าท้องร่วง ห้ามกินไข่ จะทำให้ก๊วท้อง ชีเป็นเลือด (ปวดท้องมาก ขับถ่ายเป็นเลือด) จะมีวิธีแก้ ให้นำใบหมากกล้วย หมากก้อ (ใบต้นทับทิม) นำมาต้มรวมกันดื่มแทนน้ำเพียง 2 วัน ก็จะทำให้หายท้องร่วงได้ เป็นสมุนไพร ไม่จำเป็นต้องใช้ยาแผนปัจจุบันก็ได้ และไม่มีผลเสียต่อร่างกาย...”

ความเชื่อที่คนในชุมชนยังให้ความไว้วางใจอยู่ คือ “...ถ้าได้กินยาเขียวใหญ่ เป็นยาชมก่อน ๆ จะช่วยขับตุ่มให้ออกจาดน...” แต่ก็ยังมีความเชื่อดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับภาวะการเจ็บป่วยและการใช้สมุนไพรพื้นบ้านที่หาได้ในหมู่บ้าน ใช้เพื่อช่วยลดภาวะการเจ็บป่วย หรือเป็นการรักษาโรคที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ มีอาการไม่มากเกินกว่าที่จะรักษาได้ และกลุ่มมารดาและผู้เลี้ยงดูเด็กหลักในหมู่บ้านมีความเชื่อดั้งเดิมที่ยังสามารถนำมาปฏิบัติต่อภาวะสุขภาพของเด็กเล็กได้คืออยู่ “...เมื่อเด็กเล็กมีอาการเมื่อยตัว ตัวร้อน ให้ใช้ในหัวคางคากับใบก้อมก้อมมาตำรวมกัน หมกกลางกระหม่อมของเด็กที่ใช้ขึ้นจะทำให้ไข้ลดลงได้ แต่เชื่อว่าควรทำพร้อมกับการรักษาแบบสมัยใหม่ด้วยคือให้กินยาลดไข้ตามที่แพทย์แนะนำ ไม่อาบน้ำ เพราะการอาบน้ำอางจะมีผลทำให้ปวดบวมได้...”

สำหรับในปัจจุบันความเชื่อที่ส่งผลต่อพฤติกรรมโภชนาการของมารดาในชุมชนชนบทที่มีความเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองมากกว่าเมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมา ส่งผลทำให้มีมารดาจำนวนหนึ่งได้เปลี่ยนวิธีการปฏิบัติทางโภชนาการด้านความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปจากแต่เดิม แต่ยังคงพบความเชื่อบางอย่างดูเหมือนว่าเป็นความเชื่อที่อาจเกิดอันตรายแก่ตัวเด็ก หรือตัวมารดา

2. ค่านิยม

จากการสัมภาษณ์สังเกตกลุ่มมารดารุ่นเก่าและรุ่นใหม่ พบว่า ค่านิยมของคนในแต่ละรุ่นจะถูกปลูกฝังจากพ่อแม่ผู้อาวุโสของครอบครัวและเกิดจากกระแสสังคมวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมใหม่ที่รับเข้ามาในชุมชนบ้านอ้อย ทำให้ทราบว่า “...เมื่อดั้งครรภ์ มารดาที่มีความนิยมไปฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลหรือคลินิกเพราะสะดวก มีแพทย์ที่ทันสมัย เครื่องมือช่วยเหลือตอนคลอดครบครันทำให้เกิดความมั่นใจ ปลอดภัย เริ่มมีค่านิยมใช้บริการจากคลินิกและโรงพยาบาลมาเมื่อประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา...”

ค่านิยมจะเกิดขึ้นได้เป็นเพราะความมั่นใจในด้านสุขภาพอนามัยของตนเอง และครอบครัว จะมีอิทธิพลต่อค่านิยมและความเชื่อให้ปฏิบัติเป็นไปอย่างมีการพิจารณามากขึ้นกว่าแต่เดิมที่เคยเป็นอยู่ จะเห็นได้ว่า “...แต่เดิมมารดาที่อยู่ในชนบทของหมู่บ้านอ้อย จะนิยมเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่เพียงอย่างเดียว จะไม่นิยมให้นมผสมเลี้ยงเด็กทารก เพราะเชื่อว่าน้ำนมแม่เหมาะสำหรับเด็กทารก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นโอกาสที่ดีที่แม่จะได้อยู่ใกล้ชิดกับลูกดูแลลูกด้วยตนเอง เกิดความรักและผูกพัน ส่วนลูกจะได้รับความรู้สึกเมื่อโตขึ้นจะมีความกตัญญูรู้คุณแม่ หากมองถึงสิ่งที่ได้รับตอบแทนคือไม่ต้องเสียเงิน ประหยัดค่าใช้จ่ายของครอบครัว เนื่องจากแต่เดิมรายได้เป็นตัวเงินมีไม่มากพอที่จะจัดสรรเป็นค่าซื้อนมผสมให้ลูก นอกจากครอบครัวใดมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายด้วยเหตุผลด้านอื่นที่จำเป็นเท่านั้น เช่น การไปทำงานที่ห่างไกลจากตัวหมู่บ้าน...”

อย่างไรก็ตาม มารดาที่ได้รับการบอกกล่าวแนะนำจากญาติพี่น้อง หรือผู้สูงอายุในค่านิยม ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อที่สะสมนั้น มิได้หมายความว่า เป็นค่านิยมที่มารดาหรือผู้เลี้ยงดูหลักจะต้องปฏิบัติตามทั้งหมด ค่านิยมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านอ้อยซึ่งมีสภาพของความเป็นเมืองกึ่งชนบท ทำให้การเปลี่ยนแปลงค่านิยมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

จากการสัมภาษณ์กลุ่มมารดาและผู้เลี้ยงดูหลักเห็นว่า “...ค่านิยมของชาวบ้านมีค่านิยมใหม่ทางสังคม วัฒนธรรมที่เป็นไปใน 2 ส่วน ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นอุปสรรคหรืออาจจะเสริมแรงให้เกิดพฤติกรรมการณ์ให้โภชนาการที่พึงประสงค์ก็ได้ ในปัจจุบันได้พบการลดภาวะจำยอมที่เกิดจากอิทธิพลของผู้สูงอายุ อิทธิพลจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมจากภายนอกชุมชน การรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาสู่ชุมชน ภาวะทางเศรษฐกิจ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ สื่อบุคคลที่มีความอิสระ การบริการทางสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพ ก็เป็นปัจจัยที่ช่วยให้การเสริมแรงให้เกิดพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ ส่งผลต่อภาวะสุขภาพของเด็กเล็กในชุมชน...”

ซึ่งจากการคุยกับวันเพ็ญ และวิไล บอกว่า “...แม่เดี๋ยวนี้เริ่มหันไปฟังคำแนะนำจากหมอ มากกว่าแต่ก่อน ทำให้มีความคิดและรู้วิธีการเลี้ยงดูละอ่อนแบบใหม่ คือเริ่มให้ข้าวเมื่อละอ่อนอายุได้ 3 เดือนไปแล้ว จึงจะเริ่มป้อนข้าว กล้วยได้ ไข่แดงบด บางคนทันสมัยหน่อย จะซื้อ “ซีรีแลค” ป้อนละอ่อนในช่วงแรก ๆ ก่อนแม่ที่นี้คิดว่า “ซีรีแลค” หรืออาหารเสริมปรุงเสร็จบรรจุซองที่สะอาดหยิบใช้ได้ทันที เป็นอาหารสำหรับละอ่อนโดยตรง และเปลี่ยนไม่ให้อุณหภูมิ (เบือ)...”

ในปัจจุบัน ยังพบว่าค่านิยมใหม่ที่มารดาหลายคนในหมู่บ้านเห็นว่า เป็นสิ่งที่ทันสมัยและมีประโยชน์ต่อลูกมาก “...การใช้นมผงกระป๋องเลี้ยงลูก จะช่วยเสริมให้ลูกดื่มนม ในช่วงยังไม่ถึงขวบ แต่พออายุได้ 1-2 ปี จะซื้อนมกล่อง นมเปรี้ยว ยีห้อดัง ๆ ตามค่านิยม จากแรงโฆษณา คิดว่านมจำพวกนี้จะช่วยฆ่าพยาธิได้ ทำให้ลูกถ่ายง่าย พยาธิตามออกมามากขึ้น และยังช่วยย่อยอาหาร แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่ จะช่วยลดความอ้วนดูดซึมเข้าร่างกายได้ดี ทำให้แม่รุ่นใหม่หันไปซื้อมาให้ลูกกินมากขึ้น ถึงแม้จะต้องเสียเงินมากก็ตาม เป็นประโยชน์ต่อร่างกายลูกก็จะซื้อมาได้...”

นอกจากนี้ จากการสังเกตและพูดคุย กลุ่มมารดาและผู้เลี้ยงดูหลัก ที่ร้านค้าในหมู่บ้าน พบว่า กลุ่มมารดาและผู้เลี้ยงดูหลัก (ย่า ยาย ญาติพี่น้อง) “...ไม่ค่อยมีเวลาประกอบอาหารด้วยตนเองเป็นประจำ หากเป็นครอบครัวที่พ่อแม่ทำงานนอกบ้านและอยู่ตามลำพัง จะนิยมซื้ออาหารสำเร็จรูปปรุงเสร็จ เมื่อกลับจากการทำงานนอกหมู่บ้านที่สะดวก เนื่องจากเงื่อนไขของเวลาเป็นตัวกำหนดของค่านิยมอาหารปรุงเสร็จมากกว่าสังคมชนบทดั้งเดิม จะมีเวลาเพียงพอและนิยมประกอบอาหารเองในครัวเรือน มีบางครอบครัวที่ยังมีคนเฒ่าคนแก่และแม่ที่ไม่ต้องทำงานนอกบ้านอยู่ช่วยหุงหาอาหาร สำหรับลูกหลานที่ต้องดูแลอยู่ที่บ้าน...การจัดเตรียมคนเฒ่าคนแก่ก็จะไม่คำนึงถึง คุณค่าทางโภชนาการที่เด็กควรจะได้รับ จัดเตรียมตามความสะดวกและตามประสบการณ์ดั้งเดิม

อนึ่ง จากการสังเกตยังทราบว่า แม่ ย่า ยาย มีบทบาทในการเลือกอาหารหรืออาหารว่างสำหรับเด็กในปัจจุบัน มีค่านิยมเบี่ยงเบนไปจากค่านิยมเดิม แต่เดิมการจัดหาขนมอาหารว่างสำหรับเด็กจะเป็นไปตามธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ อาทิ ผลไม้ที่ทำได้ในครัวเรือน ขนมที่ทำเองแบบพื้นบ้านไทยแต่ยุคสมัยเปลี่ยนแปลง ทำให้พบพฤติกรรมบริโภคนิยมเดิมจิตเต็มใจกลายเป็นจุดเปลี่ยนของวัฒนธรรมบริโภคนิยมของคนรุ่นใหม่ แบบนี้อยู่ในหมู่บ้านอ้อยนับวันจะยิ่งมากขึ้น ค่านิยมที่แม่เลือกซื้อขนมกรอบ ๆ ขนมชนิดถุง ลูกอม ท็อฟฟี่ หมากฝรั่ง ที่มาแรงกระแทบต่อการเลือกของพ่อแม่และผู้เลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนปลูกฝังบริโภคนิยมส่งผลซึมซาบให้เกิดพฤติกรรมสั่งสมในตัวเด็กทีละเล็กละน้อย เนื่องจากการเอาแบบอย่างจากสังคมภายในครอบครัว เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และอาจเป็นค่านิยมที่เลียนแบบ เช่น กินเพราะศักดิ์ศรี หรือเพื่อความมีหน้ามีตา ความทันสมัยที่จะอยู่ร่วมสังคมนั้น

3. พิธีกรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้เห็นความสำคัญของเงื่อนไข ปัจจัย พิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับครอบครัว ที่อาจจะส่งผลต่อพฤติกรรมโภชนาการของมารดา และกับภาวะสุขภาพของทารกและเด็กก่อนวัยเรียนที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านอ้อย และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันว่ามีสิ่งใดในด้านพิธีกรรมที่ถ่ายทอด ให้มารดาและผู้เลี้ยงดูหลักได้ปฏิบัติตาม

จากการสัมภาษณ์และสังเกต ด้านพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับภาวะสุขภาพของทารกและเด็กก่อนวัยเรียน แม่ฟอง อุบลสาร อายุ 68 ปี เป็นผู้อาวุโสอยู่ในชุมชนในรุ่นแรก ๆ ได้เล่าว่า “...แต่เดิมคนในหมู่บ้านมีความเชื่อเรื่อง “ผีปอบ” ว่ายังมีอยู่จนถึงทุกวันนี้ ถ้าวันไหนใจไม่ดี จะต้องให้ผู้รู้อย่างพ่อหนานหม่นมาทำพิธีว่าคาถาขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่ทำให้ใจไม่ดีหมดไป บางครั้งใช้ไม้ส้เส้นขับไล่ผีปอบ ให้ออกไปจากบ้านไม่ให้มาภัย ถ้าหากไม่ทำพิธีจะมารบกวนทำให้เกิดความเจ็บป่วยแก่ลูกหลานและคนในครอบครัวได้...” แม้ในปัจจุบันยังคงรักษาพิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิเกิดขึ้น จะให้ผู้รู้ที่เป็นผู้อาวุโสเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น

ส่วนพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเด็กเล็กในเรื่องความเชื่อเรื่องผีกัน พิธีกรรมพบความเชื่อเรื่อง “ผีปู่ย่า” ชาวบ้านอ้อย ชาวลั่นนาตังเดิมในชุมชนชนบท จะถือว่าผีปู่ย่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต้องนับถือ ห้ามลบหลู่ เปรียบเสมือนเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของเครือญาติ ทำให้ความสัมพันธ์ของญาติพี่น้อง พ่อแม่ ผู้อาวุโสในครอบครัวและชุมชน เชื่อว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านคอยปกป้องลูกหลาน ทำให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บป่วย สุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ทั้งกายและจิตใจ การประกอบพิธีกรรมต้องนำเครื่องเซ่นไหว้ผีปู่ย่าเป็นประจำ เมื่อในหมู่บ้านมีเด็กทารกเกิดใหม่ จะทำพิธีบอกกล่าวผีปู่ย่าให้รับรู้ และจะได้คุ้มครองปกป้องเด็กให้เจริญเติบโตไม่เจ็บไข้ หรือมีงานแต่งงาน หรือเมื่อเจ็บป่วย เป็นต้น ต้องทำพิธีไหว้เพื่อแสดงความเคารพนับถือบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรมจะต้องให้ผู้อาวุโสที่มีความรู้ด้านประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ ยังเห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อความสัมพันธ์กับเด็กเล็กอยู่อีกหลายอย่าง ที่พอเหลืออยู่บ้าง และปฏิบัติยึดถืออยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้พิธีกรรมต่าง ๆ ได้ลดน้อยลงแล้วก็ตาม พิธีกรรมที่พบเกี่ยวกับ “การฮ้องขวัญ” หรือ “การเรียกขวัญ” เป็นประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นชาวบ้านในและชุมชนบ้านอ้อย ได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา จากการเรียนรู้และปฏิบัติสำหรับเรียกขวัญคนที่หายป่วยใหม่ ๆ การตกใจ เสียใจมาก ๆ โดยเฉพาะหากพบในเด็กเล็ก จะฮ้องพ่อหนานเพื่อประกอบพิธีกรรมแก้ปัญหามีการทำบายศรีสู่ขวัญ ประกอบด้วยข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อน กล้วย ไข่ต้ม น้ำตาลอ้อย น้ำสะอาด ด้ายสายสิญจ์ สำหรับผูกข้อมือ ธูป เทียน ข้าวตอกดอกไม้ แล้วจะเชิญอาจารย์ (หรือผู้เฒ่าผู้แก่) ที่เคยผ่านการบวชเรียนมาแล้ว และมีความชำนาญเป็นผู้ประกอบพิธี “ฮ้องขวัญ” เมื่อพิธีจบจะนำสายสิญจ์มาผูกข้อมือให้แก่ผู้เข้าพิธีสู่ขวัญ ให้แก่เด็กเล็กและคนในครอบครัว บางครั้งจะทำพิธีฮ้องขวัญแบบง่าย ๆ โดยนำเพียงสายสิญจ์ผูกข้อมือทั้งซ้ายและขวาให้กับเด็กเล็กที่ป่วยหรือคนที่ป่วยในครอบครัวหรือให้กับเด็ก ๆ ในบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ (ป้ออ้อยแม่อ้อย) จะทำพิธีกรรมแบบง่าย ๆ โดยผูกสายสิญจ์ข้อมือซ้ายก่อน แล้วให้ผูกข้อมือขวา พร้อมคำกล่าวในสิ่งที่เป็นมงคลให้กำลังใจ...ดังคำบอกเล่าของพ้ออ้อย บุญยืน ทองเที้ยว ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านหนึ่งที่รู้พิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนบ้านอ้อยเป็นอย่างดีว่า

“...มัดมือซ้ายฮ้องขวัญมา มัดมือขวาฮ้องขวัญอยู่ สิบปีบฮ้องไปดีอื่น หมื่นปีบฮ้องไปดีไหน ให้มีอายุมันขวัญยืนยาว ว่านอนสอนง่าย เลี้ยงง่าย ๆ ตวย...”

อย่างไรก็ตามยังพบพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเด็กเล็กอยู่ คือ “...การทำพิธีผูกมือ สำหรับเด็กเล็กปกติทั่วไปและเด็กเกิดใหม่เพื่อไม่ให้เด็กขี้ไห้ฮ้อง อยู่ดีมีสุข กินข้าวได้ร่า ตีมน้ำลงคอดี ให้ได้อยู่ตวยพ้อตวยแม่ ปันใหญ่ปันสูง หลับดีนอนดี บ่ต้อบ่ด้านเฮียนหนังสือเก่ง ๆ ...” เป็นการให้พรในพิธีผูกมือให้มาแต่เกิดของผู้เฒ่าผู้แก่ ที่เกิดการปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม แต่จากการศึกษาและสังเกตพบการปฏิบัติพิธีกรรมแบบเรียบง่ายของครอบครัวหนึ่ง

ในหมู่บ้านอ้อยที่ปฏิบัติกันอยู่และยังบอกว่าต้องทำพิธีกรรมดังกล่าวต่อไปเรื่อย ๆ หากทำแล้วสบายใจ ไม่เกิดผลเสีย ปู่ย่า ตา ยายยังได้ใกล้ชิดมีความสัมพันธ์กับลูกหลาน เป็นการรักษานับธรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรมของสังคมที่มีคุณค่าได้สืบต่อไป

จากการศึกษายังพบพิธีกรรมแบบไม่เป็นพิธีใหญ่ แต่หญิงหลังคลอดคือป้ออ้อยแม่อ้อย หรือผู้อาวุโสในครอบครัว และชุมชน จะเป็นผู้ให้พรนำสายสิญจน์ “ผูกข้อไม้ข่มมือ” ให้พร “...ขอให้ อยู่สุข สบายดี ไม่เจ็บไม่ไข้...” พิธีกรรมนี้จะทำไปพร้อมกับลูก นิยมทำตอนช่วงอยู่เดือน ยังปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านอ้อยจนถึงปัจจุบัน

4. การปฏิบัติ

ในอดีตสังคมบ้านอ้อยเป็นสังคมชนบทที่เหมาะสมเป็นแบบอย่างของความสัมพันธ์ในชีวิตของคนในครอบครัว : ความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องและวงศ์ญาติทำให้คนในครอบครัวรู้สึกอบอุ่น มั่นคง เป็นมิตรต่อผู้อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างมารดากับผู้เป็นมารดาของตนเองและผู้อาวุโส ในครอบครัว มีการปฏิบัติต่อมารดาและผู้อาวุโสเปรียบเสมือนผู้ชี้แนะ ผู้บอกกล่าว ข้อควรปฏิบัติ และข้อห้ามที่ผู้ใหญ่คิดว่าดีที่สุด ต่อลูกหลานที่พึงปฏิบัติในการดำเนินชีวิต มารดารุ่นเก่าจะปฏิบัติต่อบิดามารดาด้วยความอ่อนน้อม เคารพเชื่อฟัง ปฏิบัติตามคำบอกกล่าวของพ่อแม่ และผู้อาวุโส โดยเฉพาะลูกผู้หญิงกับแม่จะเกิดการเลียนแบบ การเอาแบบอย่างแม่ที่แม่สั่งสอน มารดาจะเป็นผู้จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ลูกผู้หญิง เป็นไปอย่างที่มีมารดาต้องการให้เกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งการให้ได้ลงมือปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตโดยตรงและทางอ้อม แต่พบความสัมพันธ์ของมารดาตนเองในอดีต จะมีบริบทชุมชนที่เอื้อต่อความผูกพันใกล้ชิดปราศจากข้อจำกัดของเวลามาเป็นตัวกำหนด แม้แต่การประกอบอาชีพที่มักจะทำร่วมกันกับครอบครัว

จากการเล่าประสบการณ์ของแม่อ้อยยวง อุปสาร อายุ 69 ปี และแม่อ้อยฟอง อุปสาร อายุ 68 ปี ได้เล่าประสบการณ์การปฏิบัติตัวเองที่มีต่อลูกสาวที่แต่งงานแล้วว่า “...คนในสมัยเก่าจะต้องอยู่รวมกัน คนเฒ่าคนแก่จะเป็นที่พึ่งพาแก่ลูกหลาน จะต้องรับฟังความคิดเห็น พ่อแม่บอกให้ทำอะไรพวกลูก ๆ จะไม่ขัด แต่จะทำตามที่แม่บอกเหมือนกับตอนที่แม่ยังหนุ่ม (คืออายุน้อย) แม่และคนเฒ่าคนแก่จะบอกให้ทำตาม อย่างเมื่อตอนลูกสาวท้องจะห้ามกินแกงปลี แกงบอน จะทำให้รกเบื่อย หรือเวลากินอาหารห้ามเดินกิน เวลาเจ็บท้องจะทำให้ท้องล้นง่าย ห้ามกินข้าวหนักเต็มคาบ จะคลอดยากหรือกินข้าวแล้วลูกที่หลังจะคลอดยากเช่นกัน...”

แม้แต่ตอนหลังคลอด จะต้อง “อยู่ไฟ” หรือ “อยู่เดือน” แม่และผู้สูงอายุจะมีบทบาทมาก จะอยู่ช่วยเตรียมน้ำสมุนไพร สมุนไพร แนะนำให้เลือกอาหาร เฉพาะภาวะพิเศษของมารดาหลังคลอด ตามข้อห้ามข้อแนะนำความเชื่อที่ได้ปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การอยู่ช่วยดูแลอย่างใกล้ชิดของแม่และผู้อาวุโส เป็นความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างแม่กับลูกสาวในสังคมชนบทดั้งเดิม

บางอย่างที่ปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมอาจมีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของแม่ ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเด็กเล็ก

การปฏิบัติดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า สังคมดั้งเดิมหมู่บ้านอ้อย มีการจัดระบบสังคมบนพื้นฐานของระบบเครือญาติ ความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างมารดาและลูกสาว โดยเฉพาะที่ส่งผลต่อพฤติกรรมโภชนาการ และถูกจำกัดด้วยสภาพสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สภาพทางภูมิประเทศ วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมที่เป็นอยู่ขณะนั้น

ในปัจจุบัน สังคมของหมู่บ้านอ้อย มีแนวโน้มเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยตลอดเวลา แบบค่อยเป็นค่อยไป แต่เมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมา จนถึงปัจจุบัน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับปัจจัยทางวัฒนธรรมใหม่เข้าแทรก วัฒนธรรมเดิมแบบผสมผสาน ดัดแปลงให้เข้ากับความต้องการที่รับจากสังคมภายนอก ค่านิยมของมารดารุ่นใหม่มีความคิดตามสถานการณ์ มีเหตุผลที่ผสมผสานกัน ค่านิยม ความเชื่อเดิม เป็นการกระทำหรือปฏิบัติตามเกณฑ์ของสังคมทั้งสังคมภายในชุมชน และสังคมภายนอกชุมชนที่ไหลบ่าเข้าสู่หมู่บ้านชนบทที่เปลี่ยนเป็น “พลวัต” (Dinamic) อยู่ตลอดเวลา สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนจากการศึกษาจากการบอกเล่าของมารดาในการปฏิบัติในปัจจุบันว่า

“...คนหนุ่มสาวสมัยนี้จะมีเวลาว่างน้อย โอกาสพบปะพูดคุยก็น้อยตามไปด้วย นอกจากเวลาทำงานบุญ หรือวันหยุดงาน พอจะมีโอกาสพบกันบ้าง ยกเว้นกลุ่มแม่ที่ไม่ต้องออกไปทำงานที่อื่น แม้แต่การได้รับคำแนะนำ อบรมสั่งสอนจากพ่อแม่ลดลง เพราะเวลาจำกัด ต้องรีบเร่งออกจากบ้านแต่เช้าตรู่ทุกวัน กว่ากลับถึงบ้านค่อนข้างเย็น จึงจะมีโอกาสร่วมรับประทานอาหารพร้อมครอบครัว เฉพาะครัวเรือนเดียว ที่มีแต่พ่อแม่และลูกเท่านั้น...” และในหมู่บ้านยังคงพบว่า มีครอบครัวที่อยู่รับประทานอาหารพร้อมหมู่อยู่บ้าง แต่ลดลงจากเดิมไปมาก จึงทำให้ความผูกพันหรือความสัมพันธ์ของมารดากับมารดาตนเองและผู้อาวุโสญาติพี่น้อง ไม่ค่อยเกิดขึ้นเหมือนสังคมชนบทดั้งเดิม ที่มีที่ทำกินอยู่ไม่ห่างไกลจากบ้าน ทำให้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามโลกยุคเศรษฐกิจใหม่ ล้วนมีอิทธิพลทำให้วัฒนธรรมชุมชนแบบล้าหน้าด้อยค่าลงไปบ้างในคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะชุมชนใกล้เมือง

ตอนที่ 4 กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่มีผลต่อพฤติกรรมของมารดาในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กที่อยู่ในชุมชน

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่มีผลต่อพฤติกรรมของมารดาโดยเฉพาะในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กในชุมชนชนบทบ้านอ้อย ในการศึกษาครั้งนี้มีประเด็นเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องเป็นเหตุและผลกัน ผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลการศึกษาในประเด็น ดังนี้

1. ประสบการณ์ของมารดาทั้งทางตรงและทางอ้อม
2. แหล่งความรู้ชุมชน

1. ประสบการณ์ของมารดาทั้งทางตรงและทางอ้อม

ประสบการณ์ที่มารดาได้รับจากการสัมผัส จากในอดีตจนถึงปัจจุบันส่งผลทำให้โภชนาการของเด็กเล็กในชุมชนบ้านอ้อย ตลอดจนวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคเศรษฐกิจ สังคม สภาพสิ่งแวดล้อม ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้วัฒนธรรมทางโภชนาการด้อยค่าลงไปอาจจะมากขึ้นตามสภาพการเปลี่ยนแปลง ค่านิยม ความผูกพันของสังคม และจากการศึกษาพบว่ามารดาในหมู่บ้านอ้อยเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลดังกล่าวเข้ามาแทนที่ สังคม วัฒนธรรม ดั้งเดิมอยู่บางส่วน อาทิ กระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมที่มารดาเป็นผู้รับการเรียนรู้ฝ่ายเดียวและมีผู้อาวุโสเป็นผู้ให้ อย่างไม่มีข้อต่อรอง อาจเกิดภาวะจำยอมต่อการเชื่อและปฏิบัติตามมีบางอย่างที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของมารดาเป็นไปในทางบวกเกิดผลดีต่อสุขภาพอนามัยของเด็กเล็กหรือที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของมารดาเป็นไปในทางลบ คือ ไม่เชื่อต่อพฤติกรรมที่ดีของมารดาถึงมีต่อลูกในพฤติกรรมโภชนาการ

การถ่ายทอดความรู้ที่มารดาได้รับจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของมารดา มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตที่มีความสำคัญ การถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ ในหมู่บ้านอ้อยพบการถ่ายทอดดังกล่าวเกิดจากภายในครอบครัว และระหว่างครอบครัว ชุมชน

การถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันหลักทางสังคมที่มีความสำคัญ ในเบื้องต้นต่อการมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ในการดำรงชีวิต ถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณีทางอาหารและโภชนาการแก่คนรุ่นหนึ่งเกิดจากถ่ายทอดคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือผู้อาวุโสในครอบครัว พ่อแม่ หากเป็นลูกผู้หญิงแม่ ย่า ยาย จะมีบทบาทอย่างยิ่งในการถ่ายทอดความรู้ การปฏิบัติตัวของผู้หญิงที่เป็นแม่ ได้ปฏิบัติตนให้เป็น “มารดา” ตามค่านิยมของสังคมที่เป็นอยู่ขณะนั้นตามห้วงเวลา การถ่ายทอด คือ “ปัจจัย” “แม่อยู่ย” (ปู่ ย่า ตา ยาย) พ่อ แม่ ญาติที่ใกล้ชิดในครอบครัว หรือผู้ที่มีอาวุโสเหนือกว่า เปรียบเสมือนครูของครอบครัวที่คอยอบรมสั่งสอน ให้คำแนะนำ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ผูกมัดให้ทำตามทั้งทางตรงและทางอ้อม กระบวนการถ่ายทอดเกิดขึ้นในครอบครัวโดยตรงอย่างจริงจัง สืบทอดเป็นวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ที่สภาพของสังคมบ้านอ้อยมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายส่วนใหญ่ อุปกรณ์การสอนให้เกิดการเรียนรู้ “เกิดจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่หาได้ในหมู่บ้าน” และการเรียนรู้ที่เกิดจาก “ด้านจิตวิญญาณ” ของคนชนบทใน

อดีตที่ยอมรับของสังคมในหมู่บ้านอ้อย เป็นกฎเกณฑ์กำหนดโดยตัวของสังคมวัฒนธรรมที่ค่อนข้างเรียบง่ายตามความเชื่อ ค่านิยม แนวปฏิบัติที่ผู้อาวุโสเป็นผู้กำหนดตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม คือ “...เด็กต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ หรือลูกหลานต้องเชื่อฟังพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย...” แต่ไม่มีหลักสูตรแบบเรียนที่เป็นตัวหนังสือ เป็นการถ่ายทอดแบบผู้ใหญ่สอนลูกหลาน ตามประสบการณ์พื้นฐานเดิมของ ป้ออ้อย แม่อ้อย หรือแม่ย่า แม่ยาย ที่เคยปฏิบัติมาและดีกว่าจะไม่เกิดผลเสียตามความเชื่อดั้งเดิมที่อาจเป็นจริงหรือไม่เป็นจริงตามนั้นก็ได้อีก แต่ก็ได้ถือปฏิบัติกันมาเปรียบเสมือน “การสืบสานวัฒนธรรมชุมชนให้คงอยู่ต่อไป” อันเป็นกระบวนการถ่ายทอดที่เกิดจากจิตวิญญาณ กับพฤติกรรมสั่งสมของมารดาในการให้โภชนาการแก่ลูกหรือเด็กเล็ก

สำหรับผู้รับการถ่ายทอด หรือผู้เรียนรู้ คือ “ลูกหลาน” ในการศึกษาครั้งนี้ได้เน้นไปที่มารดาทั้งรุ่นดั้งเดิม และรุ่นปัจจุบันในยุคสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่ผ่านมาเมื่อประมาณ 5-6 ปี นับสืบเนื่องมาจากวันที่ศึกษา และจากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับผู้อาวุโสที่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูเด็กเล็ก (หรือเคยเลี้ยงดูลูกเล็กมาก่อน) ให้ทรงเห็นว่า

“...การเลี้ยงดูละอ่อนเมื่อก่อนนี้ ป้ออ้อย แม่อ้อยจะเป็นคนสอนอ้อย แม่ละอ่อนได้ทำตาม เมื่อละอ่อนเกิดมาใหม่ ๆ จะบอกอ้อยดูนมแม่ให้นาน แต่คนสมัยนี้ไม่ค่อยมีเวลาเลี้ยงนมแม่เท่าไร เลี้ยงในช่วงแรก ๆ เท่านั้น พอครบที่จะต้องทำงาน จำเป็นต้องละนมนอนกลางวัน หรือบางทีก็เลิกไปเลย เอานมผงใส่ขวดแทนกลับกลายเป็นว่าคนสมัยใหม่ มันสอนให้อ้อยเตรียมนมละอ่อน เพราะเมื่อก่อนกินแต่นมแม่อย่างเดียว กลัวขงไม่ถูกวิธี...”

การถ่ายทอดความรู้โดยครอบครัว ในปัจจุบันเริ่มมีกระบวนการถ่ายทอดที่เปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมทางสังคม ความจำกัดตามเงื่อนไขของเวลาและเศรษฐกิจ อาชีพของคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านอ้อยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากครอบครัวเกษตรกรรมเข้าสู่การรับจ้างใช้แรงงานในภาคธุรกิจ เอกชน และภาครัฐมากขึ้น เป็นเหตุผลหนึ่งมากระทบวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมให้เปลี่ยนแปลงตาม

อย่างไรก็ตาม มารดา และผู้เลี้ยงดูเด็กเล็ก (ย่า ยาย ญาติพี่น้อง) ยังเล่าให้ฟังอีกว่า “...ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้านที่เคยปฏิบัติร่วมกันแต่เดิม การเคารพผู้ใหญ่ไม่ค่อยมี ไม่ค่อยสนใจทำกันเหมือนแต่ก่อน การเปลี่ยนแปลงเข้ามาในหมู่บ้าน คนรุ่นใหม่ จะบอกว่าไม่มีเวลาอยู่ทำกิจกรรมตามวัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้าน ต้องออกไปทำงานที่อื่น ถ้าหยุดงานจะเสียรายได้ นอกจากงานบุญประเพณีที่สำคัญจริง ๆ เท่านั้น งานบุญประเพณี การช่วยเหลือกันแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อประกอบกิจต่าง ๆ หาได้ยากมากในทุกวันนี้ แม้แต่การเชื่อฟังผู้อาวุโสที่ให้การอบรมสั่งสอนบางอย่างจะทำตามบ้าง บางอย่างจะไม่ค่อยเชื่อ แต่จะทำตามที่พวกเขาไม่รับเอามาจากข้างนอกแต่เดิมถ้า เด็กไม่สบายให้นำสมุนไพรมารักษา แต่เดี๋ยวนี้พ่อแม่จะไม่ทำตามคำบอกกล่าวแล้ว จะพาไปรักษากับหมอที่คลินิกหรือไปโรงพยาบาล...”

จากการเข้าไปสังเกตพฤติกรรมการเล่นตุ๊กเล็ก อันเกิดจากการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับ ปลุกฝังและจากที่เคยเห็นจากแม่อยู่เคยเลี้ยงดูเด็กเล็กมาก่อน พบวิธีการเล่นตุ๊กเล็กของรุ่นขณะ ป้อนอาหารกลางวันแก่ลูก “...ได้นำข้าวเหนียวและเนื้อหมูบึงบดเคี้ยวในปากจนละเอียด ป้อนให้ ลูกเล็กกิน...” ผู้วิจัยสนใจในพฤติกรรมของรุ่นว่าทำไมจึงปฏิบัติเช่นนี้ จึงได้พูดคุยอย่างไม่เป็นการ ต่อสู้จึงเล่าให้ฟังว่า “...เคยเห็นแม่อยู่เคยทำมาก่อน มีการสอนวิธีการแบบพื้นบ้านง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากในการจัดเตรียม เพียงแต่หยิงข้าวหนึ่งกับจิ้นบึงก็พอแล้ว เห็นลูกกินดี เลยทำต่อมาเรื่อย ๆ จนกว่าลูกจะเคี้ยวได้ดีจึงจะเลิกทำ...” เป็นประสบการณ์การเรียนรู้โดยตรงจากครอบครัวไม่ว่าจะเป็น การถ่ายทอดโดยวิธีใดก็ตาม แต่เดิมจะมีลักษณะความสัมพันธ์ใกล้ชิดของครอบครัวอยู่มาก

การถ่ายทอดจากผู้อาวุโสภายในครอบครัว ดังที่ได้กล่าว ทำให้เกิด “การเรียนรู้แบบ เลียนแบบและสังเกต” การเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นลักษณะการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมารดาใน หมู่บ้านอ้อยลักษณะหนึ่ง เมื่อได้เห็นการกระทำพร้อมกับการบอกกล่าว ได้จดจำสั่งสมประสบการณ์ เมื่อตนเองอยู่ในสภาพการณ์เดียวกันจะนึกถึงสิ่งที่เคยเห็น เกิดแรงจูงใจให้มารดากระทำตามอย่าง ผู้อาวุโสที่เคารพนับถือ และย้ำเกรงตามระบบความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และสังคม วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมที่สืบทอดเจตนารมณ์มาจนถึงปัจจุบันในบางสิ่งบางอย่างที่เลือกปฏิบัติแล้ว แต่มีบางอย่างไม่สามารถบอกได้ว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง อย่างเช่น กรณีการป้อน “ข้าวม้า” แก่ลูกเล็กที่บอกว่าเรียนรู้มาจากเคยเห็นจากผู้สูงอายุโดยขาดการแยกแยะว่าการกระทำตามหรือ การเลียนแบบการกระทำบางอย่างไม่เหมาะสม อาจทำให้เกิดโทษต่อภาวะสุขภาพของลูกได้ ถ้าหาก แม่มีภาวะสุขภาพไม่ดี

นอกจากนี้ จากการศึกษาในหมู่บ้านอ้อย พบว่า มีการถ่ายทอดความรู้ “แบบเป็นงาน เป็นการ” แต่เดิมเป็นการถ่ายทอดที่พบจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ผู้อาวุโสในครอบครัว อธิบายให้ข้อมูลแก่มารดาและอาจมีการสาธิตให้มารดาดูถึงวิธีการปฏิบัติในการดำเนินการที่สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมแต่ละช่วงเวลาของมารดา ตั้งแต่ก่อนตั้งครรภ์ ขณะตั้งครรภ์ และคลอด กับการเล่นตุ๊กเล็ก ต่อจากนั้นเกิดกระบวนการเรียนรู้ปฏิบัติจริงเมื่อมารดาประสบช่วงในสภาวะ ต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ทางตรงและทางอ้อมที่ครอบครัวเป็นผู้ถ่ายทอด และการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบดังกล่าว เช่น การสอนเกี่ยวกับการ “อยู่ไฟ” หรือ “อยู่เดือน” ของมารดาหลังคลอด “...แม่อยู่และแม่ของหญิงหลังคลอด บอกถึงเหตุผลของการอยู่เดือนเพื่อให้แม่ มีสุขภาพดี มดลูกเข้าอู่เร็ว ป้องกันความผิดปกติอันจะเกิดจากการปฏิบัติตัวไม่ถูกต้องของแม่ที่อยู่ใน ช่วงพักฟื้นภายหลังคลอดบุตร ทำให้มารดาเกิดการเรียนรู้และสามารถปฏิบัติได้ เกิดเป็นพฤติกรรม สั่งสมถ่ายทอดแก่คนรุ่นต่อไป...” การถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวนี้ มักจะเป็นการถ่ายทอดภายใน ครอบครัวหรือในภาวะความจำเป็นของร่างกายในขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวัน มารดา ที่ได้รับการถ่ายทอดแต่เดิมจะมีพฤติกรรมโภชนาการการเลียนแบบ ปฏิบัติตามการอบรมสั่งสอน

อย่างง่ายกว่า กลุ่มมารดาในยุคของการเปลี่ยนแปลง การรับเทคโนโลยีสมัยใหม่แทนที่ของเดิมที่มีมานาน อาจลดบทบาทลงจากที่เคยเป็นอยู่ผสมผสานค่านิยมใหม่เข้าร่วมด้วย

แต่จากการพูดคุยกับกลุ่มมารดาและผู้อาวุโสในชุมชน ค้นพบการปฏิบัติของมารดาหลังคลอดในการ “อยู่เดือน” เป็นส่วนใหญ่ มีบางครอบครัวที่ย้ายเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนภายในหมู่บ้านอ้อย เช่น ข้าราชการ ผู้ที่มีการศึกษาและผู้ที่มีพื้นเพจากที่อื่น จะปฏิบัติตัวตามวิทยาการแพทย์แผนปัจจุบันที่ได้รับความรู้พื้นฐานประสบการณ์ใหม่เกิดขึ้น และจากเหตุผลของการเป็นครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่ห่างไกลญาติพี่น้อง จึงขาดช่วงการเรียนรู้จากครอบครัวที่เคร่งครัด แหล่งความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมีความแตกต่างจากประสบการณ์พื้นฐานความรู้เดิมที่สั่งสมมา เริ่มอ่อนกระแส ขาดแรงกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม ความเชื่อในการปฏิบัติทางโภชนาการตามความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะมารดารุ่นใหม่กลุ่มดังกล่าว

2. แหล่งความรู้ชุมชน

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กที่อยู่ในชุมชนชนบทบ้านอ้อยที่มารดาได้รับการถ่ายทอดจนเกิดพฤติกรรมโภชนาการเป็นการปฏิบัติที่พบเกิดจากหลายช่องทางที่เอื้อและเสริมแรงให้เกิดพฤติกรรมโภชนาการของมารดา ได้แก่ การถ่ายทอดที่เกิดจากเพื่อนบ้าน เพื่อร่วมงาน บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุข สื่อมวลชน สถานศึกษา ในการศึกษาวิจัย ขอนำเสนอข้อมูลที่พบในบ้านอ้อย ตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

2.1 เพื่อนบ้าน

วิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านจะมีการพบปะพูดคุยมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอ ทั้งที่บริเวณบ้าน ตามร้านค้าขายของชำในหมู่บ้านสถานบริการสาธารณสุขประจำตำบล ศูนย์โภชนาการเด็กประจำหมู่บ้าน วัด มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารทั้งในด้านความเชื่อ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับมาจากที่ต่าง ๆ แม่อุ้ยยวง เล่าให้ฟังว่า “...การติบ้านใดที่ป้อแม่ รู้จักกัน เกิดลูกบ้านนั้นไปเกิดละอ่อนใหม่ ๆ คนเฒ่าคนแก่ที่รู้เรื่องจะไปเยี่ยมกัน มีการผูกข้อมือให้ศีลให้พรกับละอ่อนที่เกิดใหม่ เพื่อนบ้านที่รู้จักกันพากันไปเยี่ยมเยียน บางทีก็แนะนำสิ่งที่เคยเจอมาก่อนให้ฟัง จะได้เลี้ยงละอ่อนได้ถูกต้อง แข็งแรงทั้งแม่และลูก...”

การถ่ายทอดพฤติกรรมทางโภชนาการ โดยการพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ยังมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในชุมชนบ้านอ้อย ถึงแม้ในปัจจุบันสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป การพบปะพูดคุยกันใช้เวลาน้อยลง “...เมื่อเห็นเพื่อนบ้านที่มีลูกเล็ก เลี้ยงลูกด้วยอาหารเสริมสำเร็จรูป ชนิดขงเร็ว เด็กกินได้ดี อ้วน มารดาได้เห็นการกระทำเช่นนั้นก็จะจดจำ นำไปปฏิบัติและบอกต่อแก่คนอื่น ๆ ที่รู้จักต่อไป...”

เป็นการเรียนรู้จากผู้อื่นที่มีประสบการณ์มาก่อน ไม่ว่าการถ่ายทอดการเรียนรู้นั้นจะเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ก็ตาม หากเป็นสิ่งที่มีความสนับสนุนให้เกิดทำตาม ย่อมทำให้เชื่อในสิ่งนั้น ในปัจจุบันที่พบในหมู่บ้านอ้อยจะมีเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ความเชื่อใหม่เข้ามากกระทบชุมชนชนบทใกล้เมือง ทำให้วัฒนธรรมการกิน การเลี้ยงดูเด็กให้มีภาวะโภชนาการที่ดีเหมาะสม ได้มีบางส่วนที่ขาดความตระหนักที่ส่งผลต่อพฤติกรรมโภชนาการของเด็กเล็ก ดังที่สังเกตพบลูกคนโตของสุ่น มีภาวะโภชนาการเกินมาตรฐานจนกลายเป็นเด็กอ้วน ซึ่งสุ่นเล่าให้ฟังว่า “...ลูกจะกินอะไรจะตามใจทุกอย่าง ดีใจที่ลูกกินได้ เหมือนลูกคนอื่น ๆ ที่รุ่นเดียวกับเห็นข้างบ้านเขาก็ให้กินทุกอย่าง และพอลูกไปที่บ้านแม่ย่า จะให้กินขนมทุกอย่างตามที่หลานจะซื้อ ชอบกินมากกับขนมถุง ๆ ลูกอม น้ำหวาน และของมันชอบมาก ตอนแรกเห็นเด็กคนอื่นกินไม่เห็นอ้วน จึงปล่อยให้กินตามใจ เพื่อนบ้านก็บอกว่าอย่าไปห้ามกินไม่ดี ละอ่อนมันกำลังโต...” แสดงถึงอิทธิพลของชาวบ้านอ้อยยังปรากฏให้เห็นอยู่ถึงแม้จะไม่เหนียวแน่นเหมือนสังคมในอดีต ซึ่งมีความพร้อมมากกว่าในปัจจุบัน

2.2 เพื่อนร่วมงาน

จากที่ผ่านมาในอดีตชาวบ้านที่มีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน มีโอกาสที่ได้ถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องอาชีพที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องงานบุญประเพณีของชุมชน ความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไปในครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย การเลี้ยงดูเด็กเล็กการให้โภชนาการแก่ลูก

จากที่ได้สัมภาษณ์กลุ่มมารดาที่มีลูกเล็กในปัจจุบัน มารดาคนหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า “...ตอนมีลูกคนแรกไม่ค่อยรู้เรื่องอะไร เลี้ยงลูกตามคนเฒ่าบอกให้ทำตาม แต่พอมีลูกอีกคนเริ่มมีประสบการณ์จากเพื่อนที่ทำงานได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับการเลี้ยงลูก เพื่อนที่ทำงาน แนะนำเรื่องการเลือกนมสำหรับลูกและอาหารเสริมตามวัยของเด็ก...” นอกจากนี้การถ่ายทอดที่ได้รับจากเพื่อนร่วมงานด้วยการสังเกตการเยี่ยมเยียนบ้านเพื่อนได้เห็นจากของจริง ทำให้เลือกนำมาปฏิบัติกับตนเอง ต่อลูก ครอบครัว ตลอดจนนำมาถ่ายทอดต่อกับคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ด้วยเห็นในปัจจุบันชาวบ้านอ้อยจะเป็นผู้นำค่านิยมใหม่จากที่ได้รับรู้จากเพื่อนร่วมงานและบุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาถ่ายทอดต่อในหมู่บ้าน ทำให้การปฏิบัติตามข้อห้าม ข้อแนะนำด้วยความเชื่อเรื่องของแสงในหญิงตั้งครรภ์และหญิงให้นมบุตรกับการให้อาหารตามวัยของลูกลดความเชื่อลง มีการนำค่านิยมใหม่ เช่น การเลี้ยงทารกด้วยนมผสมและการนำอาหารเสริมสำเร็จรูปที่นิยมใช้กันทั่วไป เช่น ซีรีแลค ข้าวโอ๊ต และอาหารสำเร็จรูปอื่น ๆ ตามที่ได้รับรู้มาจากเพื่อนร่วมงานแนะนำ

2.3 เจ้าหน้าที่สาธารณสุข

ปัญหาสุขภาพของมารดาและเด็กเล็กที่สำคัญ ๆ ได้แก่ พฤติกรรมทางโภชนาการ ที่มารดาได้รับการส่งเสริมประสบการณ์ส่งผลต่อการปฏิบัติ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในสถานบริการ ทั้งภาครัฐและเอกชน มีบทบาทเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความเชื่อ ค่านิยม แต่เดิมในหมู่บ้านอ้อย จะใช้บริการที่สถานีอนามัยห้วยทราย ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร จากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบล ทราบว่า “...เมื่อสมัยที่การคมนาคม ไม่สะดวกเวลาเจ็บป่วยเพื่อนรักหากันเองก่อน ซื้อมาที่มีขายในกองทุนยาประจำหมู่บ้านตามร้านค้า ขายของชำในหมู่บ้านหรือใช้สมุนไพรรักษาหากเป็นไม่มาก ถ้าหากเจ็บป่วยมากที่จะต้องอาศัย การล้างแผล จะมาที่สถานีอนามัยเป็นประจำ แต่น้อยราย ส่วนใหญ่จะมาไม่สม่ำเสมอ หากชาวบ้าน มารับบริการ จะมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวด้านสุขภาพอนามัย เช่น การดูแลเรื่องอาหาร และโภชนาการของหญิงตั้งครรภ์ การบำรุงอาหารที่มีประโยชน์หลังคลอด และระหว่างให้นมบุตร การดูแลสุขภาพของลูกไม่ให้มีการขาดสารอาหาร...” การให้ความรู้ดังกล่าวทางเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้รับบริการ

ในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับโดยตรงจากเจ้าหน้าที่และจากสถานบริการ สาธารณสุข ทั้งภาครัฐ และเอกชนมีโอกาสให้ชาวบ้านได้เลือกมากขึ้น ทำให้การรับรู้ข่าวสารด้าน สาธารณสุขกว้างไกล มีความน่าเชื่อถือ สัมพันธ์กับความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาในระบบโรงเรียน และที่ได้รับเพิ่มเติมจากบุคคลรอบข้างในสังคมเป็นการเรียนรู้สิ่งใหม่ มีค่านิยมวิทยาการใหม่ที่ พิสูจน์ให้เห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ใกล้ตัว ด้านสุขภาพอนามัยของครอบครัว ความ ห่วงใยในการะการเจริญเติบโตสมวัยของลูกทั้งด้านสมอง ร่างกายและจิตใจมากกว่าเดิม

จากการสัมภาษณ์วิไล ยวงขาว เป็นแม่รุ่นใหม่ที่มีความเชื่อถือทั้งแบบเก่าและ แบบใหม่ได้กล่าวว่า “... อันที่จริงความรู้ที่แม่ได้รับมาจากหลายแหล่ง ให้ความรู้ แต่ที่ได้รับเป็น เรื่องเป็นราวมีวิชาการอ้างอิงน่าเชื่อถือ จะได้มากที่โรงพยาบาลป่าแะ (โรงพยาบาลนครพิงค์เป็น โรงพยาบาลประจำจังหวัดเชียงใหม่ และอยู่ใกล้กับหมู่บ้านอ้อยไปมาสะดวก รวดเร็ว ทันสมัย) เวลาไปฝากท้องทางหมอและพยาบาลจะให้คำแนะนำในการดูแลตนเอง วิธีการเลี้ยงดูลูกด้วยนม แม่ พยาบาลแนะนำสาธิตวิธีการให้ลูกดูดนมแม่ได้เร็ว เวลากลับบ้านได้แจกเอกสารให้กลับไปอ่าน อีกด้วย...”

การเรียนรู้ที่มารดาได้รับจากเจ้าหน้าที่ และสถานบริการสาธารณสุขในเรื่องที่มีข้อ เหตุผลอ้างอิงเหมาะสมจะมีอิทธิพลทำให้การถ่ายทอดความรู้เข้าถึงชาวบ้านได้มากที่สุด และเป็น สื่อที่ดีที่สุดสำหรับงานด้านส่งเสริมสุขภาพแก่ประชาชนอีกด้วย

2.4 สื่อมวลชน

แต่เดิมสื่อมวลชนจะมีบทบาทค่อนข้างน้อยในหมู่บ้านอ้อย เพราะช่องทางสื่อมีจำกัด สื่อของหมู่บ้านในชนบทที่มีอิทธิพลต่อตัวชาวบ้าน โดยเฉพาะตัวของผู้ที่สืบบทบาทต่อการเลี้ยงดูลูกเล็ก ที่พบจะเป็นสื่อบุคคลที่มีความสำคัญ และมีอิทธิพลสูงต่อมารดา โดยมีช่องทางสื่อสารแบบปากต่อปาก ระบบส่งต่อยังคงมีอิทธิพลสูงมาจนถึงปัจจุบันนี้ แม้สภาพชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม เดิมชาวบ้านจะนำประสบการณ์ถ่ายทอดกันเองภายในหมู่บ้าน ต่อมาจะได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชน และสื่อบุคคลจากภายนอกหมู่บ้านมาขยายต่อลูกหลานสู่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมากขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องด้านโภชนาการที่ส่งผลต่อภาวะสุขภาพของมารดา และการดูแลเด็กเล็กทางโภชนาการ การรับรู้จากสื่อมวลชนมีความสำคัญมากต่อพฤติกรรมโภชนาการ และพฤติกรรมต่าง ๆ ในการศึกษาพบว่า โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีผลสูงต่อการรับรู้ของมารดา และผู้เลี้ยงดูเด็กเล็กจะได้รับฟังและมองเห็นรวดเร็ว เช่น รายการที่เกี่ยวกับสุขภาพจากการสัมภาษณ์และสังเกตพฤติกรรมด้านโภชนาการแก่เด็กและของตัวแม่ ทราบว่า “....ได้เรียนรู้วิธีการเลือกซื้ออาหารสำหรับตนเองและลูกเล็ก จากรายการเพื่อสุขภาพที่เกี่ยวข้อง เช่น รายการรักลูกให้ถูกทาง เมนูลูกรัก ถ้าเป็นรายการที่แพทย์เป็นผู้ร่วมรายการด้วยตนเองฟังดูแล้วน่าเชื่อถือเป็นผู้ที่มีความรู้จริง นำไปปฏิบัติตามได้...”

นอกจากนี้สื่อโฆษณาผ่านทางโทรทัศน์ วิทยุ สิ่งตีพิมพ์ จะมีอิทธิพลทำให้มารดาและเด็กมีพฤติกรรมเลียนแบบ การเลือกซื้อตาม จากการสังเกต และสัมภาษณ์มารดา และ ย่า ยาย ที่นำเด็กมาเลือกซื้ออาหารบริโภค พบว่า “....จะเลือกซื้อตามการโฆษณาสินค้า ที่เด็กมีความสนใจ และที่ผู้ปกครองคิดว่าดีที่สุดสำหรับเด็กตามที่พบเห็น เช่น เลือกซื้อขนมประเภท ขนมปังบรรจุถุง ปิดสนิท น้ำผลไม้พร้อมดื่ม น้ำอัดลม นมเปรี้ยว ขนมชนิดถุง บะหมี่สำเร็จรูป ท็อฟฟี่ หมากฝรั่ง เป็นต้น....”

อีกสิ่งหนึ่งที่มารดาได้รับการเรียนรู้วิธีปฏิบัติ เช่น การใช้นมผสมแก่ลูก จากการอ่านฉลากข้างกระป๋อง เอกสารประกอบวิธีการใช้ สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้แพร่กระจายสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว อันส่งผลต่อแบบแผนพฤติกรรมทางอาหารและโภชนาการในวิถีชีวิตปัจจุบัน